

**Co-funded by
the European Union**

INKLUZIJA OD NAJRANIJE DOBI:

Priručnik za provođenje radionica s
pomoćnicima u vrtiću

Co-funded by
the European Union

INKLUZIJA OD NAJRANIJE DOBI:

Priručnik za provođenje radionica s pomoćnicima u vrtiću

„Sva djeca u sebi nose potencijal da budu sjajna. Naš je zadatak stvoriti sjajan svijet u kojem taj potencijal može procvjetati.”

— Stanley Greenspan, dr. med.

Uvodna riječ autorice

Nakon 23 godine rada u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, odlučila sam kreirati ovaj priručnik s namjerom da pruži podršku kolegicama i kolegama u radu s pomoćnicima djece s teškoćama u razvoju. Inkluzija u našem sustavu nije nastala naglo ni neplanirano, no svakodnevna praksa donosi specifične izazove za koje neprestano tražimo adekvatna rješenja. Jedan od ključnih segmenata tog procesa upravo je suradnja s pomoćnicima.

Ovaj priručnik nastao je u sklopu Erasmus+ projekta **„Vrtić svjetionik novih mogućnosti”**, s primarnim ciljem pružanja cjelovite edukacije i podrške novim pomoćnicima u njihovu stupanju na dužnost. Prepoznavajući ključnu ulogu pomoćnika u inkluzivnom odgojno-obrazovnom procesu, ova publikacija objedinjuje sažetke mnogobrojnih edukacija i radionica koje sam nastojala strukturirati na jednom mjestu. Cilj mi je bio olakšati rad stručnjacima te im uštedjeti dragocjeno vrijeme koje bi inače utrošili na samostalnu izradu prezentacija i materijala.

Priručnik je prvenstveno namijenjen edukacijskim rehabilitatorima za provođenje radionica s osobnim asistentima / pomoćnicima. Koncipiran je tako da sustavno povezuje teorijske osnove, praktične vježbe unutar pojedine teme te prateće prezentacije. Za svaku radionicu predviđeno je trajanje od 90 minuta.

Iako su svi koraci detaljno razrađeni, uspješno provođenje radionica zahtijeva temeljitu pripremu voditelja, a za određene je segmente poželjno i posjedovanje specifičnih dodatnih kompetencija te završenih edukacija.

Projekt je sufinanciran sredstvima Europske unije, čime se osigurava standardizacija podrške i stvaranje poticajnog okruženja za svako dijete. Iskreno se nadam da će vam ovaj priručnik biti koristan u svakodnevnom radu, da će vam uštedjeti vrijeme te vam omogućiti da se, usprkos brojnim administrativnim obvezama, primarno i s lakoćom posvetite svom osnovnom pozivu.

Autorica: Irena Vresk

Izjava o izvorima, prijevodu i autorstvu

Ovaj priručnik predstavlja stručnu kompilaciju, sintezu i praktičnu prilagodbu različitih teorijskih i praktičnih materijala iz područja rane intervencije, razvojne podrške, metoda potpomognute komunikacije te Floortime modela, uz dodatak autorskih tekstova i poglavlja.

Sadržaj priručnika nastao je spajanjem, prevođenjem i strukturiranjem informacija iz sljedećih izvora:

- **Autorskih tekstova** i specifičnih poglavlja utemeljenih na vlastitom stručnom i teorijskom radu.
- **Bilješki, skripti i materijala** s različitih stručnih edukacija, seminara i edukacijskih modula koje su provodili domaći i strani stručnjaci.
- **Praktičnih primjera i vježbi** oblikovanih na temelju neposrednog iskustva u radu s djecom u inkluzivnom vrtićkom okruženju.

Uloga priređivača i autorstvo:

Svi preuzeti koncepti, citati i ideje različitih autora prevedeni su na hrvatski jezik, terminološki usklađeni te pedagoški oblikovani u jedinstvenu cjelinu, dok su pojedina poglavlja i tekstovi u potpunosti izvorni autorski rad. Autorska prava na izvorne znanstvene koncepte, metode i definicije pripadaju njihovim izvornim autorima i institucijama.

Materijale napisala, prevela, odabrala i priredila:

Irena Vresk, prof. edukacijski rehabilitator

Odricanje

△ Financirano sredstvima Europske unije. Izneseni stavovi i mišljenja isključivo su stavovi i mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima i mišljenjima Europske unije ili Agencije za mobilnost i programe EU (AMPEU). Ni Europska unija ni tijelo koje dodjeljuje bespovratna sredstva ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

Web stranica:

SADRŽAJ:

1. ULOGA POMOĆNIKA	1
Prilog A: Upitnik „Moja očekivanja i izazovi”	7
Prilog B: ruksaci	8
Prilog C: Uloga pomoćnika /Nije uloga pomoćnika	12
Prilog D - RADNI LIST: Karakteristike idealnog pomoćnika u RPOO-u	13
Prilog E: Evaluacijski list	14
Prilog F: Podsjetnik	15
2. SENZORNA INTEGRACIJA	16
2.1. Teorijski temelji: Senzorna integracija u djetinjstvu	18
2.1.1. Definicija i mehanizam djelovanja	18
2.1.2. Disfunkcija senzorne integracije (DSI)	18
2.1.3. Kontinuum osjetljivosti (Senzorna modulacija)	19
2.1.4. Fenomen nedosljednosti i zabluda o „lošem ponašanju“	19
2.1.5. Kompenzacijski mehanizmi: „Fight or Flight“ (borba ili bijeg)	20
2.1.6. 8 SENZORNIH SUSTAVA I PROFILI OSJETLJIVOSTI	21
2.1.7. TAKTILNI SUSTAV (OSJETILO DODIRA)	21
2.1.8. Klinička slika: Taktilna disfunkcija u odgojnoj skupini	22
2.1.9. VESTIBULARNI SUSTAV (OSJETILO KRETANJA I RAVNOTEŽE)	23
2.1.10. Klinička slika: Vestibularna disfunkcija u odgojnoj skupini	23
2.1.11. INTEROCEPCIJA (SVIJEST O UNUTARNJIM SIGNALIMA)	24
2.1.12. Izazovi u praksi i manifestacija teškoća	24
2.1.13. Smjernice za pomoćnike: Intervencije za umirivanje i regulaciju	25
2.1.14. PROPRIOCEPTIVNI SUSTAV (SVIJEST O POLOŽAJU TIJELA)	26
2.1.15. Klinička slika: Proprioceptivna disfunkcija u odgojnoj skupini	27
2.1.16. MOTORIČKO PLANIRANJE (PRAKSIJA) I DISPRAKSIJA	28
2.1.17. Manifestacija dispraksije u odgojnoj skupini:	28
2.1.18. Smjernice za pomoćnike: Podrška djetetu s dispraksijom	28
2.1.19. AUDITIVNI SUSTAV (OBRADA SLUŠNIH INFORMACIJA)	29

2.1.20. Klinička slika u odgojnoj skupini:	29
2.1.21. VIZUALNI SUSTAV (OBRADA VIDNIH INFORMACIJA)	30
2.1.22. Klinička slika u odgojnoj skupini:	30
2.1.23. OLFAKTIVNI I GUSTATIVNI SUSTAV (NJUH I OKUS)	30
2.1.24. Kontrolna pitanja i simptomi za pomoćnike:	30
Prilog A: trakice za 3. dio (Izrežite na papiriće):	32
Prilog B: Evaluacijski list	33
2. Samoprocjena usvojenosti znanja (Ključne poruke)	33
3. Refleksija i osobni osvrt	34
Prilog C: Podsjetnik: Senzorna integracija	35
🧠 I. TEMELJNI POJMOVI I NEUROBIOLOŠKI MEHANIZAM	35
🧩 II. KONTINUUM SENZORNE MODULACIJE	35
🔍 III. FENOMEN NEDOSLJEDNOSTI I OBRAMBENI MEHANIZMI	36
🌐 IV. OSAM SENZORNIH SUSTAVA	36
👉 V. FOKUS: TAKTILNI SUSTAV (OSJETILO DODIRA)	36
Dvije temeljne uloge taktilnog sustava:	36
Klinička slika taktilne disfunkcije u odgojnoj skupini:	37
3.PRIMJENA PEDAGOŠKIH STRATEGIJA I SENZORNE DIJETE U ODGOJNOJ SKUPINI	38
🕒 SATNICA I STRUKTURA RADIONICE (90 minuta)	38
3.1. PREDUVJET UČENJA: EMOCIONALNA I SENZORNA SIGURNOST	40
3.1.2. Uloga pomoćnika u skupini	41
3.2. Banka senzornih aktivnosti (šalabahter za pomoćnike)	42
A. Taktilne aktivnosti (Stimulacija i desenzitizacija osjetila dodira)	42
B. Vestibularne aktivnosti (Stimulacija osjetila kretanja i ravnoteže)	43
C. Proprioceptivne aktivnosti („Teški rad“ i uzemljenje organizma)	43
3.3. Prostorna modifikacija: Kutić za smirivanje	44
3.4. Pojam u fokusu: Što je senzorna dijeta?	44
Prilog A: Evaluacijski list	46
Prilog B: Podsjetnik	48
🕒 1. PREDUVJET UČENJA: EMOCIONALNA I SENZORNA SIGURNOST	48

 2. BANKA SENZORNIH AKTIVNOSTI (ŠALABAHTER ZA RAD)	48
A. Taktilne aktivnosti (Stimulacija i desenzitizacija osjetila dodira)	48
B. Vestibularne aktivnosti (Stimulacija osjetila kretanja i ravnoteže)	49
C. Proprioceptivne aktivnosti („Teški rad“ i uzemljenje organizma)	49
 3. PROSTORNA MODIFIKACIJA: KUTIĆ ZA SMIRIVANJE	49
 POJAM U FOKUSU: ŠTO JE SENZORNA DIJETA?	50
4. POTICANJE INTERAKCIJE I KOMUNIKACIJE	51
NACRT RADIONICE: „Od kontakta do rješenja: Primjena Floortime modela i UPS metode u svakodnevnom radu“	51
4.1. Poticanje interakcije, komunikacije i socijalizacije	53
4.1.1. Neurobiološki i razvojni temelji interakcije	53
4.1.2. Principi Floortime pristupa u poticanju komunikacije	54
4.1.3. Tehnike inicijacije i uspostavljanja komunikacijskog kruga	54
4.1.4. Razvojni hodogram: Od gestovnog dijaloga do simboličke igre	55
4.2. Održavanje interakcije, uloga pomoćnika i kritične pogreške	56
4.2.1. Praktični primjeri poticanja interakcije i proširivanja igre	57
4.2.2. Praktični primjeri implementacije Floortime modela (Protokoli za pomoćnike)	58
Protokol B: Transformacija autousmjerene aktivnosti pred ogledalom	59
4.3. Rješavanje problemnih situacija primjenom UPS modela	60
4.3.1. Teorijske postavke modela i psihološke potrebe	60
4.3.2. Protokol implementacije kroz 5 koraka u radu s verbalnom djecom	60
4.3.3. Klasifikacija vlasništva nad problemom i profesionalne uloge	61
4.3.4. Zlatno pravilo UPS metode: Izbjegavanje formule "4P"	61
Prilog A: Protokolarni obrazac za praćenje i analizu UPS situacija	63
(Predložak za praksu)	63
4.4. Praktični primjer ispunjenog obrasca (Scenarij: Sukob oko slikovnice)	64
Osobna refleksija pomoćnika / odgojitelja nakon intervencije:	65
4.5. Zaključak i smjernice za stručnu praksu	65
Prilog B: Evaluacijski listić	66
Prilog C:	67
 DŽEPNI PODSJETNIK ZA POMOĆNIKE	67

☞ FLOORTIME: Kad je dijete (predverbalno) u stereotipnoj igri/	67
☞ UPS METODA: Kad dijete ima VLASTITI PROBLEM	67
⚠ ZLATNO PRAVILO: IZBJEĞAVAJ "4P"	67
👤 PROFESIONALNE GRANICE (Tko rješava?)	67
5. POTPOMOGNUTA KOMUNIKACIJA (PK)	68
5.1. Pravo na komunikaciju kao temeljno ljudsko pravo	70
5.1.2. Povelja o pravima na komunikaciju (NJC, 2015)	70
5.2. Potpomognuta komunikacija (pk / aac) u vrtićkom okruženju	70
5.3. Podjela tehnika potpomognute komunikacije	71
5.4. Ključna strategija provođenja: Modeliranje	72
5.5. Načela izrade komunikacijskog sustava	72
5.5.1. Praktični alati i uvođenje komunikacijskih ploča	73
Što očekujemo od komunikacijskog partnera? (Sussman, 2004)	73
Komunikacijske ploče: Definicija i postavljanje	74
Tri glavna načela odabira rječnika	74
5.6. Metodologija primjene i strukturiranje komunikacijskih ploča	75
5.6.1. PODD SUSTAV (Pragmatično organizirani dinamični prikazi)	75
Temeljna načela PODD komunikacijskih knjiga	76
Koraci uvođenja simbola i proširivanja rečenice	77
Struktura rječnika: Kako navigirati kroz PODD?	78
Tehničke i vizualne karakteristike knjige	78
Metodika navigacije i dinamika učenja	79
Pravila: modeliranje i gramatički oblici	79
Primjeri ispravnog modeliranja u praksi:	79
Dizajn rešetke i Fitzgeraldov ključ	80
Dostupni softverski programi za izradu simbola:	80
Poticanje autonomije i uloga neelektroničke opreme	80
Fitzgeraldov ključ	81
5.6.2. PRIMJENA CBOARD APLIKACIJE U VRTIĆKOM OKRUŽENJU	82
5.6.3. PECS SUSTAV (Picture Exchange Communication System)	85
Komunikacijske funkcije koje dijete usvaja kroz PECS	86

Šest faza u provođenju PECS metode	86
Prilog A: Evaluacijski list	89
Prilog B: Podsjetnik.....	91
Prilog C: Fitzgeraldov ključ - podsjetnik	92
6.ZNAKOVNI JEZIK ZA BEBE	94
6.2. Primjena znakovnog jezika u vrtićkom okruženju	96
6.3. Smjernice za rad s djecom niže mentalne dobi i razvojnim teškoćama	96
Ključne specifičnosti i prilagodbe u radu:	96
6.4.Konceptualni okvir i prirodnost znakovanja	97
6.5. Znanstvena utemeljenost i empirijski dokazi	98
Usporedni prikaz razvoja (Znakovi naspram riječi)	98
Longitudinalno istraživanje (od 11. mjeseca do 3. godine života)	98
Praćenje u školskoj dobi (dob od 8 godina)	99
6.6. Psiholingvistički mehanizmi: Zašto znakovanje potiče govor?	99
1) Pojačana jezična stimulacija i afektivna angažiranost	99
2) Pojačana motivacija za komunikaciju	99
3) Povećano zanimanje za knjige i slikovnice	100
4) Pобољшanje neuroloških veza u mozgu	100
6.7. Perspektiva roditelja: Socio-emocionalne dobrobiti	100
6.8. Protokol implementacije: Kada i kako početi?	101
Razvojni pristupi prema dobi	101
Indikatori spremnosti za uvođenje znakovnog jezika	101
Smjernice za odabir prvih znakova	102
6.9. Deset zlatnih savjeta za uspješno znakovanje u praksi	102
Komunikacijska tranzicija i usvajanje govora - važna razvojna prekretnica	102
Trostupanjski model prijelaza sa znaka na riječ	103
Čimbenici koji ubrzavaju usvajanje govornog jezika	103
6.10. Primjena simboličkih gesti kod djece s Downovim sindromom	104
6.11. Primjena simboličkih gesti kod djece s poremećajem iz spektra autizma (PSA)	104
6.12. Dnevnik znakovanja kao instrument praćenja napretka	105
PRILOG A: Predložak za vođenje Dnevnika znakovanja	107

📄 EVALUACIJSKI LISTIĆ	108
I. Sadržaj i organizacija radionice	108
II. Praktični i interaktivni dijelovi	108
III. Primjenjivost i kompetencije	108
IV. Otvorena pitanja (Vaši komentari)	109
7. VIZUALNA PODRŠKA	110
Vizualni kognitivni oslonci (vizualna podrška) u ranom okruženju	112
Ključna terminološka distinkcija	112
Usporedni prikaz: Ekspresivna komunikacija slikama naspram vizualne podrške	112
7.1. Područja primjene vizualne podrške u praksi	113
7.2. Hijerarhija vizualnih oslonaca: Od konkretnog prema apstraktnom	114
A) Konkretni trodimenzionalni objekti (stvarni predmeti)	114
B) Fotografije u boji	115
C) Standardizirani simboli uz grafemski zapis (Pisana riječ)	115
7.3. Metodički alati vizualne podrške u svakodnevnoj praksi	115
Komunikacijske ploče s izborom (Izborne ploče)	115
Vizualna restrikcija: Znak zabrane i simbol „NE“	116
Strukturiranje vremena i najava događaja: Vizualni rasporedi	116
Vizualno predočavanje protoka vremena i završetka aktivnosti (Koncept „Gotovo“)	118
Sustav ekonomije žetona: Vizualni sustav nagrađivanja (Token-sustav)	119
Vizualni raspored za pranje ruku	127
8. NEPOŽELJNA PONAŠANJA I DOKUMENTIRANJE U INKLUZIVNOJ PRAKSI	133
Sustavno dokumentiranje i funkcionalna procjena u inkluzivnoj praksi	136
8.1. Uvod u dokumentiranje u odgojno-obrazovnom procesu	136
Oblici dokumentiranja	136
Definicije i ključni pojmovi	137
Samoevaluacija praktičara	137
8.2. Razumijevanje izazovnog ponašanja: TEACCH model leđenjaka	137
8.2.1. Iznad površine vode: Vidljiva ponašanja	138
8.2.2. Ispod površine vode: Skriveni uzroci i deficiti	139

8.2.3. Promjena perspektive: „Neće“ naspram „Ne može“	139
8.3. Metode funkcionalne procjene ponašanja (FPP)	140
8.3.1. Temeljni ABC model ponašanja	140
8.3.2. Četiri osnovne funkcije ponašanja	140
8.3.3. Koraci u provođenju funkcionalne analize	141
8.4. Prikazi slučajeva iz prakse i ABC protokoli	142
8.4.1. Slučaj 1: Primjena ABC okvira i verbalne strategije u tranzicijama (Djevojčica Leona)	142
8.4.2. Slučaj 2: Preosjetljivost na dodir i obrambeno ponašanje (Dječak Marko)	142
8.4.3. Slučaj 3: Višednevno praćenje i analiza obrazaca tranzicije (Dječak Gordan)	143
Analiza podataka i postavljanje hipoteze o Gordanovom ponašanju	143
Plan podrške ponašanju (BIP) za dječaka Gordana	144
8.5. praktični alati i prilagodba okruženja za inkluzivnu praksu	144
8.5.1. Tehnički predložak vizualnog plana "PRVO – ZATIM" (First – Then)	144
8.5.2. Prilagodba senzornih uvjeta u inkluzivnoj skupini	145
Tijekom pospremanja sobe:	146
Tijekom tranzicije u garderobi (Prijelazni prostori):	146
Prilikom izlaska na dvorište:	146
8.6. STRUKTURIRANJE INKLUZIVNIH INTERVENCIJA I STRATEGIJA PODRŠKE	147
8.7. VOĐENJE BILJEŠKI O DJETETU	147
8.7.1. Dnevnik rada pomoćnika za djecu s teškoćama u razvoju	147
8.7.2. Komparativna analiza stilova dokumentiranja	148
8.7.3. Sažetak pravila za stručno vođenje dokumentacije	149
8.8. OPERACIONALIZACIJA DJETETOVIH POSTIGNUĆA (ISHODA UČENJA)	149
Primjer operacionalizacije ishoda na temelju prikaza slučaja (Djevojčica Blanka): ..	150
Strukturiranje Gordanova vremena nakon izlaska na dvorište	150
Prilog D: Periodični osvrt na realizaciju individualiziranog odgojno-obrazovnog plana (IOOP)	156
Prilog E: Prilog: PREDLOŽAK ZA VOĐENJE DNEVNIKA RADA POMOĆNIKA	157
1. ANGAŽMAN U AKTIVNOSTIMA I RUTINAMA	157
2. SOCIJALNA INTERAKCIJA I KOMUNIKACIJA	157
3. PRILAGODBE I PRUŽENA PODRŠKA (Što je pomoćnik poduzeo?)	157

4. BILJEŠKE O IZAZOVNIM PONAŠANJIMA (Ako su se pojavila)	157
5. MULTIMEDIJSKI / DODATNI ZAPISI	157
Prilog F: SMJERNICE ZA ODGOJITELJE: SURADNJA S POMOĆNIKOM	158
Prilog H:	161
Prilog G:	162
9.BABY HANDLING	163
9.1. Ispravno postupanje s djetetom	164
9.1.1.Termin Babyhandling	164
9.1.2.Osnovna načela prilagodbe	165
9.1.3. Primjena u svakodnevnim rutinama	165
9.1.4. Prilagodba prostora i okruženja	165
9.1.5.Pravilne posturalne navike kroz igru	166
Pregled NDT tehnika za smanjenje spasticiteta kod podizanja i nošenja	166
9.1.6.Važne napomene za NDT handling	167
Prilog E:	171
 PODSJETNIK ZA pomoćnike:	171
Ispravno postupanje (Babyhandling)	171
 3 ZLATNA PRAVILA PRIJE SVAKOG DODIRA	171
 SVAKODNEVNE SITUACIJE: KORAK-PO-KORAK	171
1. Podizanje sa stolca ili poda (Preko boka)	171
2. Pravilno nošenje (Jahaći položaj)	171
3. Hranjenje (Sigurno gutanje i kontrola)	171
4. Pomoć pri odlasku na toalet (Stabilnost i opuštanje)	172
5. Igra na podu i za stolom (Pravilan položaj)	172
 CRVENA ZONA – OVO NIKADA NE RADITI!	172
 EVALUACIJSKI UPITNIK: Radionica "Babyhandling u praksi pomoćnika"	173
 Kratka pitanja s otvorenim odgovorom:	173
EVALUACIJSKI UPITNIK ZA POLAZNIKE RADIONICE	174

1. ULOGA POMOĆNIKA

Link za prezentaciju: <https://canva.link/mnxqbtgknqu1yfo>

Pregled satnice radionice (Ukupno: 90 minuta)

1. DIO a) **Uvod** (00:00 – 00:03) | Trajanje: 3 min

- **Aktivnost:** Upitnik „Moja očekivanja i izazovi”.

1. DIO b) **Icebreaker** (00:03 – 00:20) | Trajanje: 17 min

- **Aktivnost:** Provođenje vježbe „Moj terapijski ruksak”.
- **Cilj:** Međusobno upoznavanje, povezivanje i kratko verbaliziranje osobnih resursa koje sudionici donose u rad.

2. DIO: **Zakonsko uporište i uvjeti rada** (00:20 – 00:30) | Trajanje: 10 min

- **Aktivnost:** Kratko, strukturirano izlaganje o pravnom okviru.
- **Ključne teze za prezentaciju/pano:**
 1. **Pravni okvir:** Radno mjesto uvedeno je izmjenama Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju (čl. 24. a).
 2. **Granice odgovornosti:** Pomoćnik je podrška djetetu. Odgojitelj i dalje vodi pedagošku dokumentaciju i jedini daje stručne informacije roditeljima.
 3. **Uvjeti za rad:** Minimalno 4-godišnja srednja škola, završeno osposobljavanje (djelomična kvalifikacija) i zabrana rada ako ste član uže obitelji djeteta.
 4. **Financiranje:** Sredstva osiguravaju jedinice lokalne samouprave (gradovi/općine) kroz proračun.

3. DIO: **Vježba „Što jest, a što nije moja uloga”** (00:30 – 01:00) | Trajanje: 30 min

- **Aktivnost:** Rad u dvije skupine na razjašnjavanju granica odgovornosti.
- **Tijek:**
 - *Grupni rad (12 min):* Rasprava unutar grupe i lijepljenje trakica s opisima poslova u točne stupce ("Moja uloga" / "Nije moja uloga").

- *Plenum i osvrt (18 min)*: Grupe prezentiraju svoja rješenja. Voditelj daje stručni osvrt na temelju članka 24. a, uz naglasak da je odgojitelj glavni voditelj skupine.

4. DIO: Karakteristike idealnog pomoćnika kroz Četiri stupa (01:00 – 01:20) | Trajanje: 20 min

- **Aktivnost**: Povezivanje osobinâ pomoćnika s dobrobiti djeteta i obitelji.
- **Materijal**: List „Karakteristike idealnog pomoćnika“, post-it papirići, koncept „Četiri stupa roditeljstva“ (Rastimo zajedno).
- **Tijek**:
 - *Uvod (5 min)*: Podjela lista „Karakteristike idealnog pomoćnika“. Kratko predstavljanje Četiri stupa s portala Rastimo zajedno:
 1. Emocionalna toplina i prihvaćanje
 2. Struktura i vodstvo
 3. Uvažavanje djeteta kao osobe
 4. Osnaživanje djeteta
 - *Rad na post-it papirićima (5 min)*: Sudionici biraju jednu osobinu s lista za koju smatraju da je najvažnija za njihov rad. Pišu je na post-it papirić.
 - *Refleksija i povezivanje (10 min)*: Sudionici lijepe svoje post-it papiriće na onaj stup (od ukupno četiri) kojem ta osobina najviše doprinosi. Kratka rasprava o tome kako osobine pomoćnika izravno podupiru djetetov razvoj.

5. DIO: Evaluacija i završni krug (01:20 – 01:30) | Trajanje: 10 min

- **Aktivnost**: Ispunjavanje evaluacijskih listića (brzi osvrt na radionicu).
- **Završni krug**: Kratka podjela dojmova u jednoj rečenici ili jednoj riječi ("Odlazim s ove radionice osjećajući se...").
- Podjela **podsjetnika**.

TIJEK RADIONICE

Uvod (00:00 – 00:03) | Trajanje: 3 min

Sudionici ispunjavaju upitnik “Moja očekivanja i izazovi” (prilog A).

***Kako iskoristiti ove odgovore tijekom radionice?**

- **Brza analiza na pauzi:** Skupite papiriće prije prve kavapauze. Dok polaznici piju kavu, na brzinu ih prelistajte.
- **Prilagodba modula:** Ako vidite da npr. 80% grupe ima strah od djetetove disregulacije (*meltowna*), znat ćete da tom modulu trebate posvetiti više vremena i dati dodatne primjere.
- **Validacija osjećaja:** Na početku idućeg modula možete reći: “Pročitala sam vaše upitnike i vidim da se mnogi od vas brinu oko komunikacije s odgojiteljima. To je potpuno normalno i zato ćemo sada...” To stvara osjećaj povjerenja jer polaznici vide da ih slušate.

1. DIO: Icebreaker (00:03 – 00:20) | Trajanje: 17 min

Naziv vježbe: “Moj terapijski ruksak” (prilog B)

Cilj vježbe:

Upoznati sudionike, probiti led, smanjiti anksioznost na početku edukacije te osvijestiti osobne i profesionalne snage koje pomoćnici unose u rad s djecom.

Potreban materijal:

- Papiri u boji izrezani u obliku ruksaka (jedan po sudioniku).
- Flomasteri ili kemijske olovke.
- Ljepljiva traka (kako bi na kraju ruksake mogli zalijepiti na zid dvorane).

Trajanje: 15 – 20 minuta (ovisno o veličini grupe).

Koraci u provođenju:

1. Podjela materijala i uputa (2 min):

Svaki sudionik dobiva jedan papirnati ruksak. Voditelj objašnjava zadatak:

*„Ulaženje u ulogu pomoćnika je poput odlaska na zahtjevno putovanje. Svatko od vas sa sobom nosi svoj nevidljivi ruksak pun vještina, osobina i alata. Molim vas da na svoj ruksak napišete svoje **ime i tri stvari** koje nosite u svom ruksaku za rad s djecom (npr. strpljenje, smisao za humor, ljubav prema slikovnicama, brzina, čelični živci...)”*

2. Individualni rad (3 min):

Sudionici u tišini razmišljaju i zapisuju svoje ime i tri osobine/vještine na svoj papirnati ruksak.

3. Predstavljanje u krugu (10 min):

Sudionici redom predstavljaju sebe i svoj ruksak grupi. Primjerice: *„Ja sam Ivana, u svom ruksaku nosim kreativnost jer volim osmišljati igre, empatiju i brze reflekse koji mi trebaju u vrtićkoj skupini.”*

4. Zatvaranje vježbe od strane voditelja (2 min):

Voditelj skuplja ruksake (ili ih sudionici sami lijepe na zajednički zid/ploču) i zaključuje vježbu: *„Pogledajte ovaj zid. To je naše zajedničko bogatstvo znanja, strpljenja i alata koje već imamo u*

prostoriji. Ovi ruksaci ostaju ovdje kao podsjetnik na vaše snage, a tijekom edukacije napunit ćemo ih s još nekoliko moćnih alata za vaš svakodnevni rad.

2. DIO: Zakonsko uporište i uvjeti rada (00:20 – 00:30) | Trajanje: 10 min

Suvremeni pravni okvir i uvjeti rada pomoćnika u predškolskim ustanovama

Dugogodišnja praksa uvođenja pomoćnika kao iznadstandardnog hoda u dječjim vrtićima doživjela je ključne zakonodavne promjene. Radno mjesto pomoćnika za djecu s teškoćama u razvoju u predškolskom sustavu danas je u potpunosti pravno definirano kroz dva temeljna stupa državne regulative.

1. Temeljni zakon: Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju

Uvođenje ovog radnog mjesta na razini države službeno je uobičajeno izmjenama i dopunama Zakona, točnije **člankom 24. a**.

- **Procedura zapošljavanja:** Zapošljavanje trećeg odgojitelja, pomoćnika ili stručnog komunikacijskog posrednika provodi se isključivo uz prethodnu procjenu stručnog povjerenstva dječjeg vrtića te uz službenu suglasnost osnivača (izvršnog tijela jedinice lokalne samouprave: gradonačelnika ili načelnika).
- **Financiranje:** Sukladno stavku 5. istoga članka, financijska sredstva osiguravaju se izravno u proračunima jedinica lokalne samouprave.

2. Podzakonski akt: Pravilnik o obrazovanju radnika u dječjem vrtiću (NN 145/2024)

Budući da zaseban krovni pravilnik isključivo za predškolske pomoćnike još uvijek nije donesen, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih krajem 2024. godine izdalo je ključni dokument: **Pravilnik o odgovarajućoj vrsti i razini obrazovanja odgojno-obrazovnih i ostalih radnika u dječjem vrtiću (NN 145/2024)**.

Ovim su pravilnikom, pod kategorijom ostalih radnika u vrtiću (službeni naziv radnog mjesta u natječajima često glasi: *Pomoćni radnik/radnica za njegu, skrb i pratinju*), propisani jasni i obvezni uvjeti:

- **Minimalno četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje.**
- **Završeno osposobljavanje i stečena djelomična kvalifikacija.**

- **Odsutnost zapreka za zapošljavanje** definiranih člankom 25. Zakona (dokaz o nekažnjavanju).
- **Zabrana sukoba interesa:** Pomoćnik ne smije biti roditelj niti član uže obitelji djeteta kojem pruža potporu.

Jasno razgraničenje uloga: Pomoćnik nije odgojitelj

Zakon izričito naglašava da pomoćnik **nije samostalni nositelj odgojno-obrazovne djelatnosti**. Njegova uloga je isključivo pružanje tehničke, higijenske i inkluzivne potpore djetetu. Odgojitelj ostaje jedini stručni voditelj skupine, jedini vodi službenu pedagošku dokumentaciju i jedini prenosi stručne informacije o djetetu roditeljima.

3. DIO: Vježba „Što jest, a što nije moja uloga“ (00:30 – 01:00) | Trajanje: 30 min

- **Aktivnost:** Rad u dvije skupine na razjašnjavanju granica odgovornosti.
- **Tijek:**
 - *Grupni rad (12 min):* Rasprava unutar grupe i lijepljenje trakica s opisima poslova u točne stupce ("Moja uloga" / "Nije moja uloga").
 - *Plenum i osvrt (18 min):* Grupe prezentiraju svoja rješenja. Voditelj daje stručni osvrt na temelju članka 24. a, uz naglasak da je odgojitelj glavni voditelj skupine.

Prilog C: Primjeri kartica za vježbu razvrstavanja uloga:

Ovdje su primjeri za trakice koje sudionici u **3. dijelu** radionice trebaju razvrstati. Primjeri su strukturirani prema zakonskim okvirima (članak 24. a) i stvarnim situacijama iz prakse u dječjim vrtićima kako bi potaknuli raspravu.

Neke su tvrdnje potpuno jasne, dok su neke namjerno "trik-pitanja" (granični slučajevi) koja će izvršno poslužiti voditelju za stručni osvrt u plenumu.

💡 Savjet za voditelja (Ključne točke za plenum):

Tijekom rasprave obratite pozornost na ove najčešće **granične situacije**:

- *Komunikacija s roditeljima na hodniku:* Pomozite sudionicima da osvijeste razliku između "Danas je lijepo pojeo ručak" (svakodnevna tehnička informacija) i "Danas je imao agresivan ispad prema drugom djetetu" (stručna informacija koju prenosi isključivo odgojitelj).
- *Vođenje skupine:* Jasno naglasite da pomoćnik ne mijenja odgojitelja i ne ostaje sam s cijelom skupinom (osim u iznimnim kriznim minutama dok ne stigne zamjena).

4. DIO: Karakteristike idealnog pomoćnika kroz Četiri stupa roditeljstva (01:00 – 01:20) | Trajanje: 20 min

(Prilog D - **RADNI LIST: Karakteristike idealnog pomoćnika u RPOO-u** tekst je oblikovan tako da ga možete odmah isprintati u onoliko primjeraka koliko imate sudionika na radionici.)

Uputa za sudionike: *Dragi polaznici, pred vama je popis ključnih osobina i vještina koje čine temelje kvalitetne podrške djetetu. Niti jedan terapeut ili pomoćnik ne rađa se sa svim ovim osobinama u potpunosti razvijenim – one se svjesno grade, vježbaju i nadograđuju kroz praktičan rad.*

*Pažljivo pročitajte navedene karakteristike, a zatim ćemo ih kroz vježbu povezati s **Četiri stupa** roditeljstva iz Unicefovog priručnika "Rastimo zajedno":*

<https://www.rastimozajedno.hr/file/10/>

5. DIO: Evaluacija i završni krug (01:20 – 01:30) | Trajanje: 10 min

- **Aktivnost:** Ispunjavanje evaluacijskih listića (brzi osvrt na radionicu).
- **Završni krug:** Kratka podijela dojmova u jednoj rečenici ili jednoj riječi ("Odlazim s ove radionice osjećajući se...").

Savjet za voditelja (Za 5. dio radionice):

- Dok sudionici ispunjavaju listić (oko 5 minuta), možete pustiti laganu instrumentalnu glazbu u pozadini kako biste stvorili ugodnu atmosferu za refleksiju.
- Zadnjih 5 minuta iskoristite za **završni krug** u kojem svatko usmeno podijeli samo jednu riječ ili kratku rečenicu o tome kako se osjeća na kraju radionice.

Prilog A: Upitnik „Moja očekivanja i izazovi“

Dragi polaznici,
kako bismo današnju radionicu što više prilagodili vašim stvarnim potrebama na terenu, molimo vas da iskreno odgovorite na ova tri kratka pitanja. Upitnik je u potpunosti anoniman.

1. S kojom se teškoćom u razvoju kod djece najčešće susrećete u svom radu (ili osjećate da o njoj znate najmanje)?

(Npr. autizam, ADHD, motoričke teškoće, kašnjenje u govoru...)

2. Koji je vaš najveći strah ili izazov u svakodnevnom radu s djetetom u vrtićkoj skupini?

*(Npr. "Strah me da ću pogriješiti kod djetetovog meltdowna", "Ne znam kako ga potaknuti da se igra s drugom djecom", "Imam lošu komunikaciju s odgojiteljem"...) *

Što biste danas najviše željeli naučiti ili ponijeti sa sobom s ove radionice?

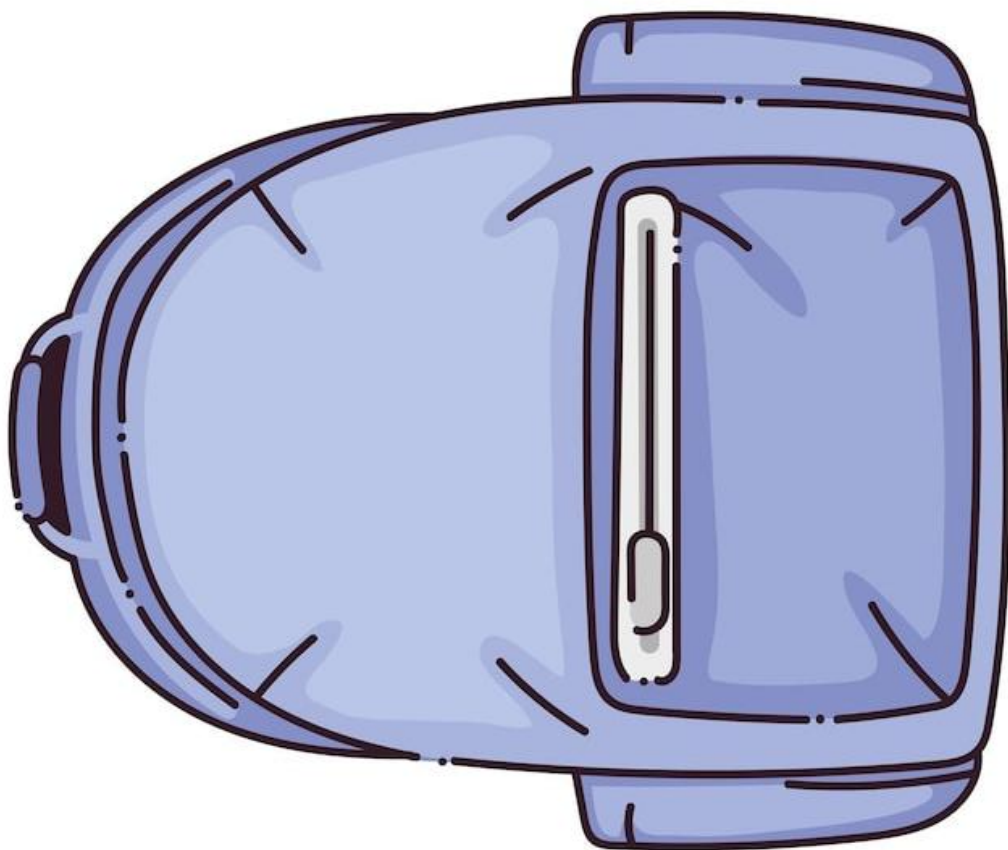
Prilog B: ruksaci

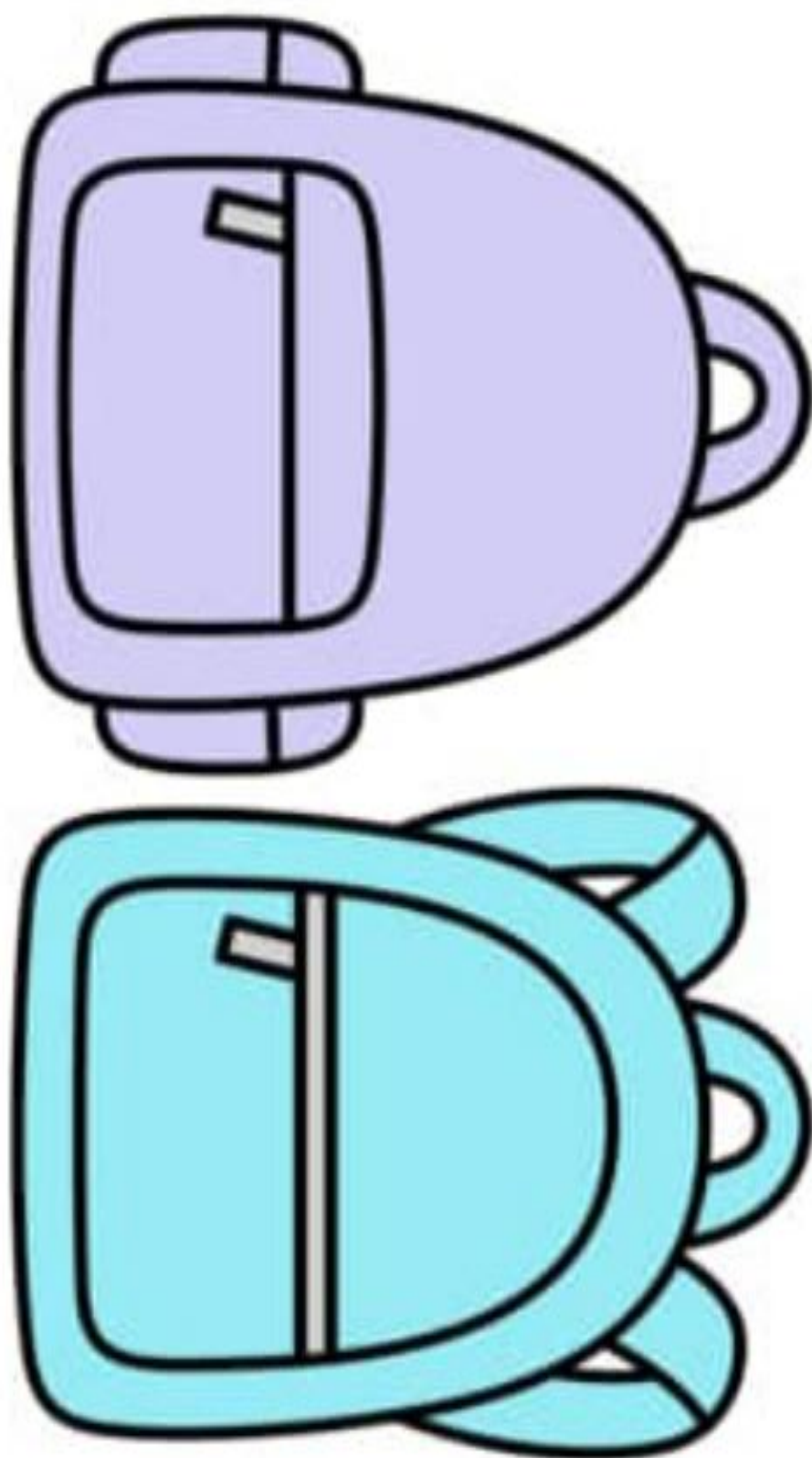
MOJ TERAPEUTSKI RUKSAK

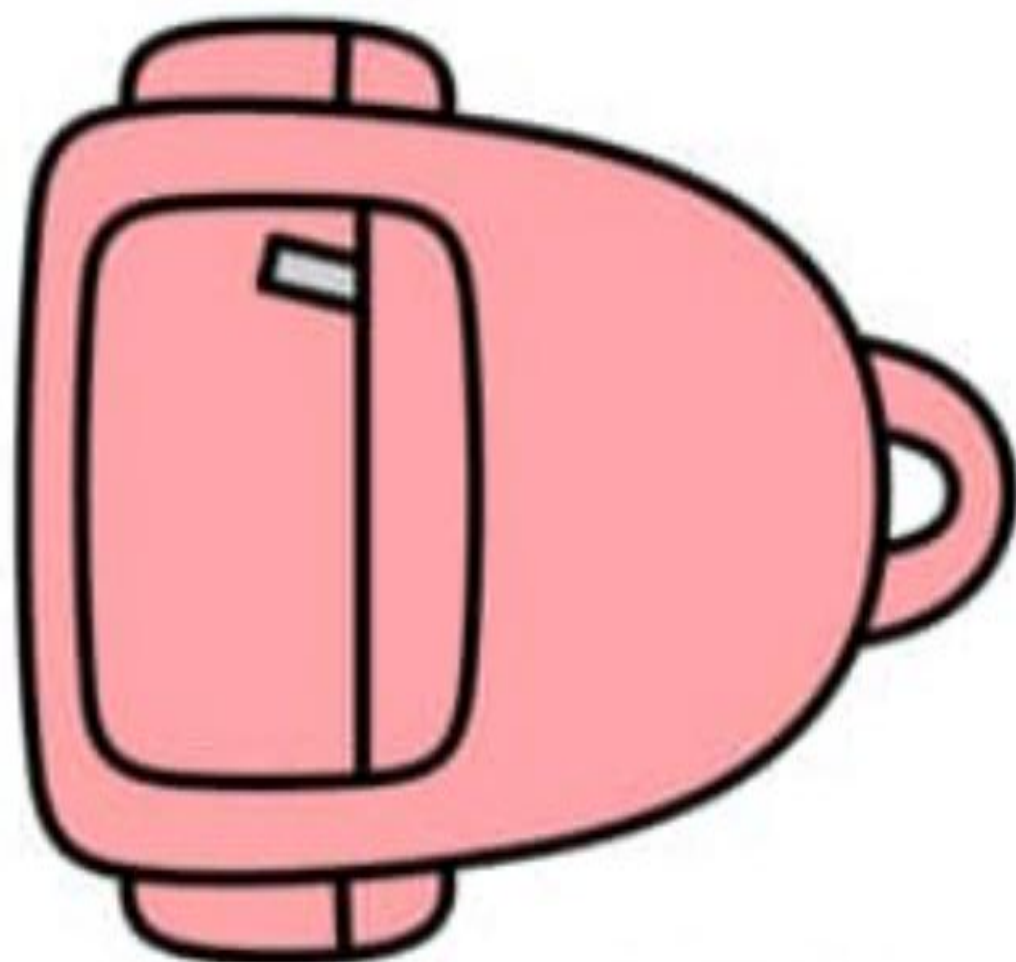
Ime: _____

Moje tri snage u radu:

1. _____
2. _____
3. _____

Prilog C: Uloga pomoćnika /Nije uloga pomoćnika

STUPAC A: Što JEST moja uloga (Pomoćnik)

Odgovornosti usmjerene na izravnu podršku djetetu u svakodnevnim aktivnostima i inkluziji.

1. **Pružanje podrške djetetu pri uključivanju u igru** i aktivnosti s ostalom djecom u skupini.
2. **Pomoć djetetu pri hranjenju**, održavanju osobne higijene (pranje ruku, odlazak na toalet) i odijevanju.
3. **Praćenje djeteta prilikom kretanja** kroz prostore vrtića, na igralištu ili tijekom izleta.
4. **Prilagodba materijala za rad** (npr. rezanje, priprema krupnijeg pribora) prema uputama koje je dao odgojitelj.
5. **Poticanje djeteta na poštivanje pravila skupine** i pružanje podrške u regulaciji ponašanja.
6. **Bilježenje kratkih opažanja** o djetetovom napretku ili izazovima kako bi se prenijele odgojitelju.
7. **Suradivanje s odgojiteljem** i stručnim timom vrtića oko osiguravanja poticajnog okruženja za dijete.

STUPAC B: Što NIJE moja uloga (Odgojitelj / Stručni tim)

Odgovornosti koje pripadaju isključivo odgojitelju kao voditelju odgojno-obrazovne skupine.

1. **Vođenje službene pedagoške dokumentacije** (imenik, dnevnik rada, tromjesečni planovi).
2. **Davanje službenih i stručnih informacija roditeljima** o napretku djeteta, ponašanju ili incidentima.
3. **Planiranje i programiranje odgojno-obrazovnog rada** za skupinu ili izrada individualiziranog programa (IOOP).
4. **Samostalno vođenje i organizacija aktivnosti** za cijelu odgojnu skupinu dok je odgojitelj odsutan.
5. **Donositi samostalne odluke o kaznama**, disciplinskim mjerama ili izdvajanju djeteta iz skupine bez dogovora s odgojiteljem.
6. **Kritiziranje rada odgojitelja** ili prenošenje internih informacija iz skupine roditeljima "u povjerenju".
7. **Postavljanje dijagnoza** ili samostalno uvođenje novih terapijskih metoda rada s djetetom bez odobrenja stručnog tima.

Prilog D - RADNI LIST: Karakteristike idealnog pomoćnika u RPOO-u

ZADATAK ZA SUDIONIKE (Vježba sa post-it papirićima):

1. Odaberite **jednu osobinu** s ovog popisa za koju smatrate da je vaša najveća snaga (ili ona koju najviše želite razviti).
2. Zapišite je na post-it papirić.
3. Razmislite na koji od **Četiri stupa** (*Emocionalna toplina, Struktura i vodstvo, Uvažavanje djeteta, Osnajivanje djeteta*) ta osobina najviše utječe i zalijepite je ispod tog stupa na zajedničkom panou. Ukratko obrazložite svoj odabir grupi.

I. EMOCIONALNE I RELACIJSKE KARAKTERISTIKE

- **Empatija i visoka osjetljivost na djetetove potrebe:** Sposobnost uočavanja sitnih promjena u djetetovu ponašanju i prepoznavanje poruke iza ponašanja (npr. prepoznavanje je li djetetov plač odraz umora, boli ili senzornog preplavlivanja).
- **Emocionalna stabilnost i smirenost (Koregulacija):** Sposobnost da ostanete mirni i pribrani kada je dijete u visokoj disregulaciji (*meltdownu*). Vaš mirni glas i usporeno disanje postaju sidro za djetetov uznemireni živčani sustav.
- **Bezuvjetno prihvaćanje djeteta:** Gledanje djeteta kroz prizmu njegovih snaga i mogućnosti, a ne isključivo kroz medicinsku dijagnozu ili teškoću.

II. STRUKTURALNE I OPERATIVNE VJEŠTINE

- **Dosljednost i predvidljivost:** Dijete s teškoćama osjeća se sigurno kada su granice, pravila i rutine jasni i nepromjenjivi. Idealni pomoćnik provodi dogovorena pravila skupine svaki dan na isti način.
- **Fleksibilnost i sposobnost improvizacije:** Vrtićki dan je dinamičan. Ako planirana aktivnost propadne ili dijete odbija suradnju, pomoćnik mora brzo promijeniti smjer, prilagoditi didaktiku ili uvesti kraći senzorni predah.
- **Proaktivnost umjesto reaktivnosti:** Sposobnost da uočite potencijalni problem prije nego što se on dogodi (npr. micanje djeteta iz prebučne prostorije prije nego što nastupi *meltdown*).

III. KOMUNIKACIJSKE I PROFESIONALNE VJEŠTINE

- **Spremnost na timski rad i uvažavanje hijerarhije:** Bliska suradnja s odgojiteljima u skupini i stručnim timom. pomoćnik shvaća da je odgojitelj glavni voditelj skupine te prihvaća njegove smjernice.
- **Poštivanje profesionalnih granica i diskrecija:** pomoćnik ne prenosi informacije o djetetovu napretku roditeljima na hodniku niti komentira dijete s drugim roditeljima iz skupine. Svi podatci o djetetu su stroga profesionalna tajna.
- **Spremnost na učenje i kritiku:** Otvorenost za usvajanje novih metoda rada (poput PECS-a, PODD-a ili specifičnih tehnika *handlinga*) te prihvaćanje povratnih informacija od stručnih suradnika vrtića.

Prilog E:

EVALUACIJSKI LISTIĆ

Radionica: Uloga i izazovi pomoćnika u predškolskim ustanovama

Drage kolegice i kolege, molimo vas da odvojite nekoliko minuta i ocijenite održanu radionicu. Vaše povratne informacije pomoći će nam u unaprjeđenju budućih edukacija. Anketni listić je **anoniman**.

I. Ocjena sadržaja i organizacije radionice

Molimo vas da zaokružite ocjenu koja najbolje odgovara vašem mišljenju

(1 – uopće se ne slažem, 5 – potpuno se slažem):

Tvrdnja	1 2 3 4 5
1. Sadržaj radionice bio je koristan i primjenjiv u mom svakodnevnom radu.	1 2 3 4 5
2. Jasnije razumijem suvremeni zakonski okvir i uvjete svog radnog mjesta.	1 2 3 4 5
3. Vježba razlučivanja uloga pomogla mi je u jasnijem postavljanju granica odgovornosti.	1 2 3 4 5
4. Koncept „Četiri stupa roditeljstva” pomogao mi je osvijestiti osobine idealnog pomoćnika.	1 2 3 4 5
5. Voditelj/ica je jasno i razumljivo izlagao/la sadržaj te poticao/la raspravu.	1 2 3 4 5
6. Vremenski okvir radionice (90 minuta) bio je dobro raspoređen i dovoljan.	1 2 3 4 5

II. Otvorena pitanja

1. Što vam je na današnjoj radionici bilo najkorisnije ili najzanimljivije?
2. Postoje li teme ili izazovi iz prakse koje biste željeli detaljnije proraditi na idućim edukacijama?
3. Vaš komentar, prijedlog ili poruka za voditelja radionice:

Hvala vam na aktivnom sudjelovanju i trudu koji svakodnevno ulažete u rad s djecom!

Prilog F:

EDUKACIJSKI LIST (HANDOUT) ZA SUDIONIKE

Naziv radionice: Podrška djetetu s teškoćama u razvoju u RPOO

KRAKTI PODSJETNIK: Zakonski okvir i jasne granice uloga

- **Zakon o predškolskom odgoju (čl. 24. a):** Zapošljavanje se provodi uz procjenu stručnog povjerenstva vrtića i suglasnost osnivača (grad/općina) koji osigurava financiranje.
- **Pravilnik o obrazovanju radnika (NN 145/2024):** Službeni naziv radnog mjesta je *Pomoćni radnik/radnica za njegu, skrb i pratnju*. Uvjeti su minimalno SSS (4 godine), završeno osposobljavanje i dokaz o nekažnjavanju (čl. 25.). Pomoćnik ne smije biti član uže obitelji djeteta.
- **Ključno razgraničenje:** Pomoćnik nije odgojitelj. Njegova je uloga isključivo tehnička, higijenska i inkluzivna potpora djetetu. Odgojitelj je jedini voditelj skupine, vodi pedagošku dokumentaciju i prenosi stručne informacije roditeljima.

Vježba: Što jest, a što nije moja uloga? (Razvrstaj u točne stupce)

- *Komunikacija na hodniku:* Pomoćnik prenosi samo tehničke informacije ("Pojeo je ručak"). Agresivne ispade i stručne procjene prenosi isključivo odgojitelj.
- *Vođenje skupine:* Pomoćnik nikada ne ostaje sam s cijelom skupinom (osim u iznimno hitnim kriznim minutama do dolaska zamjene)

Osobine pomoćnika kroz Četiri stupa roditeljstva/odgoja

Prema definiciji Pećnik i Starc (2010), suvremeni pristup odgoju temelji se na četiri stupa roditeljstva koji osiguravaju dobrobit djeteta.

(Poveži karakteristike pomoćnika s Unicefovim modelom „Rastimo zajedno Plus“)

- **1. STUP: Brižno, njegujuće ponašanje** → pomoćnik djeluje kao **sigurna baza**. Odgovara na djetetovu potrebu za sigurnošću, prihvatanjem i utjehom kada osjeti umor, tugu ili strah.
- **2. STUP: Struktura i vođenje** → Osiguravanje predvidivosti prostora i vremena kroz uredan (ali ne krut) raspored. Postavljanje razumnih i jasnih granica ponašanja na pozitivan način.
- **3. STUP: Uvažavanje djeteta kao osobe** → Priznavanje djetetovih ideja, preferencija i dostojanstva. pomoćnik verbalno potvrđuje djetetov osobni doživljaj svijeta ("Vidim da si tužan jer...").
- **4. STUP: Osnaživanje djeteta** → Potpora djetetovoj autonomiji i praćenje njegovih inicijativa. pomoćnik se **suzdržava od preuranjenog pomaganja** ako dijete može radnju učiniti samo. Izbacuje rečenice poput "Past ćeš" i mijenja ih potporom: "Ti to jako pažljivo nosiš".

2. SENZORNA INTEGRACIJA

Link za prezentaciju: <https://canva.link/h1nanutt8ro8lfa>

🌀 SATNICA I STRUKTURA RADIONICE (90 minuta)

Tema: Senzorna integracija i regulacija djeteta u vrtićkoj skupini

00:00 – 00:25 | 1. DIO: Što je senzorna integracija i kako boli svakodnevica? (25 min)

- **Cilj:** Razviti empatiju prema djetetovu načinu doživljaja okoline kroz teoriju kontinuuma i video simulaciju.
- **Tijek:**
 - **00:00 - 00:10 | Mini-predavanje:** Što je senzorna integracija (Jean Ayres) i teorija kontinuuma (pretjerana vs. nedovoljna osjetljivost). Objašnjenje da poremećaj pogađa 10-15% djece i da nije rezerviran samo za autizam (prijevremeno rođeni, Down, oštećenja vida/sluha).
 - **00:10 - 00:15 | Video analiza 1:** Prikazivanje videa „Can you make it to the end?“ (National Autistic Society, 2016).
 - <https://share.google/XdFWEZYaCwqXX71Y8>
 - ili „Sensory Overload“ (National Autistic Society, 2014)
 - **00:15 - 00:25 | Vođena rasprava na temelju citata Temple Grandin:** Analiza njezine izjave o sluhu koji je kao „konstantno pojačan mikrofoni“. Sudionici u parovima raspravljaju: Koji zvukovi u našoj vrtićkoj skupini (škripanje stolica, galama, šuškanje) predstavljaju taj pojačani mikrofoni i kako to vodi do djetetovog „fight or flight“ (borba ili bijeg) mehanizma? [1]

00:25 – 00:45 | 2. DIO: Razbijanje mitova i 8 senzornih sustava (20 min)

- **Cilj:** Razumjeti nedosljednost djetetovih reakcija i osvijestiti skrivena osjetila (propriocepcija i interocepcija).
- **Tijek:**
 - **00:25 - 00:35 | Predavanje "Zašto je dijete danas nedosljedno?":** Objašnjenje ključnog obilježja poremećaja – nedosljednosti (zašto djetetu smeta tuđi dodir, a samo voli dodirivati; zašto mu smeta buka, osim kad je samo proizvodi). Razbijanje mita da je dijete „zločesto“ ili „razmaženo“.
 - **00:35 - 00:45 | Upoznavanje sa skrivenim osjetilima:** Kratki prikaz 8 senzornih sustava, s posebnim naglaskom na **taktilni sustav** (zaštitna vs. diskriminativna uloga – zašto dijete paničari u garderobi ili dvorani) i **interocepciju** (nesvjesnost signala gladi, žeđi, punog mjehura ili unutarnje ljutnje).
 -

00:45 – 01:15 | 3. SREDIŠNJI DIO: Praktična vježba „Detektivi u skupini“ (30 min)

- **Aktivnost:** Rad u dvije skupine na temelju tablice simptoma i stvarnih primjera iz teksta.
- **Materijal:** Veliki papir (2 kom.), flomasteri, trakice (Prilog A) s opisima ponašanja djece (izvučeni iz tablice simptoma za taktilni sustav i interocepciju).
- **Tijek vježbe:**
 - **Skupina 1 (Taktilni detektivi):** Dobivaju trakice ponašanja: *Vrišti zbog šavova na čarapama, odbija zaprljati ruke pijeskom ili likovnim materijalima, hoda na prstima, agresivno reagira na slučajan dodir u garderobi.*
 - **Skupina 2 (Interoceptivni detektivi):** Dobivaju trakice ponašanja: *Ne skida se u kratke rukave iako je potpuno znojno, ne osjeća ljutnju dok ne izbije fizički sukob, ne percipira glasnoću vlastitog glasa, ima velikih problema s odvikavanjem od pelena.*
 - **Zadatak za obje skupine (15 min):** Prepoznati radi li se o pretjeranoj ili nedovoljnoj osjetljivosti te predložiti po **dvije strategije** pomoćnika u hodu (npr. najava dodira, osiguravanje baze 90-90-90, vizualne kartice za prepoznavanje osjećaja, uvođenje teškog rada).
 - **Prezentacija i rasprava (15 min):** Skupine lijepe rješenja na pano i analiziraju ih s voditeljem.

01:15 – 01:30 | 4. DIO: Strategije regulacije i video primjeri iz ustanove (15 min)

- **Cilj:** Povezati viđeno s konkretnim tehnikama umirivanja.
- **Tijek:**
 - **01:15 - 01:25 | Prikaz video snimaka iz vlastite ustanove):** Prikazati kratke isječke djece s kojom pomoćnici izravno rade u vašem vrtiću. Na tim konkretnim, živim primjerima pokazati kako prepoznati ranu fazu disregulacije i kako primijeniti ritmičke vestibularne podražaje (ljuljanje) ili proprioceptivne aktivnosti (teški fizički zadaci, nošenje kutija s igračkama, pritisak) za umirivanje.
 - **01:25 - 01:30 | Završna riječ i evaluacija:** Ispunjavanje evaluacijskih listića

2.1. TEORIJSKI TEMELJI: SENZORNA INTEGRACIJA U DJETINJSTVU

Na početku susreta objašnjava se funkcija senzorne integracije te senzorni sustavi pojedinačno. Potrebno je pripremiti video prikaze djece iz vlastite ustanove, po mogućnosti djece s kojima pomoćnici rade te na konkretnim primjerima objasniti simptome poremećaja senzorne integracije te strategije i aktivnosti za postizanje regulacije.

2.1.1. Definicija i mehanizam djelovanja

Teorijske i praktične temelje senzorne integracije postavila je američka radna terapeutkinja i psihologinja **A. Jean Ayres** tijekom 1970-ih godina.

Senzorna integracija (SI) je neurobiološki proces primanja, organiziranja i obrade osjetilnih informacija koje u mozak pristižu iz vanjske okoline te iz vlastitog tijela. Ovaj proces omogućuje osobi da:

- Formira cjelovitu i točnu sliku o trenutnom stanju u prostoru i unutar sebe.
- Učinkovito usmjeri pažnju na relevantne (bitne) podražaje, dok one irelevantne (nebitne) automatski zanemaruje i filtrira.
- Formira svrhovitu motornu akciju i primjerenu emocionalnu reakciju na podražaj.

2.1.2. Disfunkcija senzorne integracije (DSI)

Kada u središnjem živčanom sustavu dođe do pogreške u obradi ili modulaciji osjetilnih inputa, govorimo o **poremećaju odnosno disfunkciji senzorne integracije**.

- **Manifestacija:** Mozak ne uspijeva osigurati jasne i precizne informacije o tijelu i okolini, zbog čega pojedinac na uobičajene svakodnevne podražaje reagira na netipičan način.
- **Utjecaj na razvoj:** Narušena integracija izravno kompromitira djetetov cjelokupni razvoj, kvalitetu igre, učenje, socijalne interakcije te izvođenje bazičnih aktivnosti svakodnevnog života (hranjenje, odijevanje, osobna higijena).

- **Prevalencija i inkluzivni kontekst:** Poremećaj pogađa približno **10 % do 15 % dječje populacije**. Iako je visoko zastupljen kod djece iz spektra autizma, klinički se redovito javlja i kod prijevremeno rođene djece, djece sa sindromom Down, djece s oštećenjima vida ili sluha te kod razvojnih teškoća u ponašanju.

2.1.3. Kontinuum osjetljivosti (Senzorna modulacija)

Zapažanje i obrada senzornih informacija promatraju se kroz prizmu kontinuuma (Wilbarger & Wilbarger, 1991, prema Rogar Gojević & Kljajić, 2023):

[PRETERANA OSJETLJIVOST] <-----> [UREDNA INTEGRACIJA] <-----> [NEDOVOLJNA OSJETLJIVOST]
 (Hiperreaktivnost / Odbijanje) (Primjerena reakcija) (Hiporeaktivnost / Traženje)

- **Pretjerana osjetljivost (Hiperreaktivnost):** Neurološki prag je nizak. Živčani sustav burno reagira na minimalne podražaje, što vodi do razdražljivosti, anksioznosti i aktivnog odbijanja aktivnosti.
- **Nedovoljna osjetljivost (Hiporeaktivnost):** Neurološki prag je visok. Reakcija na podražaj slaba je ili potpuno izostaje, zbog čega dijete često pasivno propušta informacije ili, naprotiv, aktivno i intenzivno žudi za podražajima (senzorno potraživanje).
- **Uredna integracija:** Nalazi se u središtu kontinuuma i rezultira funkcionalnim odgovorom organizma na okolinu.

2.1.4. Fenomen nedosljednosti i zabluda o „lošem ponašanju“

Najveći izazov za odgojitelje i pomoćnike u odgojno-obrazovnoj skupini predstavlja **nedosljednost u djetetovom reagiranju**.

Živčani sustav s poremećajem SI nepredvidiv je i mijenja se iz sata u sat, iz trenutka u trenutak. Zbog toga se u praksi javljaju naizgled kontradiktorna ponašanja:

- Djetetu izrazito smeta kada ga netko slučajno dotakne, ali istovremeno sâmo ima stalnu potrebu dodirivati druge predmete ili ljude.
- Dijete panično reagira na galamu u skupini, ali u igri samostalno proizvodi intenzivnu buku bez znakova nelagode.

Ključna poruka za pomoćnike: Kada dijete proizvodi vlastiti podražaj, njegov mozak taj unos unaprijed predviđa i kontrolira. Kada podražaj dolazi iz okoline, on je nepredvidiv i doživljava se kao ugroza. Ponašanje djeteta nije odraz „zločestoće“, manipulacije ili razmaženosti, već izravna posljedica kaotičnih i

zbunjujućih informacija koje njegov mozak prima. Razvijanje duboke empatije prema ovom iskrivljenom načinu doživljaja svijeta prvi je i najvažniji korak u pružanju podrške.

2.1.5. Kompenzacijski mehanizmi: „Fight or Flight“ (borba ili bijeg)

Kada je djetetov mehanizam selekcije podražaja narušen, mozak biva preplavljen informacijama koje ne može integrirati. Živčani sustav to stanje prepoznaje kao stvarnu opasnost po sigurnost organizma, čime se automatski aktivira bazični obrambeni mehanizam „**borba ili bijeg**“ (**fight or flight**):

Manifestacija mehanizma	Ponašanje djeteta u skupini
BIJEG (Flight / Isključivanje)	Dijete se emocionalno povlači, pokriva uši rukama, bježi ispod stola, zatvara oči ili se kognitivno potpuno „isključuje“ iz aktivnosti (prividna odsutnost).
BORBA (Fight / Meltdown)	Izbijaju intenzivni ispadi bijesa, vrištanje, agresivne reakcije prema vršnjacima, bacanje predmeta ili autoagresija.

U svrhu zornog prikaza ove senzorne preplavljenosti i razvoja empatije kod stručnih djelatnika, preporučuje se analiza simulacijskog videozapisa „Can you make it to the end?“ (National Autistic Society, 2016).

Klinička ilustracija: Citat dr. sc. Temple Grandin

Kako poremećaj senzorne modulacije izgleda u prvoj osobi, najbolje opisuje dr. sc. Temple Grandin, znanstvenica s poremećajem iz spektra autizma:

„Moj je sluh takav kao da je konstantno pojačan na 'super glasno'. On je kao uključen mikrofoni koji sve čuje i pojačava. Imam dva izbora: ostaviti ga uključenim, pa me onda preplavi zvuk, ili ga isključiti.“

2.1.6. 8 SENZORNIH SUSTAVA I PROFILI OSJETLJIVOSTI

U ljudskom organizmu djeluje **osam senzornih sustava**. Oni ne funkcioniraju izolirano, već se svi osjetilni podražaji simultano proslijeđuju u mozak, gdje se integriraju u jedinstvenu smislenu cjelinu.

1. **Osjetilo sluha (Auditivni sustav):** Obrada zvuka i akustičnih podražaja iz okoline.
2. **Osjetilo vida (Vizualni sustav):** Obrada svjetlosti, oblika, boja i prostornih odnosa.
3. **Osjetilo dodira (Taktilni sustav):** Detekcija površinskih podražaja putem kože.
4. **Osjetilo okusa (Gustativni sustav):** Razlikovanje kemijskih svojstava i teksture hrane.
5. **Osjetilo njuha (Olfaktivni sustav):** Detekcija i procesuiranje mirisa.
6. **Osjetilo za kretanje i ravnotežu (Vestibularni sustav):** Detekcija gravitacije, brzine i promjene položaja glave u prostoru.
7. **Osjetilo položaja tijela i dubokog pritiska (Proprioceptivni sustav):** Informacije iz mišića i zglobova o položaju dijelova tijela bez gledanja.
8. **Unutarnja osjetila (Interoceptivni sustav):** Svijest o fiziološkim signalima iz unutarnjih organa.

2.1.7. TAKTILNI SUSTAV (OSJETILO DODIRA)

Taktilne informacije primamo preko specijaliziranih receptora smještenih u koži duž cijeloga tijela. Ovi receptori reagiraju na **pritisak, vibraciju, kretanje, temperaturu, svrbež i bol**. Budući da smo u stalnom pasivnom ili aktivnom dodiru s okolinom (odjeća, namještaj, tlo, zrak, drugi ljudi), učinkovita obrada ovih informacija ključna je za djetetovo funkcioniranje.

Taktilni sustav ima dvije temeljne uloge koje moraju djelovati usklađeno:

- **Diskriminatorsna uloga:** Omogućuje nam prepoznavanje karakteristika površine i predmeta bez pomoći vida (npr. opipom pronaći ključ u torbi ili prepoznati teksturu materijala).
- **Zaštitna uloga:** Djeluje kao obrambeni mehanizam koji nas upozorava na opasnost i bol (npr. refleksno povlačenje ruke nakon dodira užarene peći).

Važnost za pomoćnike: Kada je rad zaštitnog i diskriminativnog aspekta narušen, dijete gubi sposobnost točne lokalizacije i interpretacije dodira. Zbog toga mjesta s visokom gustoćom nepredvidivih dodira (garderoba, sportska dvorana, igralište, red za pranje ruku) doživljava kao izravnu fizičku ugrozu.

2.1.8. Klinička slika: Taktilna disfunkcija u odgojnoj skupini

PRETJERANA OSJETLJIVOST (Hiperreaktivnost / Obrambeni profil)	NEDOVOLJNA OSJETLJIVOST (Hiporeaktivnost / Potražujući profil)
• Negoduje i pruža otpor prema odjeći određenog sastava, smetaju mu šavovi na čarapama i etikete. • Izrazito je izbirljivo u jelu; odbija i izbjegava određene teksture hrane. • Panično reagira kada mu se zaprļaju ruke, lice ili odjeća likovnim materijalima (glina, ljepilo, boje), pijeskom, hranom ili vodom. • Izbjegava hodati boso po raznim podlogama (trava, pijesak) ili hoda na prstima kako bi maksimalno smanjilo kontakt kože s tlom. • Izbjegava fizički kontakt, posebice neočekivani dodir vršnjaka ili nepoznatih osoba; fizički gura ljude od sebe kako bi osiguralo osobni prostor. • Na bezazlen, slučajan dodir u prolazu reagira burno i agresivno po principu „borba ili bijeg“. • Pokazuje pretjeranu reakciju na bol i minimalne površinske ozljede. • Snažno negoduje i pruža otpor kod rezanja noktiju, pranja kose ili odlaska frizeru. • Izbjegava skidanje odjeće (čak i ljeti inzistira na dugim rukavima/nogavicama) ili se pak neadekvatno lagano odijeva zimi.	• Pokazuje snažnu preferenciju prema odjeći specifičnog sastava i teksture. • Konstantno ima potrebu dodirivati predmete i ljude, pljeskati i raditi isključivo s „prljivim“ i ljepljivim materijalima. • Ne registrira tjelesne izlučevine (slina, curenje nosa) niti ostatke hrane oko usta. • Ne primjećuje da mu je odjeća mokra ili zaprljana. • Ima stalnu potrebu za oralnim istraživanjem: stavlja predmete u usta, žvače kosu, prste, rukave, ovratnike, igračke ili olovke. • Neprimjereno ulazi u tuđi osobni prostor i stalno traži intenzivan, grub fizički kontakt. • Tijekom igre može fizički ozlijediti vršnjake ili životinje, bez namjere i bez svijesti o tome da ih to boli. • Stalno skida papuče i čarape; ima potrebu neprekidno hodati boso. • Pokazuje izrazito smanjenu reakciju na bol (često ne registrira padove, udarce ni ogrebotine).

2.1.9. VESTIBULARNI SUSTAV (OSJETILO KRETANJA I RAVNOTEŽE)

Vestibularni sustav je naš temeljni mehanizam za upravljanje kretanjem, ravnotežom i percepcijom prostora. Receptori osjetljivi na kretanje, gravitaciju i vibracije smješteni su u **unutarnjem uhu**. Ovaj sustav omogućuje djetetovu mozgu da u svakom trenutku točno razumije položaj glave u odnosu na ostatak tijela te u odnosu na silu gravitacije.

2.1.10. Klinička slika: Vestibularna disfunkcija u odgojnoj skupini

PRETJERANA OSJETLJIVOST (Hiperreaktivnost / Gravitacijska nesigurnost)	NEDOVOLJNA OSJETLJIVOST (Hiporeaktivnost / Vestibularno potraživanje)
• Aktivno izbjegava kretanje, trčanje, brze promjene smjera, vožnju bicikla/romobila, spuštanje niz tobogan, plesanje i ljuljanje. • Pokazuje izražen strah i otpor prema vožnji vrtuljkom ili klackalicom. • Kreće se izrazito sporo i oprezno; dominantno preferira sjedilačke aktivnosti. • Pruža otpor pri promjeni položaja glave (npr. nagnjanje glave unatrag kod pranja kose ili pranja zuba). • Pokazuje strah od visine i padanja; izbjegava penjanje po ljestvama, penjalicama ili hodanje stepenicama bez čvrstog oslonca. • Podložno je kinetozi (brzo razvija mučninu i vrtoglavicu prilikom vožnje automobilom, autobusom, dizalom ili brodom).	• Ima neprekidnu potrebu za intenzivnim, brzim i rizičnim kretanjem te centrifugalnom silom. • Stalno traži aktivnosti vrtanje, ljuljanja i skakanja (lulja se ili vrti na stolici, skače na trampolinu, klacka se, trči u krug do iznemoglosti). • Pokazuje tendenciju skakanja s visokih i opasnih mjesta bez straha od ozljeda. • Konstantno je u pokretu i motoričkom nemiru (vrpolji se, njiše tijelom, vrti predmetima, trese rukama ili nogama). • Uživa u neobičnim položajima tijela, posebice u boravku naglavačke (visi s namještaja, radi kolute).

2.1.11. INTEROCEPCIJA (SVIJEST O UNUTARNJIM SIGNALIMA)

Interocepcija predstavlja sposobnost prepoznavanja i interpretacije unutarnjih neuroloških signala koji dolaze iz organskih sustava. Ona obavještava mozak o bazičnim homeostatskim i fiziološkim potrebama organizma (glad, žeđ, sitost, potreba za eliminacijom, tjelesna temperatura, bol, rad srca).

2.1.12. Izazovi u praksi i manifestacija teškoća

Djeca s disfunkcijom na području interocepcije ne mogu točno dešifrirati poruke koje im tijelo šalje. To se u odgojnoj skupini odražava kroz sljedeća ponašanja:

- **Problemi s eliminacijom:** Dijete ne osjeća punjenje mjehura ili crijeva, što dovodi do velikih poteškoća u procesu odvikavanja od pelena i učestalih „nezgoda“.
- **Neredovit unos hrane i tekućine:** Izostaje jasan osjet gladi ili žeđi (dijete može zaboraviti jesti/piti) ili pak izostaje osjet sitosti.
- **Termoregulacijski deficit:** Dijete ne percipira toplinu vlastitog tijela – ne skida se u laganiju odjeću iako je potpuno znojno i pregrijano, odnosno ne oblači se iako drhti od hladnoće.
- **Smanjena percepcija boli i mučnine:** Dijete kasno javlja da mu je zlo ili da je ozlijeđeno jer signale registrira tek kada dosegne ekstremnu intenzitet.
- **Emocionalna disregulacija:** Izostaje postupno osvještavanje emocija. Dijete ne osjeća somatske znakove ljutnje (ubrzani rad srca, stiskanje šaka, napetost mišića) dok ona potpuno ne eskalira u verbalni ili fizički sukob.
- **Vokalna samoregulacija:** Dijete ne percipira glasnoću vlastitog glasa u odnosu na okolinu, pa često više ili govori neproporcionalno glasno.

Upozorenje za pomoćnike: Interocepcija je jedno od najizazovnijih područja jer dijete **nije u stanju verbalizirati ni objasniti što ga točno unutar tijela smeta**. Ta unutarnja preplavljenost i zbunjenost najčešće završavaju dramatičnim živčanim slomom (**meltdownom**). U tim trenucima djetetu nije potrebna kazna ili kritika, već hitna podrška u stabilizaciji živčanog sustava

2.1.13. Smjernice za pomoćnike: Intervencije za umirivanje i regulaciju

Kada kod djeteta uočite znakove interoceptivne ili opće senzorne uznemirenosti, primijenite sljedeće proaktivne strategije:

1. **Aktivnosti „teškog rada“ (Proprioceptivna stabilizacija):**

Proprioceptivni unos ima dokazano umirujući učinak na živčani sustav.

Uključite dijete u fizički zahtjevne zadatke unutar skupine: nošenje ili guranje teških kutija s igračkama, slaganje strunjača, brisanje stolova s jačim pritiskom, nošenje ruksaka s blagim opterećenjem.

2. **Ritmička vestibularna stimulacija:**

Baš kao što se uplakana beba umiruje ponavljajućim kretnjama, uznemireno dijete u skupini može se stabilizirati kroz spore, ritmičke i predvidive pokrete ljuljanja na ljuljački, velikoj pilates lopti ili uvisećoj ljuljački (mreži).

3. **Vježbe svjesnosti i somatske regulacije:**

Provodite jednostavne i vizualno podržane vježbe disanja (npr. „pomiriši cvijet, puhni u svijeću“), dječju jogu ili kratke vođene vježbe u kojima dijete namjerno stišće i opušta mišiće kako bi osvijestilo granice svog tijela (Mindfulness).

4. **Vizualna podrška i strukturiranje okoline:**

- **Slikovne kartice:** Izradite kartice koje povezuju unutarnje stanje tijela s vanjskim izrazom (npr. sličica djeteta koje pije vodu = osjećaj žeđi; sličica crvenog termometra = osjećaj topline). One pomažu djetetu da identificira i komunicira svoje potrebe prije nastupanja disregulacije.
- **Socijalne priče:** Kreirajte kratke, personalizirane slikovne priče koje djetetu korak-po-korak objašnjavaju specifične situacije (npr. „Kako moje tijelo zna kada trebam ići na toalet“ ili „Što radim kada se moje srce ubrza“).

2.1.14. PROPRIOCEPTIVNI SUSTAV (SVIJEST O POLOŽAJU TIJELA)

Propriocepcija je unutarnji senzorni sustav koji nam omogućuje duboku svijest o vlastitom tijelu, motoričku kontrolu i motoričko planiranje. Receptori (proprioceptori) smješteni su u **mišićima, zglobovima, tetivama i vezivnom tkivu**. Oni neprekidno šalju informacije u mozak o stezanju i istežanju mišića te o tome jesu li zglobovi presavinuti ili izravnnati.

Funkcija: Omogućuje nam učinkovitost i automatizaciju pokreta (hodanje, trčanje, kretanje stepenicama, sjedenje) bez stalne potrebe da gledamo u svoje udove.

Emocionalni značaj: Pruža bazičnu sigurnost – dijete se može pouzdati u vlastito tijelo i njegove granice u prostoru.

Zlatno pravilo za pomoćnike: Proprioceptivni unos je **najsigurniji od svih senzornih unosa**. On djeluje kao vrhunski „organizator i regulator“ cijelog živčanog sustava – ima moć umiriti preosjetljivost na području svih ostalih osjetila te, ovisno o potrebi organizma, djelovati i pobuđujuće i opuštajuće.

2.1.15. Klinička slika: Proprioceptivna disfunkcija u odgojnoj skupini

Kada je proprioceptivna obrada narušena, simptomi se često mogu zamijeniti s poremećajima ponašanja ili disfunkcijom drugih osjetilnih sustava.

- **Motorička nespretnost:** Dijete djeluje nespretno, trapavo, često pada ili gubi ravnotežu.
- **Sudarilački profil:** Učestalo se i naizgled namjerno sudara s namještajem, zidovima i drugim osobama u prostoru.
- **Prividna agresija:** Gura, vuče, grize ili udara druge vršnjake, no važno je naglasiti da to **nije svjesna agresija**, već pokušaj tijela da kroz snažan pritisak dobije informaciju o vlastitim granicama.
- **Neadekvatna modulacija sile:** Koristi pretjeran ili preslab pritisak pri uzimanju i rukovanju predmetima. To stvara teškoće kod građenja kockama, zakopčavanja, hranjenja, nizanja perlica te u cjelokupnoj grafomotorici (jako stiskanje olovke do pucanja vrha ili preslab, jedva vidljiv trag).
- **Destrukcija igračaka:** Često baca predmete, pregrubo rukuje stvarima i nenamjerno trga igračke.
- **Oralno potraživanje:** Sklono je žvakanju neživih predmeta (rukavi, ovratnici majica, olovke, igračke) kako bi preko čeljusnih zglobova dobilo proprioceptivni input.
- **Ekstremno motoričko ponašanje:** Ili u potpunosti izbjegava ili, naprotiv, kompulzivno traži aktivnosti skakanja, preskakivanja, padanja i vješanja na namještaj.
- **Kompenzacija vidom:** Pokazuje slabu svijest o dijelovima tijela. Teško izvodi rutinske zadatke (poput odijevanja i svlačenja) ako vizualno ne kontrolira pokrete svojih ruku i nogu.
- **Poteškoće na vertikalnim podlogama:** Pokazuje nesigurnost i probleme pri penjanju ili spuštanju po stepenicama i ljestvama.
- **Fiziološke kompenzacije:** Pretrpava usta hranom tijekom obroka (kako bi osjetilo volumen u usnoj šupljini) ili pak zadržava stolicu i mokrenje zbog neadekvatne unutrašnje kontrole sfinktera.

2.1.16. MOTORIČKO PLANIRANJE (PRAKSIJA) I DISPRAKSIJA

Motoričko planiranje (praksija) je kognitivno-motorička sposobnost koja djetetu omogućuje da kreira ideju, osmisli plan i uspješno izvede novu, nepoznatu motoričku radnju.

- **Preduvjet praksije:** Da bi dijete imalo dobro motoričko planiranje, njegov **taktilni, vestibularni i proprioceptivni sustav** moraju raditi u savršenoj sinergiji.
- **Dispaksija:** Ako postoji neurološki deficit u ovom lancu, govorimo o dispaksiji – teškoćama u osmišljavanju, organizaciji i izvođenju sekvenci novih pokreta.

2.1.17. Manifestacija dispaksije u odgojnoj skupini:

1. **Siromaštvo i stereotipnost igre:** Dijete nema ideju kako započeti novu igru ili manipulirati nepoznatom igračkom. Ne pokazuje inicijativu, igra mu je repetitivna, monotona i stalno ponavlja istu temu jer mu nedostaje kreativna motorička ideja.
2. **Sekvencijalna blokada:** Dijete ne može motorički izvesti potreban slijed radnji (npr. ne zna kojim redom obući dijelove odjeće ili kako se provući kroz poligon).
3. **Funkcionalna nespretnost:** U svakodnevnim aktivnostima djeluje tromo, ima izražene teškoće s finom i grubom motorikom, teško imitira pokrete voditelja te vrlo sporo usvaja nove sportske ili plesne korake.

Zapažanje iz prakse: Djeca s dispaksijom panično **teže rigidnoj rutini i apsolutnoj predvidljivosti**. Svaka promjena u rasporedu kod njih izaziva anksioznost jer im je za svaku novu situaciju potreban ogroman kognitivni napor kako bi osmislili motorički plan.

2.1.18. Smjernice za pomoćnike: Podrška djetetu s dispaksijom

- **Vizualna podrška:** Sve korake u složenijim zadacima (npr. pranje ruku, odijevanje, pospremanje stola) prikazite korak-po-korak jasnim slikovnim karticama (sekvencijalni raspored).
- **Modulacija uputa:** Upute dajte sporijim tempom govora. One moraju biti kratke, jednoznačne i bez suvišnih riječi (npr. umjesto "Uzmi papir pa odi tamo do stola i sjedni i crtaj", recite: "Uzmi papir. Odi do stola. Sjedni.").

- **Taktilno-proprioceptivno vođenje:** Ako je potrebno, radite „**ruka preko ruke**“ tehnikom – fizički i blago vodite djetetove ruke kroz pokret kako bi njegov mozak osjetio i memorirao motorički obrazac.
- **Dekompozicija zadatka:** Razbijte svaki složeni zadatak na manje, lakše savladive mikro-korake.
- **Ekstra vrijeme:** Osigurajte djetetu dodatne prilike za ponavljanje i uvježbavanje motoričkih radnji bez požurivanja.

2.1.19. AUDITIVNI SUSTAV (OBRADA SLUŠNIH INFORMACIJA)

Slušna obrada ne odnosi se na oštrinu sluha, već na način na koji središnji živčani sustav i mozak **interpretiraju zvučne signale i pridaju im značenje**. Kod poremećaja slušne obrade, signali se na putu do mozga „pomiješaju“.

Važna napomena: Ovdje se **ne radi o gluhoći niti o nagluhosti** – djetetovo uho fizički čuje savršeno, ali mozak informaciju krivo modulira (preko kontinuuma pretjerane ili nedovoljne osjetljivosti).

2.1.20. Klinička slika u odgojnoj skupini:

- **Fizička obrana:** Dijete refleksno pokriva uši rukama na zvukove koje drugi jedva primjećuju ili ih smatraju uobičajenima (npr. plač druge bebe, zvuk miksera, povlačenje vode u toaletu, škripanje stolica).
- **Afektivni ekstremi:** Pokazuje pretjeranu uznemirenost i paniku na specifične frekvencije zvuka, dok s druge strane može u potpunosti ignorirati i ne reagirati na vrlo jake i glasne zvukove u neposrednoj blizini.
- **Prividna ignorancija:** Često se uopće **ne odaziva na svoje ime**, zbog čega pomoćnici u početku mogu sumnjati na oštećenje sluha ili namjerno ignoriranje.
- **Senzorno zagušenje u masi:** Gubi kognitivnu i emocionalnu kontrolu na mjestima gdje boravi puno osoba na malom prostoru (skupina, dvorana, rođendani), jer njegov mozak ne može izolirati glas odgojitelja od pozadinske buke.
- **Atipična fonacija:** Može imati neobičnu, monotonu, robotsku ili pretjerano glasnu govornu intonaciju.

2.1.21. VIZUALNI SUSTAV (OBRADA VIDNIH INFORMACIJA)

Vizualna obrada predstavlja proces interpretacije i strukturiranja informacija koje primamo putem oka. Vidna osjetljivost također se kreće na kontinuumu između hiper- i hiporeaktivnosti.

2.1.22. Klinička slika u odgojnoj skupini:

- **Fiksacija na detalje:** Dijete se dugotrajno i intenzivno zagledava u dijelove predmeta koji se brzo vrte (npr. kotačići autića, ventilatori), sjaje ili svjetlucaju.
- **Svjetlosna preosjetljivost vs. fascinacija:** Ili aktivno prekriva oči rukama pri prelasku na jače svjetlo, ili je pak pretjerano zaokupljeno i hipnotizirano izvorima svjetlosti, sjenama, odrazima u ogledalu te predmetima izrazito jarkih boja i visokog sjaja.
- **Ekstremi u vizualnoj integraciji:** Ili je iznadprosječno izvrsno i ekstremno brzo u slaganju složenih slagalica (puzli) ili mu je, s druge strane, taj zadatak vizualno potpuno nemoguć za izvesti.
- **Prostorna dezorijentacija:** Teško se snalazi u novom i dinamičnom fizičkom prostoru; često zapinje za rubove tepiha ili krivo procjenjuje visinu prepreka.
- **Distrakcija vizualnim šumom:** Pozornost mu instantno odvači bilo kakav vizualni pokret u prostoriji: prolazak drugog djeteta, šarene fotografije i crteži na zidu, ogledalo ili sitni predmeti u njegovu vidokrugu, zbog čega se teško fokusira na zadatak ili na drugu osobu.

2.1.23. OLFAKTIVNI I GUSTATIVNI SUSTAV (NJUH I OKUS)

Budući da su kemijski receptori za njuh i okus neurološki usko povezani, njihove se disfunkcije u praksi najčešće manifestiraju istovremeno, dominantno kroz specifičan odnos prema hrani i predmetima.

2.1.24. Kontrolna pitanja i simptomi za pomoćnike:

- **Ekstremna izbirljivost (Selektivno jedenje):** Dijete odbija jesti većinu ponuđenih obroka u vrtiću. Njegov odabir hrane ne ovisi o dječjem hiru, već o nepodnošenju specifičnih mirisa ili tekstura hrane.

- **Potraživanje intenzivnih mirisa:** Pokazuje snažnu potrebu i nagon za udisanjem intenzivnih, često toksičnih mirisa poput parfema, benzina, dima cigarete ili kemijskih sredstava za čišćenje.
- **Olfaktivno istraživanje nejestivog:** Dijete sustavno njuši nejestive predmete u skupini prije nego što započne igru s njima (njuši odjeću vršnjaka, plastelin, igračke, pa čak i sadržaj kante za smeće).
- **Patološka odbojnost:** Pokazuje izrazitu, dramatičnu odbojnost prema uobičajenim mirisima (npr. miris kuhane hrane iz vrtićke kuhinje) koja kod njega izaziva intenzivan nagon za povraćanjem, mučninu ili trenutni *meltdown*.
- **Potraživanje intenzivnih okusa:** Inzistira isključivo na hrani koja ima ekstremno naglašene okusne karakteristike – bira isključivo jako posoljenu, preslatku, izrazito kiselu (npr. limun) ili gorku i začinjenu hranu, dok uobičajenu vrtićku hranu odbija kao „bljutavu“.

Taktilni sustav (Pretjerana osjetljivost):

- *Smeta mu odjeća određenog sastava, šavovi na čarapama, etikete na odjeći.*
- *Smeta mu kad mu se zaprljaju ruke ili lice likovnim materijalima, pijeskom ili hranom.*
- *Izbjegava hodati boso po raznim podlogama ili hoda na prstima.*
- *Na bezazleni, neočekivani dodir u skupini reagira iznenadnim ispadom bijesa (fight or flight).*

Interocepcija (Teškoće u obradi):

- *Dijete se ne skida u laganiju odjeću iako je već cijelo znojno.*
- *Ne osjeća ljutnju na vrijeme, već ona odjednom izbije kroz verbalni ili fizički napad.*
- *Ne percipira glasnoću vlastitog glasa u prostoriji.*
- *Nije u stanju prepoznati ili objasniti što ga u tijelu smeta, što završava živčanim slomom (meltdownom).*

Prilog B:

EVALUACIJSKI LISTIĆ ZA SUDIONIKE RADIONICE

Tema: Senzorna integracija i regulacija djeteta u vrtićkoj skupini

Poštovani sudionici, molimo Vas da odvojite nekoliko minuta i ocijenite održanu radionicu. Vaše povratne informacije pomoći će nam u unaprijeđenju budućih edukacija.

1. EVALUACIJA SADRŽAJA I VODITELJA

Molimo Vas da zaokružite ocjenu koja najbolje opisuje Vaše slaganje s tvrdnjom (gdje je **1 – uopće se ne slažem**, a **5 – potpuno se slažem**).

Tvrdnja	1	2	3	4	5
Sadržaj radionice bio je jasan, strukturiran i razumljiv.	1	2	3	4	5
Video prikazi djece iz vlastite ustanove pomogli su mi da lakše prepoznam simptome u praksi.	1	2	3	4	5
Voditelj je stručno i pristupačno prenio teorijska znanja (Jean Ayres, kontinuum osjetljivosti).	1	2	3	4	5
Stečena znanja o 8 senzornih sustava bit će mi izravno u svakodnevnom radu.	1	2	3	4	5

2. SAMOPROCJENA USVOJENOSTI ZNANJA (Ključne poruke)

Označite s **X** koliko se sigurno osjećate u sljedećim područjima nakon odslušane radionice:

- **Razumijem razliku između pretjerane osjetljivosti (hiper) i nedovoljne osjetljivosti (hipo) na podražaje.**
 - Potpuno razumijem
 - Djelomično razumijem
 - Trebam dodatno pojašnjenje
- **Mogu prepoznati djetetovu reakciju „Borba ili bijeg“ (Fight or Flight / Meltdown) i razlikujem je od „lošeg ponašanja“ i razmaženosti.**

- Potpuno razumijem
 - Djelomično razumijem
 - Trebam dodatno pojašnjenje
- **Razumijem zašto se kod poremećaja javlja *nedosljednost* (npr. zašto djetetu smeta tuđi dodir, a samo voli dodirivati).**
 - Potpuno razumijem
 - Djelomično razumijem
 - Trebam dodatno pojašnjenje
- **Mogu prepoznati taktilnu disfunkciju u skupini (npr. preosjetljivost na šavove, prljanje ruku ili hodanje na prstima).**
 - Potpuno razumijem
 - Djelomično razumijem
 - Trebam dodatno pojašnjenje

3. REFLEKSIJA I OSOBNI OSVRT

Molimo Vas da ukratko odgovorite na sljedeća tri pitanja:

- 1. Koja je najvažnija poruka ili spoznaja koju nosite s ove radionice?**
- 2. Koju ćete konkretnu promjenu u svom pristupu ili empatiji prema djetetu uvesti već sutra u odgojnoj skupini?**
- 3. Imate li kakve prijedloge, pohvale ili komentare za voditelja?**

Hvala Vam na sudjelovanju i trudu!

EDUKACIJSKI LIST (PODSJETNIK): SENZORNA INTEGRACIJA U DJETINJSTVU

I. TEMELJNI POJMOVI I NEUROBIOLOŠKI MEHANIZAM

- **Definicija:** Senzorna integracija (SI) je neurobiološki proces primanja, organiziranja i obrade osjetilnih informacija iz okoline i vlastitog tijela (A. Jean Ayres, 1970-ih).
- **Funkcije uredne integracije:**
 - Formiranje točne slike o prostoru i sebi.
 - Automatsko filtriranje i zanemarivanje nebitnih podražaja (usmjeravanje pažnje).
 - Oblikovanje svrhovite motorne akcije i primjerene emocionalne reakcije.
- **Disfunkcija (DSI):** Pogreška u obradi ili modulaciji inputa u središnjem živčanom sustavu. Izravno narušava djetetov razvoj, igru, učenje, socijalizaciju te aktivnosti svakodnevnog života (hranjenje, odijevanje, higijena).
- **Prevalencija:** Pogađa **10% do 15% dječje populacije**. Visoko je zastupljena kod PSA, ali se javlja i kod prijevremeno rođene djece, sindroma Down, oštećenja vida/sluha te razvojnih teškoća u ponašanju.

II. KONTINUUM SENZORNE MODULACIJE

Zapažanje i obrada podražaja promatraju se kroz prizmu neurološkog praga (Wilbarger & Wilbarger, 1991):

[PRETERANA OSJETLJIVOST]	<----->	[UREDNA INTEGRACIJA]	<----->	[NEDOVOLJNA OSJETLJIVOST]
(Nizak neurološki prag)		(Funkcionalan odgovor)		(Visok neurološki prag)
Hiperreaktivnost / Odbijanje		Primjerena reakcija		Hiporeaktivnost / Traženje

- **Hiperreaktivnost (Nizak prag):** Živčani sustav burno reagira na minimalne podražaje. Ishod: razdražljivost, anksioznost i aktivno odbijanje aktivnosti.
- **Hiporeaktivnost (Visok prag):** Reakcija na podražaj slaba je ili potpuno izostaje. Dijete ili pasivno propušta informacije ili aktivno i intenzivno žudi za podražajima (**senzorno potraživanje**).

III. FENOMEN NEDOSLJEDNOSTI I OBRAMBENI MEHANIZMI

- **Mit o „lošem ponašanju“:** Živčani sustav s poremećajem SI mijenja se iz trenutka u trenutak, što dovodi do naizgled kontradiktornih ponašanja (npr. djetetu smeta slučajan dodir, ali samo stalno dodiruje druge; smeta mu galama, ali samo proizvodi intenzivnu buku).
- **Zlatno pravilo:** Kada dijete samo proizvodi podražaj, njegov mozak taj unos unaprijed predviđa i kontrolira. Kada podražaj dolazi iz okoline, on je nepredvidiv i doživljava se kao ugroza. Ponašanje nije manipulacija, već reakcija na kaotične informacije u mozgu.
- **Mehanizam „Borba ili bijeg“ (Fight or Flight):** Kada je selekcija narušena, mozak biva preplavljen i aktivira obrambeni mehanizam:
 - **BIJEG (Flight / Isključivanje):** Emocionalno povlačenje, pokrivanje ušiju, bježanje ispod stola, kognitivno isključivanje (prividna odsutnost).
 - **BORBA (Fight / Meltdown):** Intenzivni ispadi bijesa, vrištanje, agresija prema vršnjacima, bacanje predmeta, autoagresija.

IV. OSAM SENZORNIH SUSTAVA

1. **Auditivni (Sluh):** Obrada zvuka i akustičnih podražaja.
2. **Vizualni (Vid):** Obrada svjetlosti, oblika, boja i prostornih odnosa.
3. **Taktilni (Dodir):** Detekcija površinskih podražaja putem kože.
4. **Gustativni (Okus):** Razlikovanje kemijskih svojstava i teksture hrane.
5. **Olfaktivni (Njuh):** Detekcija i procesuiranje mirisa.
6. **Vestibularni (Ravnoteža i kretanje):** Detekcija gravitacije, brzine i promjene položaja glave.
7. **Proprioceptivni (Položaj tijela i duboki pritisak):** Informacije iz mišića i zglobova o položaju tijela bez gledanja.
8. **Interoceptivni (Unutarnja osjetila):** Svijest o fiziološkim signalima iz unutarnjih organa.

V. FOKUS: TAKILNI SUSTAV (OSJETILO DODIRA)

Informacije se primaju preko receptora u koži duž cijeloga tijela (pritisak, vibracija, kretanje, temperatura, svrbež, bol).

Dvije temeljne uloge taktilnog sustava:

- **Diskriminatorsna:** Prepoznavanje karakteristika površine i predmeta bez pomoći vida (npr. opipom pronaći predmet).
- **Zaštitna:** Obrambeni mehanizam koji nas upozorava na opasnost i bol (npr. refleksno povlačenje ruke s vruće peći).

- **Važnost za pomoćnike:** Kada je rad ovih aspekata narušen, mjesta s visokom gustoćom nepredvidivih dodira (garderoba, dvorana, igralište, red za pranje ruku) dijete doživljava kao izravnu fizičku ugrozu.

Klinička slika taktilne disfunkcije u odgojnoj skupini:

● PRETJERANA OSJETLJIVOST (Hiperreaktivnost / Obrambeni profil)	● NEDOVOLJNA OSJETLJIVOST (Hiporeaktivnost / Potražujući profil)
• Negoduje i pruža otpor prema odjeći određenog sastava, smetaju mu šavovi na čarapama i etikete.	• Smanjena osjetljivost na bol i temperaturu (ne reagira na udorce, ogrebotine ili hladnoću).
• Izrazito je izbirljivo u jelu; odbija i izbjegava određene teksture hrane.	• Ima stalnu potrebu za doticanjem svega oko sebe, uključujući teksture, predmete i druge osobe.
• Panično reagira kada mu se zaprljaju ruke, lice ili odjeća likovnim materijalima (glina, ljepilo, boje), pijeskom, hranom ili vodom.	• Uživa u ekstremno intenzivnim taktilnim iskustvima (npr. jako trljanje, valjanje po podu, prljanje materijalima).
• Izbjegava hodati boso po raznim podlogama (trava, pijesak) ili hoda na prstima kako bi maksimalno smanjilo dodirnu površinu stopala.	• Može stavljati nejestive predmete u usta kako bi istražilo teksturu (taktilno istraživanje ustima).

3.PRIMJENA PEDAGOŠKIH STRATEGIJA I SENZORNE DIJETE U ODGOJNOJ SKUPINI

Link za prezentaciju: <https://canva.link/blsgokpi8yia1re>

🕒 SATNICA I STRUKTURA RADIONICE (90 minuta)

00:00 – 00:20 | 1. DIO: Emocionalna sigurnost i senzomotorički jaz (20 min)

- **Cilj:** Osvijestiti povezanost između djetetove sigurnosti, motivacije i motoričkog odgovora na podražaje.
- **Tijek:**
 - **00:00 - 00:10 | Pozdravna riječ i mini-predavanje: Sigurnost kao preduvjet učenja**
 - Uvod u tezu Jane M. Healy (prema C. S. Kranowitz): Ako dijete nema motivaciju za učenje, pomoćnik prvo mora provjeriti razinu njegove emocionalne i senzorne sigurnosti.
 - Objašnjenje neurološkog lanca: primanje podražaja → obrada u mozgu → interpretacija → odabir funkcionalnog ponašanja/reakcije.
 - **00:10 - 00:20 | Analiza povlačenja i profesionalne granice**
 - Objašnjenje fenomena narušene veze između sensorike i motorike. Zbog nemogućnosti učinkovitog odgovora, djeca bježe u aktivnosti bez rizika (crtići, pasivno listanje knjiga), čime se produbljuje senzomotorički jaz.
 - *Važna napomena:* Jasno definiranje uloge pomoćnika (pedagoška podrška i regulacija u skupini) u odnosu na rad licenciranih terapeuta u kabinetima

00:20 – 00:50 | 2. DIO: Banka aktivnosti – Kako „čitati“ i primijeniti šalabahter (30 min)

- **Cilj:** Detaljno proći kroz tri ključne skupine aktivnosti i naučiti kako ih prilagoditi profilu djeteta (hiper vs. hipo).
- **Tijek:**
 - **00:20 - 00:30 | Fokus na taktilne aktivnosti**
 - Protokol za manipulaciju rasipnim i zrnatim materijalima te modifikacije za hiperosjetljivu djecu (pisanje štapićem/kistom bez izravnog dodira kože).

- Demonstracija tehnika dubokog pritiska za umirivanje: medvjedi zagrljaji i gnječenje terapeutskom loptom.
- **00:30 - 00:40 | Fokus na vestibularne aktivnosti**
 - Pravila za strukturirano ljuljanje u raznim smjerovima i položajima.
 - Primjena centrifugalnih aktivnosti (vrtanja na uredskoj stolici, disku) i dinamičkih vožnji na deki uz sudjelovanje vršnjaka (poticanje inkluzije).
- **00:40 - 00:50 | Fokus na proprioceptivne aktivnosti („Teški rad“)**
 - Učenje životinjskog hoda (medvjed, pauk, žaba) i parovnih vučnih vježbi (igra „Tačke“).
 - Objašnjenje zašto je propriocepcija najsigurniji unos i vrhunski organizator koji uspješno umiruje preosjetljivost svih ostalih osjetilnih sustava.

00:50 – 01:20 | 3. SREDIŠNJI DIO: Praktični rad – Izrada Senzorne dijete i Kutića (30 min)

- **Aktivnost:** Rad sudionika u manjim skupinama (radionički tip).
- **Materijali:** Veliki papiri, flomasteri, primjeri fiktivnih senzornih profila djece.
- **Tijek vježbe:**
 - **00:50 - 01:05 | Rad u skupinama (15 min):**
 - *Skupina 1:* Dobiva zadatak osmisлити profil i idealan sadržaj za **Kutić za smirivanje** unutar sobe dnevnog boravka (fizička izolacija, unutrašnjost, kreiranje individualne kutije za samosmirivanje).
 - *Skupina 2:* Dobiva zadatak osmisлити **Senzornu dijetu** (preventivni, individualni raspored aktivnosti kroz dan) za jedno *hipoosjetljivo* dijete (koje juri i ruši) i jedno *hiperosjetljivo* dijete (koje bježi od podražaja).
 - **01:05 - 01:20 | Presentacija rješenja i moderiranje (15 min):**
 - Predstavnici skupina izlažu svoje planove. Voditelj radionice nadopunjuje ideje i daje konkretan osvrt na funkcionalnost predloženih aktivnosti

01:20 – 01:30 | 4. DIO: Samoregulacija djeteta i evaluacija (10 min)

- **Cilj:** Definirati dugoročni cilj podrške (samosvijest djeteta) i privesti radionicu kraju.
- **Tijek:**
 - **01:20 - 01:25 | Poučavanje djeteta i alternativna komunikacija**
 - Zaključno izlaganje o tome kako kontinuirano pomagati djetetu da samo prepozna rane znakove preplavljenosti i zatraži odlazak u Kutić za smirivanje putem slikovne kartice ili znaka za „stanku“.
 - **01:25 - 01:30 | Podjela evaluacijskih listića**
 - Sudionici ispunjavaju brze evaluacijske listiće (samoprocjena znanja i osvrt na primjenjivost strategija).

3.1. PREDUVJET UČENJA: EMOCIONALNA I SENZORNA SIGURNOST

Da bi proces učenja i usvajanja novih vještina za dijete bio pozitivan i uspješan, njegovu je mozgu primarno potrebna **apsolutna sigurnost i aktivno uključivanje**.

„Ako dijete ne pokazuje motivaciju za učenje ili sudjelovanje u aktivnostima, primarni korak pomoćnika jest provjera razine njegove emocionalne i senzorne sigurnosti u okolini.” (Jane M. Healy, prema Carol Stock Kranowitz, 2003)

Zašto dolazi do povlačenja djeteta?

U urednom razvoju, živčani sustav prima podražaje, obrađuje ih i interpretira u mozgu te na temelju toga bira prikladan funkcionalni odgovor. Kod djece s poremećajem senzorne integracije **veza između senzoričke i motorike je narušena**.

Budući da nisu u stanju učinkovito i primjereno odgovoriti na podražaje iz okoline, ova djeca često razvijaju obrambene mehanizme i pribjegavaju aktivnostima koje od njih **ne zahtijevaju motorički angažman niti rizik** (npr. dugotrajno gledanje crtića, pasivno listanje knjiga, slušanje glazbe). Time se stvara zatvoreni krug i dodatno produbljuje jaz između ulaznih informacija i djetetove sposobnosti da na njih motorički odgovori.

3.1.2. Uloga pomoćnika u skupini

Djetetovo senzorno funkcioniranje unapređuje se isključivo **aktivnim sudjelovanjem u ciljanim i planiranim senzomotoričkim aktivnostima**. Što više strukturiranog, aktivnog senzomotornog iskustva dijete dobije u sigurnom okruženju, to će lakše naučiti funkcionalno navigirati kroz svakodnevne životne situacije. Naš je primarni zadatak pomoći djetetu da na zdrav, društveno prihvatljiv i siguran način zadovolji svoje neurološke potrebe.

⚠ **Važna profesionalna napomena:** Aktivnosti i strategije navedene u ovom priručniku služe kao **pedagoška podrška** za senzornu regulaciju i lakše funkcioniranje djeteta u odgojno-obrazovnoj skupini. One općenito pomažu djetetovu živčanom sustavu, no one **nisu zamjena za terapiju senzorne integracije**, koju smiju i mogu provoditi isključivo licencirani i obučeni terapeuti senzorne integracije u namjenskim kabinetima.

3.2. BANKA SENZORNIH AKTIVNOSTI (ŠALABAHTER ZA pomoćnike)

Prilikom provođenja ovih aktivnosti uvijek imajte na umu djetetov profil (traži li podražaj ili bježi od njega) te ponudite adekvatnu razinu podrške.

A. Taktilne aktivnosti (Stimulacija i desenzitizacija osjetila dodira)

- **Igre senzornim materijalima:** Manipulacija rasipnim materijalima (pijesak, riža, palenta, leća), plodinama (kukuruz, kestenje, žirevi), tekućinama i pjenama (pjena za brijanje, voda, tekuća boja) te materijalima za modeliranje (plastelin, glina, domaće tijesto).
 - *Modifikacija za hiperosjetljivu djecu:* Ako dijete odbija izravan kontakt rukama, ponudite mu da u početku piše, kopa ili crta pomoću štapića, kista ili kroz prozirnu plastičnu vrećicu.
- **Taktilno istraživanje:** Izvlačenje skrivenih trakica različitih tekstura (samt, svila, vuna, juta) iz kutija.
- **Senzorne staze:** Hodanje bosim nogama ili kotrljanje tijela po podlogama različitih tekstura i reljefa.
- **Potruga za blagom:** Pronalaženje sitnih igračaka skrivenih unutar posuda s grahom, rižom ili pijeskom.
- **Higijenske i art aktivnosti:** Namjenske aktivnosti ručnog rada, slikanje prstima, gnječenje gline i strukturirano kupanje/pranje ruku toplom/hladnom vodom.
- **Duboki pritisak (Umirivanje):** Provođenje masaže čvrstim i dubokim dodirom, primjena čvrstih „medvjedih zagrljaja“, blago „gnječenje“ djetetova tijela velikom terapijskom (pilates) loptom dok dijete leži na trbuhu, te korištenje igračaka s blagom vibracijom.
- **Aktivnosti u prirodi i kostimiranje:** Rad u vrtu (zemlja, sadnja, premetanje kamenčića), oblačenje u kostime različitih tekstura i rekvizita te korištenje blagih boja za lice.
- **Ples pisanja:** Provođenje ritmičkih aktivnosti iz metodike „Ples pisanja za najmlađe“ uz korištenje velikih formata papira i senzornih materijala.
- **Kognitivno-taktilne igre:** Igra prepoznavanja predmeta dodirom zatvorenih očiju (npr. „Pogodi tko sam“ ili „Čarobna vrećica“).

B. Vestibularne aktivnosti (Stimulacija osjetila kretanja i ravnoteže)

- **Strukturirano ljuljanje:** Korištenje različitih vrsta ljuljački, u raznim smjerovima (naprijed-natrag, lijevo-desno, kružno) i u različitim položajima tijela (sjedeći, ležeći na trbuhu).
- **Centrifugalne aktivnosti i rotacija:** Vrtanja na vrtuljku, u terapijskom lijevku, na rotirajućem disku ili uredskoj stolici te kontrolirano trčanje u krug.
- **Dinamičke vožnje:** Vožnja djeteta na deki ili strunjači koju povlači pomoćnik ili grupa vršnjaka (igra „Vlak“).
- **Bazična motorika u prostoru:** Kotrljanje niz brijeg (valjanje „bačve“), sanjkanje, klizanje, vožnja bicikla i romobila.
- **Linearno kretanje i visina:** Klackanje, spuštanje niz tobogan, korištenje dječjeg zip-linea te kontrolirani boravak naglavačke (npr. vješanje nogama/rukama s prečke na igralištu pod neposrednim nadzorom).
- **Modifikacije za mlađu djecu:** Ljuljanje djeteta u plati/deki koju drže dvije odrasle osobe, lagano vrtanja u naručju i izvođenje vođenih prekobicavanja (koluta).

C. Proprioceptivne aktivnosti („Teški rad“ i uzemljenje organizma)

- **Intenzivne motoričke skokovi:** Skakanje na trampolinu, odskakivanje i sjedenje na velikoj terapijskoj lopti, preskakanje prepreka.
- **Imitacijski hod (Životinjski hod):** Hodanje poput medvjeda (četveronožno s ispruženim nogama), pauka (trbuh prema gore), mace ili skakanje poput žabe.
- **Svladavanje otpora i tereta:** Gurati teška dječja kolica, tačke ili kutije s igračkama; povlačenje užeta; povlačenje drugog djeteta koje sjedi na skejtbordu (skuter daski).
- **Vučne parovne vježbe:** Jedno dijete leži na leđima na glatkoj podlozi, dok ga drugo blago drži za ruke ili noge i povlači kroz prostor; izvođenje vježbe „hodanje na rukama“ (parovna igra „Tačke“).
- **Igre manipulacije i bacanja:** Bacanje i hvatanje težih lopti, medicinki, zrnatih vrećica punjenih pijeskom, te dinamične igre balonima.
- **Proprioceptivne igre u krugu:** Dodavanje velikom i težom terapijskom loptom ili teškom zrnatom vrećom (npr. modifikacija igre „Vrući krumpir“).
- **Terapijska opterećenja:** Korištenje otežanih pokrivača, senzornih prsluka s utezima i terapijskih utega za zglobove tijekom sjedilačkih aktivnosti (uvijek u konzultaciji sa stručnjakom).
- **Mehanički pritisak:** Prolazak kroz namjensku „spravu za stiskanje“ (valjci) ili povlačenje ispod teških strunjača.

3.3. PROSTORNA MODIFIKACIJA: KUTIĆ ZA SMIRIVANJE

Kutić za smirivanje je vizualno i auditivno izoliran, siguran mikro-prostor unutar sobe dnevnog boravka. Njegova je svrha pomoći senzorno preopterećenom djetetu da se na kratko vrijeme potpuno rastereti od preplavljujućih podražaja iz skupine, stabilizira svoj živčani sustav te se funkcionalno vrati u zajedničke aktivnosti.

Kako opremiti kutić za smirivanje?

- **Fizička izolacija:** Koristite šator, baldahin ili zaklon od mekih strunjača kako biste smanjili vizualni šum.
- **Unutrašnjost:** Mekani jastuci, otežani pokrivač ili vreća za sjedenje koja pruža proprioceptivni obuhvat tijela.
- **Kutija za samosmirivanje (Individualni set):** Set malih igračaka i alata koje je dijete prethodno odabralo s pomoćnikom (npr. anti-stres loptice, rastezljive gume, vizualni pješčani satovi s tekućinom, slušalice za prigušivanje buke, senzorne bočice).

Osvještavanje djeteta: Naš dugoročni zadatak nije samo poslati dijete u kutić, već kontinuirano raditi na njegovoj samosvijesti. Pomozite djetetu da **samostalno prepozna rane unutrašnje znakove preplavljenosti** te da nauči verbalno ili alternativno (slikovnom karticom ili znakom za „stanku/pauzu“) zatražiti odlazak u sigurni kutić prije nego što nastupi potpuni *meltdown*.

3.4. Pojam u fokusu: Što je senzorna dijeta?

Senzorna dijeta označava strukturirani, individualno prilagođeni plan aktivnosti koji djetetu osigurava točno određen intenzitet i vrstu senzornih podražaja u pravilnim vremenskim razmacima. Primarni cilj ovog pristupa jest održavanje djetetova živčanog sustava u stanju optimalne budnosti, stabilnosti i samoregulacije tijekom boravka u odgojno-obrazovnoj skupini.

U svakodnevnom radu s djecom, pomoćnici ovaj pojam mogu definirati i primjenjivati kroz sljedeću temeljnu premisu:

„Senzorna dijeta je ciljani pedagoško-terapeutski alat kojim djetetovu živčanom sustavu osiguravamo kompenzacijske podražaje u optimalno vrijeme, s ciljem prevencije disregulacije

te omogućavanja nesmetanog učenja, socijalizacije i aktivnog sudjelovanja u igri."

Ključna pravila za pomoćnike pri provođenju senzorne dijeta:

- **Nema poveznice s prehranom:** Naziv je metafora. Baš kao što klasična prehrana hrani naše metaboličke potrebe, senzorna dijeta „**hrani**“ **djetetov živčani sustav** točno odabranim neurološkim inputima (kretanje, dodir, duboki pritisak) raspoređenima kroz cijeli vrtićki dan.
- **Preventivni karakter:** Senzorna dijeta se ne koristi kao reaktivna mjera (nakon što ispad ili *meltdown* već započne), već kao proaktivna intervencija koja se provodi planski kroz dan kako do preplavljenosti ne bi ni došlo.
- **Krojena strogo po mjeri:** Svaka je „dijeta“ jedinstvena.
 - Za dijete koje je **senzorno reaktivno (hiperosjetljivo)** i bježi od podražaja, dijeta nudi aktivnosti redukcije podražaja, smirivanja i zaštite.
 - Za dijete koje je **senzorno potražujuće (hipoosjetljivo)**, juri i ruši stvari, senzorna dijeta uključuje intenzivnije motoričke i proprioceptivne podražaje (tzv. „teški rad“) koji ga uzemljuju i omogućuju mu fokus.

Prilog A: EVALUACIJSKI LIST ZA SUDIONIKE RADIONICE

Modul: Pedagoške strategije i aktivnosti za senzornu regulaciju (90 minuta)

Poštovani sudionici, Vaše mišljenje nam je iznimno važno za unaprjeđenje budućih edukacija. Molimo Vas da iskreno odgovorite na sljedeća pitanja.

1. EVALUACIJA STRUKTURE I KORISNOSTI RADIONICE

*Molimo Vas da zaokružite ocjenu koja najbolje opisuje Vaše slaganje s tvrdnjom (gdje je **1 – uopće se ne slažem**, a **5 – potpuno se slažem**).*

Tvrdnja	1	2	3	4	5
Vremenska struktura radionice bila je dobro balansirana (odnos teorije i praktičnog rada).	1	2	3	4	5
„Banka senzornih aktivnosti“ (taktilne, vestibularne, propioceptivne) ponudila mi je konkretne ideje za rad.	1	2	3	4	5
Koncept „Senzorne dijete“ i njezina preventivna uloga jasno su mi objašnjeni.	1	2	3	4	5
Praktični rad u skupinama (izrada dijete/kutića) pomogao mi je da povežem teoriju s praksom.	1	2	3	4	5
Jasno mi je definirana granica moje struke u odnosu na terapijski rad u kabinetu.	1	2	3	4	5

2. SAMOPROCJENA USVOJENOSTI PRAKTIČNIH ALATA

*Označite s **X** tvrdnju koja najbolje opisuje Vašu spremnost za primjenu naučenog nakon ove radionice:*

- **Znam kako prilagoditi taktilnu aktivnost ako je dijete hiperosjetljivo (npr. uvođenje kista/štapića umjesto izravnog dodira prstima).**
 - Da, u potpunosti sam siguran/na.
 - Djelomično, trebam još prakse.
 - Ne, trebam dodatno pojašnjenje.
- **Razumijem zašto je propioceptivni unos („teški rad“) najsigurniji alat za umirivanje živčanog sustava.**
 - Da, u potpunosti sam siguran/na.
 - Djelomično, trebam još prakse.
 - Ne, trebam dodatno pojašnjenje.

- ### 3. INDIVIDUALNA REFLEKSIJA (Otvorena pitanja)

- Hvala Vam na izdvojenom vremenu i trudu u stvaranju senzorno sigurnijeg okruženja za djecu!**

Modul: Senzorna sigurnost, banka aktivnosti i prostorne modifikacije u odgojnoj skupini

 1. PREDUVJET UČENJA: EMOCIONALNA I SENZORNA SIGURNOST

- **Temeljno pravilo:** Ako dijete ne pokazuje motivaciju za učenje ili sudjelovanje, primarni korak pomoćnika je provjera razine njegove **emocionalne i senzorne sigurnosti** u okolini.
- **Zatvoreni krug povlačenja:** Kod poremećaja senzorne integracije veza između senzoričke i motorike je narušena [Rogar Gojević & Kljajić, 2023]. Dijete ne može učinkovito odgovoriti na podražaje te pribjegava aktivnostima bez motoričkog angažmana i rizika (npr. pasivno gledanje ekrana, listanje knjiga).
- **Uloga pomoćnika:** Djetetovo senzorno funkcioniranje unapređuje se isključivo aktivnim sudjelovanjem u strukturiranim senzomotoričkim aktivnostima unutar sigurnog okruženja. Naš zadatak je pomoći mu da na društveno prihvatljiv način zadovolji neurološke potrebe.
- **Važna profesionalna napomena:** Ove aktivnosti služe kao pedagoška podrška za senzornu regulaciju u skupini. One općenito pomažu živčanom sustavu, ali **nisu zamjena za terapiju senzorne integracije** koju provode licencirani terapeuti u namjenskim kabinetima.

 2. BANKA SENZORNIH AKTIVNOSTI (ŠALABAHTER ZA RAD)

Uvijek imajte na umu djetetov profil (traži li podražaj ili bježi od njega) i prilagodite razinu podrške.

A. Taktilne aktivnosti (Stimulacija i desenzitizacija osjetila dodira)

- **Igre senzornim materijalima:** Manipulacija rasipnim materijalima (riža, palenta, leća, pijesak), plodinama (kukuruz, kestenje), pjenama za brijanje, vodom te plastelinom i glinom.
 - *Modifikacija za hiperosjetljivu djecu:* Ako odbija izravan kontakt rukama, ponudite štapić, kist ili rad kroz prozirnu plastičnu vrećicu.
- **Taktilno istraživanje i staze:** Izvlačenje skrivenih trakica različitih tekstura (samt, svila, juta); hodanje bosim nogama po podlogama različitih reljefa; potraga za igračkama skrivenim u posudama s grahom.
- **Duboki pritisak (Umirivanje):** Masaža čvrstim dodirom, čvrsti „medvjedi zagrljaji“, blago „gnječenje“ tijela velikom pilates loptom dok dijete leži na trbuhu, igračke s blagom vibracijom.
- **Ostalo:** Rad u vrtu (zemlja, kamenčići), slikanje prstima, strukturirano pranje ruku toplom/hladnom vodom, ritmičke aktivnosti iz metodike „Ples pisanja“, igra prepoznavanja predmeta dodirom naslijepo („Čarobna vrećica“).

B. Vestibularne aktivnosti (Stimulacija osjetila kretanja i ravnoteže)

- **Strukturirano ljuljanje:** Korištenje ljuljački u raznim smjerovima (naprijed-natrag, kružno) i položajima (sjedeći, ležeći na trbuhu).
- **Rotacija i centrifugalne aktivnosti:** Vrtanja na vrtuljku, u terapijskom lijevku, na rotirajućem disku ili uredskoj stolici; kontrolirano trčanje u krug.
- **Dinamičke vožnje i motorika:** Vožnja djeteta na deki koju povlače vršnjaci (igra „Vlak“); kotrljanje niz brijeg (valjanje „bačve“); spuštanje niz tobogan, klizanje, vožnja bicikla/romobila; kontrolirani boravak naglavačke na prečkama igrališta (uz neposredan nadzor).
- *Modifikacije za mlađu djecu:* Ljuljanje djeteta u plahti/deki koju drže dvije odrasle osobe, blaga vrtanja u naručju i vođeni koluti.

C. Proprioceptivne aktivnosti („Teški rad“ i uzemljenje organizma)

- **Intenzivni skokovi:** Skakanje na trampolinu, odskakivanje i sjedenje na velikoj pilates lopti, preskakanje prepreka.
- **Imitacijski hod (Životinjski hod):** Hodanje poput medvjeda (četveronožno s ispruženim nogama), pauka (trbuh prema gore), mace ili skakanje poput žabe.
- **Svladavanje otpora i tereta:** Guranje teških dječjih kolica, tački ili kutija s igračkama; povlačenje užeta; povlačenje drugog djeteta koje sjedi na skejtbordu (skuter daski).
- **Parovne vježbe:** Parovna igra „Tačke“ (hodanje na rukama); povlačenje djeteta koje leži na leđima na glatkoj podlozi držeći ga za ruke/noge.
- **Igre bacanja i pritiska:** Bacanje težih lopti, medicinki i vrećica s pijeskom; dodavanje teškom loptom u krugu („Vrući krumpir“); prolazak kroz valjke („sprava za stiskanje“) ili provlačenje ispod teških strunjača.
- **Terapijska opterećenja:** Korištenje otežanih pokrivača, senzornih prsluka s utezima i utega za zglobove tijekom sjedilačkih aktivnosti (*isključivo u konzultaciji sa stručnjakom*)

▲ 3. PROSTORNA MODIFIKACIJA: KUTIĆ ZA SMIRIVANJE

- **Svrha:** Vizualno i auditivno izoliran, siguran mikro-prostor unutar sobe. Pomaže senzorno preopterećenom djetetu da se rastereti od podražaja, stabilizira živčani sustav i funkcionalno vrati u aktivnosti prije nego što nastupi potpuni *meltdown*.
- **Opremanje:** Šator, baldahin ili zaklon od mekanih strunjača (smanjenje vizualnog šuma); mekani jastuci, otežani pokrivač ili vreća za sjedenje (proprioceptivni obuhvat).
- **Kutija za samosmirivanje (Individualni set):** Anti-stres loptice, rastezljive gume, vizualni pješčani satovi s tekućinom, slušalice za prigušivanje buke, senzorne bočice.
- **Dugoročni cilj:** Kontinuirano raditi na djetetovoj samosvijesti kako bi sâmo prepoznalo rane unutrašnje znakove preplavljenosti te verbalno ili

alternativno (slikovnom karticom ili znakom za „stanku“) zatražilo odlazak u kutić.

POJAM U FOKUSU: ŠTO JE SENZORNA DIJETA?

- **Definicija:** Senzorna dijeta je strukturirani, individualno prilagođeni plan aktivnosti koji djetetu osigurava točno određen intenzitet i vrstu senzornih podražaja u pravilnim vremenskim razmacima.
- **Primarni cilj:** Održavanje djetetova živčanog sustava u stanju optimalne budnosti, stabilnosti i samoregulacije tijekom boravka u odgojno-obrazovnoj skupini.
- **Zlatna premisa za pomoćnike:** To je ciljani pedagoško-terapeutski alat kojim djetetovu živčanom sustavu osiguravamo kompenzacijske podražaje kako bismo spriječili neurološku preplavljenost i nepoželjna ponašanja.

4. POTICANJE INTERAKCIJE I KOMUNIKACIJE

Link za prezentaciju: <https://canva.link/f7eaobpxrhwy5rl>

NACRT RADIONICE: „Od kontakta do rješenja: Primjena Floortime modela i UPS metode u svakodnevnom radu“

- **Trajanje:** 90 minuta
- **Ciljna skupina:** Pomoćnici u vrtiću
- **Cilj radionice:** Osnažiti sudionike za prepoznavanje komunikacijskih potencijala kod djece (neverbalne i verbalne), usvajanje tehnika vođenja djetetovog vodstva kroz Floortime te ovladavanje protokolom od 5 koraka UPS metode za konstruktivno rješavanje sukoba bez posramljivanja.
- **Potrebni materijali:** Projektor (za prezentaciju), isprintani *Protokoli A i B*, prazni *Protokolarni obrasci za praćenje i analizu UPS situacija* (iz priručnika), olovke, štoperica.

VREMENSKA STRUKTURA RADIONICE (90 minuta)

I. DIO: Floortime model i poticanje rane interakcije (40 minuta)

1. Mini-predavanje: Neurobiologija i principi Floortime-a (10 minuta)

- **Sadržaj:** Uvod u neuroplastičnost i princip „use it or lose it“. Kako disocijacija između emocija, ponašanja i simbola utječe na djecu s PSA/TUR. Objašnjenje uloge oksitocina tijekom ugodne interakcije. Tri osnovna principa Floortime-a i uloga pomoćnika (proces naspram produkta).
- **Ključno upozorenje:** Kako ne skliznuti u ulogu „zabavljača“ i ne oduzeti djetetu inicijativu.

2. Vježba 1: Analiza i simulacija Floortime protokola (25 minuta)

- **Format rada:** Rad u parovima.
- **Zadatak:** Sudionici dobivaju isprintane *Protokole A (igra autićem)* i *B (igra pred ogledalom)*. Unutar para, jedan sudionik preuzima ulogu djeteta (izvodi stereotipnu ili autousmjerenu radnju), a drugi ulogu pomoćnika koji mora primijeniti korake: *Opservacija → Zrcaljenje → Otvaranje kruga (Razigrano ometanje) → Čekanje → Ekspanzija*. Nakon 7 minuta uloge se mijenjaju (Protokol B).

- **Grupna refleksija (11 minuta):** Rasprava o tome koliko je bilo teško „čekati djetetov odgovor“ i kako su se osjećali u ulozi djeteta kada im je ponuđeno zrcaljenje umjesto prekidanja aktivnosti.

3. Brzi prijelaz: Razvojni hodogram (5 minuta)

- **Sadržaj:** Prikaz tablice razvoja (od gestovnog dijaloga do simboličke igre). Objašnjenje prijelaza s preverbalne razine na višu razvojnu dob, što čini uvod u UPS metodu

II. DIO: Upravljanje problemnim situacijama – UPS model (45 minuta)

4. Teorijski okvir: Potrebe, vlasništvo nad problemom i formula „4P“ (10 minuta)

- **Sadržaj:** Predstavljanje modela dr.sc. Nevenke Modrić. Razlika između fizioloških i 4 psihološke potrebe (ljubav, moć, sloboda, zabava).
- **Profesionalne granice:** Tko je vlasnik problema? Jasno razgraničenje uloge pomoćnika (reagira kada dijete s TUR-om ima *vlastiti problem*, ili kad problem ima pomoćnik) i odgojitelja (reagira na *zajednički problem/konflikt* i vodi protokol zaustavljanja sukoba „Stop! Ovo je opasno!“/kad ima vlastiti problem i kad dijete ima problem).
- **Zlatno pravilo:** Detaljno objašnjenje formule **4P** (Ne procjenjujemo, ne presuđujemo, ne pretpostavljamo, ne preuzimamo problem).

5. Vježba 2: Igranje uloga (Role-play) kroz 5 koraka UPS-a (25 minuta)

- **Format rada:** Rad u malim grupama (3-4 sudionika).
- **Zadatak:** Svaka grupa dobiva prazan *Protokolarni obrazac za praćenje i analizu UPS situacija*. Jedan sudionik glumi verbalno dijete u afektu (iz više razvojne dobi), drugi glumi pomoćnika, a ostali su opservatori.
- **Scenarij za vježbu (Sudionici mogu birati):**
 - *Scenarij 1:* Dijete plače i baca bojice jer mu je drugo dijete uzelo crveni flomaster koji mu hitno treba za crtež.
 - *Scenarij 2:* Dijete u garderobi sjedi na podu, odbija se obući za izlazak na dvorište i viče „Neću van!“, dok pomoćnik pokušava saznati što se dogodilo.
- Pomoćnik mora proći kroz svih 5 koraka (*Problem → Želja → Potreba → Rješenje → Procjena*), a opservatori prate je li prekršeno neko od pravila „4P“. Nakon prve simulacije, analizira se ispunjeni obrazac.

6. Analiza ispunjenog primjera i rasprava (10 minuta)

- **Sadržaj:** Zajednički prolazak kroz *Ispunjeni obrazac* (*Scenarij: Sukob oko slikovnice*) iz priručnika. Fokus na korak 3 (kako vizualizacija željenog

ishoda smiruje živčani sustav) i korak 5 (kako refleksija uči dijete odgovornosti). Odgovaranje na pitanja sudionika.

III. DIO: Evaluacija i zatvaranje radionice (5 minuta)

7. Završni osvrt i poruka o dostojanstvu (5 minuta)

- **Sadržaj:** Kratko sažimanje ključnih poruka radionice. Naglašavanje humanističkog kreda: „*Jednaki u dostojanstvu, različiti u odgovornostima*“. Podjela evaluacijskih listića (brza povratna informacija o radionici).

PREPORUKA ZA VODITELJA RADIONICE:

Prilikom vođenja ove radionice, stalno potičite sudionike da iznose **stvarne primjere iz svoje trenutne prakse**. Ako se tijekom Vježbe 2 pojavi autentičan problem iz njihove odgojne skupine, slobodno zamijenite ponuđene scenarije tim stvarnim primjerom i zajednički ga „provucite“ kroz tablicu od 5 koraka.

4.1. Poticanje interakcije, komunikacije i socijalizacije

Ovo poglavlje detaljno prikazuje primjenu **Floortime modela** za poticanje rane interakcije i komunikacije, dok se u drugom dijelu fokusira na metodu **UPS-a (Upravljanje problemnim situacijama)** za konstruktivno rješavanje izazovnih situacija i sukoba.

Dok je poglavlje o nepoželjnim oblicima ponašanja prvenstveno usmjereno na postupke u radu s djecom niže razvojne dobi, metoda UPS-a primarno se preporučuje za djecu koja mogu recipročno komunicirati.

4.1. 1. Neurobiološki i razvojni temelji interakcije

Razvoj mozga i kognitivnih funkcija neraskidivo je vezan uz međuljudske interakcije, pri čemu **emocije čine bazu svakog oblika povezivanja**. Prema teorijskom okviru Greenspana i Wieder (2004), kod djece s višestrukim razvojnim teškoćama, a posebice kod djece iz spektra autizma (PSA), uočava se nedostatak osnovne komunikacijske jedinice. Riječ je o **disocijaciji**

između emocija, ponašanja i simbola. Ovoj djeci nedostaje integrirana sposobnost povezivanja unutarnjih želja ili afekata s motoričkim ponašanjem ili ekspresivnim govorom kojim bi ih mogli funkcionalno izraziti.

Ljudski organizam djeluje po načelu neuroplastičnosti: **neuronske veze koje se aktivno koriste jačaju, dok one koje se zanemaruju s vremenom slabe i nestaju** (tzv. „use it or lose it“ princip). Ako se djetetu pravovremeno ne pruži podrška u strukturiranju i jačanju veza između namjere i akcije, odnosno govora i apstraktnih ideja, te veze dodatno slabe. Posljedično, djetetovo ponašanje ostaje fragmentirano, nesvrhovito i lišeno jasne komunikacijske namjere.

Razvoj mišljenja i kognitivnih procesa ne može napredovati ukoliko dijete nije sposobno aktivno se uključiti u svrhovite, organizirane i socijalno usmjerene interakcije.

4.1.2. Principi Floortime pristupa u poticanju komunikacije

Floortime model nudi strukturirane strategije za poticanje rane interakcije i izgradnju komunikacijskog kruga. Pristup se temelji na **tri ključna principa**:

- **Praćenje djetetovog vodstva:** Prepoznavanje i uvažavanje djetetovog primarnog interesa i unutarnje motivacije.
- **Pridruživanje djetetovom afektivnom fokusu:** Aktivno sudjelovanje u djetetovoj aktivnosti umjesto pasivnog promatranja ili verbalnog komentiranja sa strane.
- **Ekspanzija i nadogradnja:** Proširivanje djetetovog emocionalnog i kognitivnog iskustva primjenom specifičnih terapijskih tehnika.

4.1.3. Tehnike inicijacije i uspostavljanja komunikacijskog kruga

Iako se ponašanje djeteta s teškoćama u razvoju vanjskom promatraču često može činiti stereotipnim ili nesvrhovitim, **svaka se djetetova akcija može transformirati u komunikacijski resurs.** U inicijalnoj fazi rada, dok se ne oblikuje jasna ideja za zajedničku igru, primjenjuju se specifične strategije usmjerene na privlačenje pažnje i izazivanje prve komunikacijske reakcije:

- **Opservacija:** Kratkotrajno, fokusirano promatranje djeteta radi identificiranja objekta, ritma ili radnje koja mu zaokuplja pažnju.
- **Zrcaljenje (paralelno oponašanje):** Izvođenje identičnih pokreta, zvukova ili načina igre u djetetovom vidnom polju (npr. vožnja paralelnog autića uz djetetov) kako bi se uspostavio inicijalni kontakt očima i osvijestila prisutnost odrasle osobe.
- **Razigrano ometanje (Playful Obstruction):** Strukturirano i predvidljivo uvođenje blagih prepreka u djetetovu aktivnost (uz verbalnu najavu svakog koraka) s namjerom da dijete počne reagirati na nas.
- **Prihvatanje odbijanja kao interakcije:** Ako dijete aktivno odbije ponuđenu radnju ili prisutnost voditelja, to se ne tretira kao neuspjeh,

već kao **smislen, funkcionalan oblik interakcije** kojim dijete izražava vlastitu intenciju i postavlja granicu.

- **Predviđanje intencije i asistencija:** Kroz opservaciju djetetove igre predviđa se koji predmet dijete želi te mu se pruža fizička ili instrumentalna podrška u ostvarivanju te namjere (pomaganje djetetu da radi ono što je naumilo s tim predmetom). Ukoliko dijete besciljno trči prostorijom, ta se radnja nastoji transformirati u strukturiranu igru lovice.

U svakom obliku interakcije ključna je **recipročnost i ritam izmjene komunikacijskih uloga**, analogno dinamici u tenisu (ja/ti izmjena). Dvosmjerna komunikacija postignuta je onog trenutka kada dijete na poticaj odrasle osobe odgovori pogledom, gestom, pokretom, glasom ili na bilo koji drugi funkcionalan način. Kada se taj kontakt uspostavi, primarni je cilj ukazati djetetu na snagu njegovih vlastitih gesti, kako bi osvijestilo da može aktivno i svrhovito utjecati na svoju okolinu.

4.1.4. Razvojni hodogram: Od gestovnog dijaloga do simboličke igre

Kod neurotipične djece i djece s teškoćama u razvoju (TUR) razvojni putevi komunikacije razlikuju se u tempu i strukturi:

Razvojna faza	Manifestacija kod neurotipičnog razvoja	Specifičnosti kod djece s većim teškoćama (PSA / TUR)
Geste i ekspresija	Gestovni dijalozi prirodno postaju sve složeniji. Dijete koristi različite geste i povezuje ih u složene odgovore (npr. pri dolasku majke pruža ruke za zagrljaj).	Uočava se disocijacija rane komunikacije . Prve riječi se mogu pojaviti rano, ali često imaju karakter eholalije (ponavljanje riječi u vrtić pogleda je, dotrči do nje i bez komunikacijske svrhe i smisla). Dijete ih ne koristi funkcionalno.
Simbolička faza	Prirodan prijelaz s bogate gestikulacije i pokazivanja prstom na funkcionalni govor i rečenice.	Zahtijeva intenzivnu podršku okoline (roditelji, pomoćnici) kako bi se svaki kontakt transformirao u dvosmjernu interakciju, umjesto pukog paralelnog boravka u prostoru.

Neurobiološki aspekt interakcije: Da bismo uspješno potaknuli interakciju, važno je dosljedno reagirati na svako djetetovo zainteresirano lice, gestu ili vokalizaciju. Time potičemo djetetovu inicijativu, a njegovo ponašanje

postaje sve smislenije. U početku nam je cilj da dijete otkrije ugodu zajedničkog druženja. Tijekom ugodnih zajedničkih trenutaka tijelo oslobađa **oksitocin (hormon povezivanja)**, koji neuronski potkrepljuje osjećaj ugone i stimulira mozak da sve češće želi sudjelovati u takvoj interakciji.

4.2. Održavanje interakcije, uloga pomoćnika i kritične pogreške

Nakon uspostavljanja kontakta, cilj je održati interakciju što dulje, ali ne na monoton način, već uz unošenje **malih preokreta u igri i sitnih motoričkih problemskih zadataka** koje dijete treba riješiti.

- **Strategija „glumljene zbunjenosti“:** Odrasla osoba se pretvara da ne zna izvršiti jednostavnu radnju ili glumi da ne zna kako se nešto radi, čime se djetetu prepušta uloga vodstva i „podučavanja“. Time se jača djetetov osjećaj moći, njegova inicijativu i svijest da može utjecati na okolinu (npr. u garderobi se pomoćnik pravi da ne zna što slijedi, što visoko motivirano dijete potiče da donese i pokaže svoje cipele jer želi ići van).
- **Profesionalni fokus pomoćnika:** Pomoćnik treba sustavno poticati djetetovu pažnju, emocionalnu uključenost u interakciju, gestovne razmjene, duge nizove tih razmjena te stvaranje ideja u maštovitoj igri pretvaranja i svakodnevnim razgovorima. Pridruživanje djetetovoj igri mora biti nježno i usklađeno s njegovim specifičnim senzornim karakteristikama.
- **Fokus na proces, a ne na produkt:** U ovoj fazi razvoja primarni cilj nije estetski ili praktični učinak aktivnosti (npr. točnost crteža), već **kontinuitet interakcije** i zajednička usmjerenost na aktivnost. Bitno je da se istom aktivnošću bavite zajedno, a zajednička igra djetetu mora postati zabavnija od samostalne igre igračkom.

⚠ **Kritična pogreška u praksi:** Mnogi komunikacijski partneri (roditelji ili pomoćnici) uspješno krenu od djetetovog interesa, ali ubrzo skliznu u ulogu "zabavljača". Time odrasli ponovno preuzima kontrolu nad igrom ("palicu u svoje ruke"), čime se dijete pasivizira i lišava prilike za kognitivnu inicijativu i samostalno razmišljanje.

4.2.1. Praktični primjeri poticanja interakcije i proširivanja igre

A) Primjeri kod preverbalnog djeteta (izolirane aktivnosti)

- **Primjer A (Stereotipna igra predmetima):** *Dijete leži na podu, vozi autić naprijed-natrag i fiksira pogled na kotače, ignorirajući okolinu.*
 - **Intervencija pomoćnika:** Pomoćnik uzima drugi autić i vozi ga pored djetetovog. Zatim lagano postavlja svoj autić na djetetovu putanju, blago blokirajući kretanje ili svojim autićem nježno "kucne" djetetov uz ispuštanje ekspresivnog zvuka ("Bum!"). Čeka se djetetov pogled, gesta ili reakcija pomicanja prepreke kako bi se zatvorio krug.
- **Primjer B (Autousmjerena aktivnost):** *Dijete se gleda u ogledalo i izvodi grimase, ne obraćajući pažnju na druge.*
 - **Intervencija pomoćnika:** Pomoćnik se pozicionira kod ogledala tik do djeteta i počinje oponašati njegove grimase, unoseći blagu, komičnu varijaciju (npr. dodirivanje nosa ili smiješan zvuk). Cilj je preusmjeriti djetetovu pažnju s vlastitog odraza na interakciju s odrazom suigrača.

B) Primjeri uključivanja djeteta u igru vršnjaka (i obrnuto)

Nakon što se dijete sve uspješnije i bogatije služi gestama, ono ostvaruje veću kontrolu nad okolinom, što izravno utječe na bolju emocionalnu samoregulaciju. Uskoro se pojavljuje osnovna simbolička igra (igra pretvaranja) i prve smislene riječi. Zadaća pomoćnika u ovoj fazi je pratiti interes djeteta i unositi nove zaokrete u igru kako bi potaknuo simboličko rješavanje problema.

- **Primjer C (Uvođenje zaokreta u igru):** *Dijete se igra lutkom u izolaciji. Ako mu se spontano ne pridruži ni jedno drugo dijete, ulogu preuzima pomoćnik.*
 - **Intervencija pomoćnika:** Pomoćnik zauzima aktivnu ulogu (npr. glumi "mamu" drugoj lutki). Obično se u tim trenucima spontano počnu pridruživati i druga djeca iz skupine. Ako djeca sama ne pokrenu zaokret unutar iste teme, to čini pomoćnik kako bi ih potaknuo na razmišljanje i rješavanje složenijih problema na simboličkoj razini (npr. unosi zaokret unutar teme: „*Jo, nema više mlijeka za bebu!*“). Kako se druga djeca pridružuju igri, pomoćnik se povlači iz igre.

4.2.2. Praktični primjeri implementacije Floortime modela (Protokoli za pomoćnike)

Ovi ispunjeni primjeri i protokoli služe kao izravan putokaz pomoćnicima kako prepoznati autousmjerenu ili stereotipnu aktivnost neverbalnog djeteta te je, bez preuzimanja vodstva, transformirati u dvosmjerni komunikacijski krug.

Protokol A: Transformacija stereotipne igre predmetima

- **Profil djeteta:** Ivan (4 godine), s teškoćama iz spektra autizma (PSA), neverbalan.
- **Situacija u skupini:** Ivan leži na trbuhu na tepihu, vozi plastični autić naprijed-natrag i fiksira pogled isključivo na rotaciju kotača. Potpuno ignorira prisutnost druge djece i odgojitelja.

Korak intervencije	Postupak pomoćnika u praksi	Cilj i ishodi
1. Opservacija i pozicioniranje	Pomoćnik sjeda na pod preko puta Ivana, pazeći da mu ne blokira svjetlo, ali tako da uđe u njegovo vidno polje. Promatra fokusa (interes su kotači u pokretu). ritam vožnje autića oko 30 sekundi bez verbalnog uplitanja.	Utvrđivanje djetetovog afektivnog
2. Zrcaljenje (Imitacija)	Pomoćnik uzima identičan ili sličan autić s police. Ležeći u sličnom položaju, počinje voziti svoj autić u istom ritmu kao Ivan, ispuštajući tihi pratеći zvuk vokalizacije („Brmmm, joj se pridružuje. brmmm...“).	Uspostavljanje inicijalnog kontakta. Dijete perifernim vidom uočava da ne prekida njegovu igru, već
3. Otvaranje kruga (Razigrano ometanje)	Nakon što je Ivan registrirao prisutnost (npr. nakratko pogledao pomoćnikov autić), pomoćnik lagano i nježno doveze svoj autić ispred Ivanovog, tako da se brani lagano dodirnu, te naglašeno kaže: „Bum!“.	Otvaranje komunikacijskog kruga kroz uvođenje blage, razigrane prepreke.
4. Čekanje djetetovog odgovora	Pomoćnik se zaustavlja i čeka djetetovu reakciju. Ne preuzima inicijativu i ne govori ništa više.	Zatvaranje kruga od strane djeteta: Ivan na sekundu pogleda pomoćnika u oči, ispusti kratak zvuk negodovanja ili osmijeha i rukom lagano odgurne pomoćnikov autić u stranu kako bi nastavio svoj put.
5. Ekspanzija (Proširivanje)	Čim je Ivan zatvorio krug (odgurnuo autić), pomoćnik reagira s puno uhićenja: „Opa, prošao je!“ i ponovno se vraća paralelnoj vožnji, pripremajući teren za novi, složeniji krug (npr. građenje malog tunela od kocki iznad djetetove staze).	Produljenje trajanja interakcije i uvođenje novih, sitnih motoričkih i kognitivnih izazova kroz igru.

Protokol B: Transformacija autousmjerene aktivnosti pred ogledalom

- **Profil djeteta:** Lana (5 godina), s višestrukim razvojnim teškoćama, preverbalna (koristi samo izolirane vokale).
- **Situacija u skupini:** Lana stoji ispred velikog ogledala u garderobi/sobi, intenzivno se gleda u odraz, plješće rukama i izvodi repetitivne grimase (otvara usta, plazi jezik). Ne reagira na pozive na aktivnosti u sobi.

Korak intervencije	Postupak pomoćnika u praksi	Cilj i ishodi
1. Opservacija i pridruživanje	Pomoćnik tiho prilazi i staje pored Lane ispred ogledala, tako da se oboje vide u odrazu. Pomoćnik ne vuče Lanu za ruku i ne govori: „Nemoj se gledati, idemo raditi.“	Prihvatanje djetetovog trenutnog interesa kao baze za komunikaciju.
2. Zrcaljenje u odrazu	Pomoćnik počinje u ogledalu točno zrcaliti Lanine pokrete – kada Lana zaplješće, zaplješće i pomoćnik. Kada Lana otvori usta, pomoćnik u ogledalu napravi istu grimazu.	Privlačenje pažnje unutar djetetovog fokusa. Lana uočava promjenu u ogledalu koja odgovara njenim pokretima.
3. Otvaranje kruga (Uvođenje zaokreta)	Nakon što se Lana nasmiješi svom i pomoćnikovom odrazu, pomoćnik unosi blagu, komičnu varijaciju u ogledalu: umjesto pukog otvaranja usta, stavlja prst na vrh svog nosa i ispusti zvuk: „Bip!“.	Izazivanje kognitivne radoznalosti i poticanje djeteta na reakciju izvan njene dotadašnje rutine.
4. Čekanje odgovora	Pomoćnik drži prst na nosu u ogledalu i ostaje potpuno miran, gledajući Lanu kroz odraz, pružajući joj vrijeme za obradu informacije.	Zatvaranje kruga od strane djeteta: Lana prestaje sa svojom grimasom, pogleda pomoćnika u ogledalu, a zatim ispruži svoju ruku i dotakne pomoćnikov nos u stvarnosti (ili pokuša dotaknuti svoj nos).
5. Ekspanzija i jačanje djetetove moći	Pomoćnik odmah reagira na djetetov dodir glumljenom zbunjenošću – lagano se trgne unatrag i nasmije se: „Aaa, ulovila si moj nos!“. Potom se lagano nagne prema Lani, pružajući priliku da ona ponovi radnju i „upravlja“ situacijom.	Razvoj svrhovite geste i bogaćenje emocionalne razmjene. Dijete uči da njezini pokreti imaju izravan i zabavan utjecaj na njezinu okolinu.

4.3. Rješavanje problemnih situacija primjenom UPS modela

Model **UPS-a (Upravljanje problemnim situacijama)** kreirala je dr.sc. Nevenka Modrić. Ovaj model izravno djeluje na poticanje svih kompetencija navedenih u Nacionalnom kurikulumu (socijalna, građanska kompetencija). Baš kao i Floortime metoda, potiče dijete na samostalno razmišljanje, inicijativu, kreativnost i logičnost.

4.3.1. Teorijske postavke modela i psihološke potrebe

Model polazi od aksioma da je **svaki problem zapravo manifestacija nezadovoljene potrebe**, uslijed čega nastaje unutarnji ili vanjski sukob. Osim primarnih fizioloških potreba, model razlikuje četiri ključne **psihološke potrebe**:

- Potreba za **ljubavlju** (i pripadanjem)
- Potreba za **moći** (i postignućem)
- Potreba za **slobodom** (i izborom)
- Potreba za **zabavom** (i igrom)

4.3.2. Protokol implementacije kroz 5 koraka u radu s verbalnom djecom

U radu s verbalnom djecom u konfliktnim i izazovnim situacijama, stručni djelatnik vodi proces rješavanja primjenom strukturiranog protokola od pet sekvencijalnih koraka. Svaki korak ima točno definiranu svrhu i pripadajuća pitanja:

[1. PROBLEM] → [2. ŽELJA] → [3. POTREBA] → [4. RJEŠENJE] → [5. PROCJENA]

1. **Saznavanje problema (Što je bilo? Što se dogodilo?):**

- Pomoćnik ili odgojitelj pita dijete za opis situacije **čak i u slučajevima kada je osobno vidio događaj**. Samim pitanjem djetetu se daje do znanja da je njegova uznemirenost primijećena, da mu odrasli želi pomoći i da mu pruža bliskost bez obzira na to plače li ili je ljuto. Kada dijete samo počne verbalno opisivati događaj, to mu pomaže da se **s refleksno-motoričke razine prebaci na simboličko-misaonu razinu**, što olakšava sagledavanje situacije i prepoznavanje uzroka uznemirenosti.

2. **Saznavanje želje (Što bi ti htio/htjela?):**

- Artikulacija djetetovog primarnog cilja ili objekta želje u tom trenutku.

3. **Saznavanje nezadovoljene potrebe (Da to imaš, što bi s tim radio/radila?):**

- Otkrivanje bazične potrebe koja leži u pozadini želje. Pomoćnik pita dijete kako bi se osjećalo kada bi mu se želja ispunila, kako bi mu to bilo, što bi time radio (ukoliko se radi o predmetu) čime mu pomaže da **vizualizira željeni ishod**, što dokazano djeluje umirujuće i iscjeljujuće na živčani sustav.

4. **Iznažavanje rješenja (Što ćeš učiniti da...?):**

- Poticaj djetetu da samo promisli i predloži različite strategije i načine kako može doći do željenog cilja na prihvatljiv način.

5. Procjena učinkovitosti (Samoprocjena):

- Provođenje refleksije u kojoj se dijete potiče da samo procijeni koliko mu je njegovo odabrano ponašanje doista bilo učinkovito u rješavanju problema i ispunjavanju potrebe.

4.3.3. Klasifikacija vlasništva nad problemom i profesionalne uloge

U UPS metodi tri su slučaja **vlasnika problema**:

1. **Vlastiti problem:** Situacija u kojoj nije zadovoljena **osobna** potreba .
2. **Tuđi problem:** Situacija u kojoj potreba nekog **drugog** (drugog djeteta ili odrasle osobe) nije zadovoljena.
3. **Zajednički problem (konflikt):** Situacija u kojoj ni jednoj ni drugoj strani u interakciji nisu zadovoljene potrebe.

Podjela odgovornosti između odgojitelja i pomoćnika:

U institucionalnom okruženju strogo su definirane domene profesionalne odgovornosti. **Od pomoćnika se očekuje da pomaže djetetu isključivo u situacijama kada ono samo ima "vlastiti problem", odnosno kad pomoćnik ima vlastiti problem, ili kad problem ima drugo dijete u odnosu na dijete s kojim pomoćnik radi.**

Za sve ostale u kojima dolazi do konflikta među djecom u skupini, **odgovoran je odgojitelj** kao nositelj i voditelj odgojno-obrazovne grupe.

● **Protokol u slučaju eskalacije sukoba (Zajednički problem):** U trenutku akutne eskalacije sukoba i ugrožavanja sigurnosti, primarna je zadaća odgojitelja hitno i bez posramljivanja prekinuti sukob, po potrebi i fizički razdvojiti djecu. Sukob se zaustavlja mirnim, ali dosljednim i čvrstim tonom („Stop! Ovo je opasno!“). Tek nakon smirivanja situacije može se pristupiti metodičkom rješavanju problema.

4.3.4. Zlatno pravilo UPS metode: Izbjegavanje formule "4P"

Konstruktivno provođenje modela i zaštita dječjeg integriteta temelje se na **striktnom izbjegavanju formule "4P"**:

- **Ne Procjenjujemo:** Ne etiketiramo djetetove postupke i ne donosimo vrijednosne sudove.
- **Ne Presuđujemo:** Ne zauzimamo ulogu suca koji određuje krivca i donosi gotova rješenja.
- **Ne Pretpostavljamo:** Ne nagađamo motive prije nego što ih dijete samo verbalizira.
- **Ne Preuzimamo na sebe tuđi problem:** Ne lišavamo dijete prilike da samo riješi situaciju.

Izbjegavanjem formule "4P" dijete se nikada ne dovodi u sramotnu situaciju. Odrasla osoba prestaje biti donositelj gotovih rješenja, čime se kod djeteta

potiče razvoj socijalne i građanske kompetencije. Dijete uči preuzeti inicijativu, odgovornost za svoje ponašanje i rješavanje problema, razvija kreativnost kroz predlaganje rješenja te kroz refleksiju provodi objektivnu samoprocjenu učinkovitosti vlastitih postupaka.

Prilog A: Protokolarni obrazac za praćenje i analizu UPS situacija

(Predložak za praksu)

Ovaj prazan predložak namijenjen je pomoćnicima i odgojiteljima za dokumentiranje, refleksiju i stručnu analizu problemskih situacija kod djeteta. Služi kao alat za praćenje djetetovog napretka u razvoju emocionalne samoregulacije i rješavanja problema.

IME I PREZIME DJETETA: _____

DATUM I VRIJEME DOGAĐAJA: _____

STRUČNI DJELATNIK (Pomoćnik/Odgojitelj): _____

Faza / Korak UPS modela	Vođenje razgovora (Ciljana pitanja i postupci)	Dokumentiranje situacije i djetetovih odgovora (Unos stručnog djelatnika)
KORAK 1: PROBLEM (Verbalizacija i tranzicija na misaoni nivo)	Pitati dijete: „Što je bilo? Što se dogodilo?“ (Aktivno slušati, prihvatiti djetetov afekt bez prekidanja i posramljivanja).	
KORAK 2: ŽELJA (Artikulacija neposrednog cilja)	Pitati dijete: „Što bi ti htio/htjela?“ (Jasno definirati što točno dijete želi u tom trenutku).	
KORAK 3: POTREBA (Identifikacija skrivene bazične potrebe)	Pitati dijete: „Da to imaš / da je tako, što bi s tim radio/radila? Kako bi se onda osjećao/osjećala?“ (Potaknuti vizualizaciju ugodnog ishoda).	Prepoznata psihološka potreba (označiti): ☐ Ljubav i pripadanje ☐ Moć i postignuće ☐ Sloboda i izbor ☐ Zabava i igra Djetetov opis osjećaja:
KORAK 4: RJEŠENJE (Brainstorming i aktivacija kreativnosti)	Pitati dijete: „Kako bi ti to riješio/riješila? Što možeš učiniti da dođeš do toga?“ (Zapisati sve djetetove prijedloge, bez uplitanja i nametanja gotovih rješenja).	Predložene strategije djeteta: 1. _____ 2. _____ 3. _____ Odabrano rješenje koje će dijete isprobati:
KORAK 5: PROCJENA (Refleksija i preuzimanje odgovornosti)	Nakon provedene akcije pitati dijete: „Koliko ti je ovo ponašanje/rješenje pomoglo da dobiješ ono što ti treba?“ (Poticaj na samoprocjenu).	Djetetova samoprocjena učinkovitosti:

OSOBNÁ REFLEKSIJA POMOĆNIKA / ODGOJITELJA NAKON INTERVENCIJE:

- Jesam li tijekom razgovora u potpunosti izbjegao/la formulu **4P** (Procjenjivanje, Presuđivanje, Pretpostavljanje, Preuzimanje tuđeg problema)?
 - ☐ DA / ☐ NE (Ako je odgovor NE, kratko navesti u kojem trenutku i zašto): _____
- Kako je dijete reagiralo na prebacivanje s motoričke/refleksne razine (npr. plač, bacanje) na simboličku razinu (govor, vizualizacija)?

4.4. Praktični primjer ispunjenog obrasca (Scenarij: Sukob oko slikovnice)

Ovaj primjer prikazuje kako pomoćnik vodi razgovor s djetetom (Marko, 6 godina, viša razvojna dob, verbalan) koje je u afektu (plakanje, otimanje) ušlo u problematičnu situaciju jer je drugo dijete uzelo slikovnicu o dinosaurima koju je Marko želio listati. Pomoćnik uspješno izbjegava formulu 4P i vodi Marka kroz 5 koraka.

IME I PREZIME DJETETA: Marko K. (6 godina)

DATUM I VRIJEME DOGAĐAJA: 18. kolovoza 2026., 10:15 h

STRUČNI DJELATNIK (Pomoćnik/Odgojitelj): Ivana I. (pomoćnik u nastavi/vrtiću)

Faza / Korak UPS modela	Vođenje razgovora (Ciljana pitanja i postupci)	Dokumentiranje situacije i djetetovih odgovora (Unos stručnog djelatnika)
KORAK PROBLEM (Verbalizacija tranzicija misaoni nivo)	1: Pitati dijete: „Što je bilo? Što se dogodilo?“ (Aktivno slušati, prihvatiti djetetov na afekt bez prekidanja i posramljivanja).	Marko plače, viče i pokušava silom iščupati knjigu iz ruku drugog djeteta. Pomoćnik: prilazi Marku ze ga suosjećajno pita: "Što se dogodilo?" Marko (kroz plač): „Luka mi je uzeo knjigu s dinosaurima! To je moja knjiga, ja sam je prvi vidio na polici!“
KORAK 2: ŽELJA (Artikulacija neposrednog cilja)	Pitati dijete: „Što bi ti htio/htjela u ovoj situaciji?“ (Jasno definirati što točno dijete želi u tom trenutku).	Pomoćnik: „Razumijem. Što bi ti sada htio?“ Marko: „Hoću tu knjigu odmah! Želim je ja gledati sam.“
KORAK POTREBA (Identifikacija skrivenih bazičnih potreba)	3: Pitati dijete: „Da to imaš / da je tako, što bi s tim radio/radila? Kako bi se onda osjećao/osjećala?“ (Potaknuti vizualizaciju ugodnog ishoda).	Pomoćnik: „Da je ta knjiga kod tebe, što bi radio s njom? Kako bi ti to bilo?“ Marko: „Gledao bih T-Rexa i prepisivao slova u svoju bilježnicu. Bio bih sretan i miran jer volim dinosaure.“ Prepoznata psihološka potreba (označiti): ☐ Ljubav i pripadanje ☐ Moć i postignuće ☐ Sloboda i izbor ☒ Zabava i igra (potreba za ugodom i igrom kroz interes)
KORAK RJEŠENJE (Brainstorming aktivacija kreativnosti)	4: Pitati dijete: „?“ (Zapisati sve djetetove prijedloge, bez uplitanja i nametanja gotovih rješenja).	Pomoćnik: „U redu, želiš prepisivati slova i gledati T-Rexa. Knjiga je sada kod Luke. Što misliš, kako to možemo riješiti? Što možeš učiniti?“ Predložene strategije djeteta: 1. „Da mu je otmem iz ruku kad se okrene.“ 2. „Da pitam Luku hoćemo li je gledati zajedno.“ 3. „Da mu kažem da mi je da kad on

završi, a ja ću dotad uzeti drugu knjigu o svemiru."

Odabrano rješenje koje će dijete isprobati: Marko je samostalno izabrao strategiju broj 2: „Pitać ću Luku možemo li zajedno gledati i prepisivati na istom stolu.“

Marko je prišao Luki, pitao ga za zajedničko gledanje na što je Luka

**KORAK
PROCJENA**
(Refleksija
preuzimanje
odgovornosti)

5: Nakon provedene akcije pitati dijete: „**Koiko ti je ovo Pomoćnik (nakon 10 minuta):** „Marko, i **ponašanje/rješenje pomoglo da** vidim da sjedite zajedno. Koliko ti je ovo **dobiješ ono što ti treba?**“ rješenje pomoglo da dobiješ ono što ti treba?“
(Poticaj na samoprocjenu).

Marko: „Puno! Luka mi drži stranicu, a ja prepisujem. Super je.“

OSOBN REFLEKSIJA POMOĆNIKA / ODGOJITELJA NAKON INTERVENCIJE:

- Jesam li tijekom razgovora u potpunosti izbjegao/la formulu **4P** (Procjenjivanje, Presuđivanje, Pretpostavljanje, Preuzimanje tuđeg problema)?
 - ☒ DA / ☐ NE (*Nisam vikala na Marka niti ga kaznila zbog pokušaja otimanja. Nisam išla Luki uzeti knjigu i dati je Marku, već sam pustila Marka da sam verbalizira rješenje.*)
- Kako je dijete reagiralo na prebacivanje s motoričke/refleksne razine (npr. plač, bacanje) na simboličku razinu (govor, vizualizacija)?
 - *Marko se počeo vidno smirivati onog trenutka kada je dobio priliku objasniti ZAŠTO mu treba knjiga (korak 3 - potreba). Sama vizualizacija prepisivanja slova smanjila je mišićnu napetost i plač, a kognitivni fokus se prebacio na traženje rješenja.*

4.5. Zaključak i smjernice za stručnu praksu

U svrhu potpunog i kvalitetnog upoznavanja te dubinske primjene UPS modela, preporučljivo je završiti cjelovitu specijaliziranu edukaciju, dok ovaj priručnik služi kao osnovni praktični orijentir u svakodnevnom radu.

Tijekom primjene opisanih metoda, ključno je kontinuirano osvještavati temeljni postulat humanističkog pristupa djetetu: **odrasla osoba (odgojitelj/pomoćnik) i dijete potpuno su jednaki u ljudskom dostojanstvu, ali nisu jednaki u razini odgovornosti.**

Zadaća je profesionalaca pružiti djetetu priliku da iskaže svoje unutarnje potencijale, prepozna i na primjeren način ispuni svoje potrebe, uči iz vlastitih pogrešaka i razvija se u smjeru maksimalne moguće samostalnosti – kako u aktivnostima svakodnevnog života (ASŽ), tako i na široj socio-emocionalnoj i komunikacijskoj razini.

Prilog B: EVALUACIJSKI LISTIĆ

Radionica: „Od kontakta do rješenja: Primjena Floortime modela i UPS metode u svakodnevnom radu“

Molimo Vas da iskreno procijenite održanu radionicu kako bismo unaprijedili buduće edukacije. Listić je u potpunosti **anoniman**.

1. Molimo Vas da zaokruživanjem ocjene (od 1 do 5) procijenite sljedeće tvrdnje:

(1 = u potpunosti se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem)

- Sadržaj radionice bio je jasan, razumljiv i stručno utemeljen.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
- Praktične vježbe i rad na predlošcima tablica pomogli su mi da bolje razumijem metode.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
- Stečena znanja (Floortime koraci, UPS 5 koraka) smatram izravno primjenjivima u svom svakodnevnom radu.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
- Voditelj radionice je uspješno prenio znanje i poticao interaktivnost.
1 | 2 | 3 | 4 | 5

2. Koje Vam je pravilo ili korak iz radionice najviše privukao pažnju i zašto?

(npr. izbjegavanje formule 4P, zrcaljenje preverbalnog djeteta, uloga oksitocina, prebacivanje na simboličku razinu...)

3. Kako biste u dvije rečenice opisali u čemu se razlikuje Vaša uloga kao pomoćnika u odnosu na ulogu odgojitelja kada nastane sukob u skupini?

4. Imate li dodatnih komentara, prijedloga ili pitanja za voditelja?

Hvala Vam na sudjelovanju i trudu!

Prilog C:

DŽEPNI PODSJETNIK ZA POMOĆNIKE

FLOORTIME: Kad je dijete (predverbalno) u stereotipnoj igri/

1. **Promatraj (30 sekundi):** Gdje je djetetov fokus? Što ga točno motivira?
2. **Zrcali (Uđi u igru):** Radi isto što i dijete, u njegovom ritmu. Vozi svoj autić uz njegov, ponovi grimasu pred ogledalom.
3. **Ometaj razigrano:** Nježno postavi prepreku, dodirni autić uz zvuk („Bum!“), unesi malu promjenu.
4. **ČEKAJ:** Ne preuzimaj vodstvo! Pusti dijete da zatvori krug (odgurne te, pogleda te, nasmije se).
5. **Proširi:** Unesi novi zaokret tek kad djetetu postane zabavnije s tobom nego samom s igračkom.
 Pazite na senzorne karakteristike djeteta i nikad ne preuzimajte ulogu „zabavljača“!

UPS METODA: Kad dijete ima VLASTITI PROBLEM

[1. PROBLEM] → [2. ŽELJA] → [3. POTREBA] → [4. RJEŠENJE] → [5. PROCJENA]

1. **Što se dogodilo?** (Pitaj iako znaš! Verbalizacija prebacuje mozak s plača na razmišljanje).
2. **Što bi ti htio/htjela?** (Artikulacija jasnog, trenutnog cilja).
3. **Da to imaš, što bi s tim radio/radila?** (Otkrij bazičnu potrebu: ljubav, moć, sloboda ili zabava). Kako bi se osjećao/la? (Vizualizacija smiruje).
4. **Kako bi ti to riješio/riješila?** (Pusti dijete da samo smisli strategije i izabere jednu).
5. **Koliko ti je to rješenje pomoglo?** (Refleksija i preuzimanje odgovornosti).

ZLATNO PRAVILO: IZBJEĞAVAJ "4P"

- **X Ne Procjenjuj** (Ne govori: „To je ružno ponašanje.“)
- **X Ne Presuđuj** (Ne budi sudac koji određuje krivca i nameće kaznu).
- **X Ne Pretpostavljaj** (Ne nagađaj motive, pusti dijete da samo kaže).
- **X Ne Preuzimaj tuđi problem** (Ne rješavaj situaciju umjesto djeteta).

PROFESIONALNE GRANICE (Tko rješava?)

- **Vlastiti problem djeteta s TUR-om:** Rješava **POMOĆNIK** kroz 5 koraka UPS-a.
- **Zajednički problem / Konflikt među djecom:** Rješava **ODGOJITELJ**.
- **Akutna eskalacija/sukob:** Odgojitelj odmah fizički razdvaja djecu mirnim i čvrstim tonom: „**Stop! Ovo je opasno!**“ (bez posramljivanja).

5. POTPOMOGNUTA KOMUNIKACIJA (PK)

Link za prezentaciju: <https://canva.link/jl9nyxm3f920ubd>

Sadržaj ovog poglavlja predstavlja stručnu sintezu relevantne literature te sažetak izlaganja stručnjakinja iz područja potpomognute komunikacije: log. Mateje Ognjenović, edu. reh. Josipe Blažević, edu. reh. Alemke Cindrić, edu. reh. Alme Džanović Mateljan i log. Zorane Dedić. Tekst je u potpunosti prilagođen za potrebe ovog priručnika.

PREGLED SATNICE RADIONICE (90 min)

Vremenski okvir	Blok i tema	Slajdovi	Metoda rada
10:00 - 10:05 (5 min)	Uvod i dobrodošlica	Slajd 1 - 2	Frontalno izlaganje
10:05 - 10:15 (10 min)	Pravni okvir i ljudska prava (NJC)	Slajd 3 - 5	Frontalno izlaganje
10:15 - 10:25 (10 min)	Tehnike PK-a, modeliranje i statistika	Slajd 6 - 10	Frontalno izlaganje i tablica
10:25 - 10:35 (10 min)	VJEŽBA 1: Što sve komuniciramo?	Slajd 11 - 12	Grupni rad i flipchart
10:35 - 10:50 (15 min)	Cboard aplikacija i personalizacija	Slajd 13 - 17	Prikaz softvera i primjera
10:50 - 11:10 (20 min)	PECS sustav kroz svih 6 faza	Slajd 18 - 24	Strukturirani prikaz protokola
11:10 - 11:25 (15 min)	Izrada ploča (J. Blažević) i PODD sustav	Slajd 25 - 31	Smjernice i Fitzgeraldov ključ
11:25 - 11:30 (5 min)	Rasprava, pitanja i evaluacija	Slajd 32	Interaktivni Q&A

DETALJNA RAZRADA PO BLOKOVIMA

BLOK 1: Teorijski temelji, pravni okvir i vježba (35 minuta)

- **10:00 - 10:05 (5 min) | Predstavljnje i ciljevi (Slajd 1-2):** Otvaranje radionice, osobno predstavljanje i kratak pregled onoga što će sudionici danas naučiti.
- **10:05 - 10:15 (10 min) | Pravo na komunikaciju i Povelja (Slajd 3-5):** Objašnjavanje važnosti Povelje o pravima na komunikaciju (NJC, 2015) i razbijanje mitova o tome da AAK koči razvoj govora.

- **10:15 - 10:25 (10 min) | Podjela tehnika i strategija modeliranja (Slajd 6-10):** Razlika između PK-a i vizualne podrške. Naglasak na šokantnu statistiku Jane Korsten o važnosti svakodnevnog modeliranja.
- **10:25 - 10:35 (10 min) | VJEŽBA 1: Grupni rad (Slajd 11-12):** Sudionici u grupama od 3-4 osobe popisuju sve što komuniciraju s djetetom tijekom šetnje. Voditelj zapisuje ideje na flipchart kako bi se osvijestio raspon komunikacijskih funkcija (Sussman, 2004).

BLOK 2: Digitalni alati – Cboard aplikacija (15 minuta)

- **10:35 - 10:45 (10 min) | Značajke Cboarda i personalizacija (Slajd 13-15):** Kako besplatno koristiti aplikaciju, zaključati zaslon, unijeti dječje glasove i koristiti *Dark Mode* za sprječavanje senzornog preopterećenja.
- **10:45 - 10:50 (5 min) | Izrada ploča i načela odabira rječnika (Slajd 16-17):** Prikaz gotovog primjera ploče za obrok u PDF formatu. Objašnjavanje razvojnog, okolinskog (lokalni idiomi) i funkcionalnog načela.

BLOK 3: Strukturirani sustavi u praksi – PECS i PODD (30 minuta)

- **10:50 - 11:05 (15 min) | Protokol PECS metode (Slajd 18-24):** Detaljan prolaz kroz faze 1, 2, 3 i 4. Poseban naglasak na prvu fazu (važnost uloge komunikacijskog partnera i fizičkog pomoćnika) i učenje kroz prirodne posljedice u trećoj fazi.
- **11:05 - 11:10 (5 min) | Napredne faze PECS-a (Slajd 25-26):** Slaganje rečenica na čičak-traku, odgovaranje na pitanja i učenje čistog komentiranja.
- **11:10 - 11:20 (10 min) | Izrada ploča i PODD sustav (Slajd 27-30):** Smjernice Josipe Blažević (pokrivenost glagolima, kinetičko pamćenje). Uvod u PODD knjige Gayle Porter, pojam pragmatične organizacije te razlika između sržnog (80%) i rubnog (20%) rječnika.
- **11:20 - 11:25 (5 min) | Tehnički standardi i Fitzgeraldov ključ (Slajd 31):** Kako pravilno uvezati knjigu prstenima i primijeniti sustav boja (ključa) za označavanje vrsta riječi na rešetki.

ZAVRŠETAK RADIONICE (5 minuta)

- **11:25 - 11:30 (5 min) | Evaluacija i Q&A (Slajd 32):** Otvaranje prostora za pitanja iz prakse. Kratka rasprava o tome kako organizirati odgojitelje i pomoćnike u tim u vrtiću za provođenje ovih metoda.

5.1.Pravo na komunikaciju kao temeljno ljudsko pravo

Komunikacija nije povlastica; ona je temeljno ljudsko pravo. Konvencija o pravima djeteta i Konvencija o pravima osoba s teškoćama u razvoju utvrđuju pravo na komunikaciju pod potpuno istim uvjetima za svu djecu.

Američka udruga logopeda (ASHA) i Američka organizacija za osobe s komunikacijskim teškoćama (NJC) sastavile su ključni dokument pod nazivom **Povelja o pravima na komunikaciju**.

5.1.2. Povelja o pravima na komunikaciju (NJC, 2015)

Povelja, koju je objavio National Joint Committee (NJC, 2015), definira 15 ključnih prava. Ona obuhvaćaju pravo na:

- socijalnu interakciju i izražavanje osjećaja/interesa (1, 4)
- zahtijevanje i odbijanje (2, 3)
- izbor, komentiranje i dijeljenje informacija (5, 6, 7, 8)
- podršku, odgovor i pristup potpomognutoj komunikaciji (9, 10, 11)
- dostojanstvo, ravnopravnost i jasnu komunikaciju (12, 13, 14, 15)

Detaljne stavke Povelje dostupne su na mrežnoj stranici projekta ICT AAC.

5.2. Potpomognuta komunikacija (pk / aac) u vrtićkom okruženju

Poticanje komunikacije zauzima središnje mjesto u radu s djecom s teškoćama u razvoju. Kako bismo osigurali pravo svakog djeteta na izražavanje, u odgojno-obrazovni rad uvodimo sustave potpomognute komunikacije.

- **Definicija (PK/AAC):** “Potpomognuta komunikacija podrazumijeva potrebu za uvođenjem nekih drugih načina komunikacije ili pojačavanje postojećih u slučajevima kada je komunikacija putem govora narušena i/ili osoba ne razumije jezik” (Ivšac Pavliša, 2021)
- **Mit vs. Istina:** Upotreba potpomognute komunikacije **ne sprečava niti usporava** razvoj govora. Istraživanja pokazuju da korištenje PK-a zapravo aktivno potiče i ubrzava razvoj govora (Silverman, 1995; Glennen, 1997, prema Frost i Bondy, 2002).

5.3. Podjela tehnika potpomognute komunikacije

U praksi razlikujemo dvije glavne skupine tehnika, ovisno o potrebi za vanjskim materijalima:

1. Netehnološke tehnike (bez pomagala)

Za ove tehnike nisu potrebni nikakvi predmeti, materijali niti uređaji. Dijete koristi serves isključivo vlastitim tijelom:

- Vokalizacije
- Govor tijela
- Spontane geste
- Manualni znakovi

2. Tehnike s pomagalima (niskotehnološke i visokotehnološke)

Podrazumijevaju korištenje vanjskog medija ili uređaja:

- Umanjeni predmeti ili dijelovi realnih predmeta
- Slike, fotografije i crteži
- Pisana riječ
- Komunikacijske ploče i komunikacijske knjige
- Visokotehnološki specijalizirani komunikacijski uređaji s govornim izlazom, softverskim rješenjima i aplikacijama

Važna distinkcija: PK nije isto što i vizualna podrška!

	Potpomognuta komunikacija (PK)	Vizualna podrška
Glavni cilj	Omogućiti pojedincu uspješnu, dvosmjernu i autonomnu komunikaciju. Da osoba zadovolji svoje raznolike komunikacijske zahtjeve što razumljivije, specifičnije, neovisnije i socijalno prihvatljivije.	Olakšati djetetu razumijevanje okoline, strukture dana i pravila ponašanja. Da dijete predvidi događaje, smanji anksioznost i lakše prolazi kroz tranzicije.

Napomena. Tablica je prijevod i prilagodba prema: Korošec Zavšek (2024) u: *Priročnik za delo z osebami z avtizmom: Od predšolske vzgoje do zaposlitve.*

 Inkluzivni savjet: U odgojno-obrazovnim skupinama sve je više uključene djece kojoj hrvatski jezik nije materinji. Za njih je također izvrsno koristiti oblike potpomognute komunikacije, uz ključno pravilo: **riječi na komunikacijskim materijalima trebaju biti napisane dvojezično** – na hrvatskom i na djetetovom materinjem jeziku.

5.4. Ključna strategija provođenja: Modeliranje

Prilikom korištenja niskotehnoloških sredstava PK (koja sama po sebi ne emitiraju zvuk niti omogućuju izgovor odabranog simbola) najvažnija strategija za odgojitelje i pomoćnike je **modeliranje**.

- **Što znači modelirati?** Koristiti djetetovo sredstvo PK-a (simbol, gestu, manualni znak) **istovremeno s govorom**, odnosno neprestano uparivati vizualni/taktilni simbol s izgovorenim riječi.

Statistika koja mijenja perspektivu (Jane Korsten)

Usporedba izloženosti jeziku kod uvođenja PK sustava daje jasan uvid u važnost svakodnevnog rada:

- **Situacija A:** Dijete vidi simbole modelirane za komunikaciju samo dva puta tjedno u trajanju od 20 – 30 minuta.
- **Ishod:** Trebat će mu čak **84 godine** da postigne istu izloženost „potpomognutom jeziku“ kakvu 18-mjesečno dijete urednog razvoja ima prema govornom jeziku.

Zaključak: Stalno modeliranje u neposrednoj interakciji s djetetom je presudno. S ovom činjenicom moraju biti detaljno upoznati roditelji, ali i svi ostali djetetovi komunikacijski partneri u vrtiću (odgojitelji, pomoćnici, stručni suradnici i vršnjaci).

5.5. Načela izrade komunikacijskog sustava

Sustav komunikacije koji pojedino dijete koristi mora biti **individualno prilagođen** njegovim potrebama, interesima, sklonostima i sposobnostima.

- **Dinamičan proces:** Sustav nije fiksni; on se neprestano mijenja, stoga je potrebno stalno dodavati i proširivati simbole u skladu s djetetovim napretkom i novim potrebama korisnika.
- **Dvosmjerno planiranje:** Pri izradi svakog komunikacijskog sredstva moramo paralelno razmišljati o dva smjera:
 1. Što sve dijete želi iskomunicirati nama?
 2. Što mi želimo iskomunicirati djetetu?

5.5.1. Praktični alati i uvođenje komunikacijskih ploča

U ovom dijelu radionice prelazimo s teorijskih postavki na praktičnu primjenu kroz grupnu raspravu i analizu strukture komunikacijskih ploča.

Vježba 2: Što sve komuniciramo? (Grupni rad)

- **Zadatak za sudionike:** Sudionici u grupama raspravljaju o tome o čemu sve komuniciramo s djetetom urednog razvoja prilikom odlaska u šetnju.
- **Uloga voditelja:** Voditelj radionice prikuplja odgovore i zapisuje ih na veliki papir ili ploču (flipchart).
- **Cilj vježbe:** Osvijestiti bogatstvo komunikacijskih funkcija u svakodnevnim rutinama koje moramo omogućiti i djeci s teškoćama u razvoju.

Što očekujemo od komunikacijskog partnera? (Sussman, 2004)

Prema Sussman (2004), uspješan komunikacijski partner samostalno i funkcionalno koristi riječi ili druga alternativna sredstva komunikacije za širok raspon socijalnih i kognitivnih potreba:

1. Osnovne komunikacijske funkcije

- **Zahtijevanje** (traženje predmeta ili aktivnosti)
- **Protestiranje** (odbijanje i izražavanje nezadovoljstva)
- **Pozdravljanje** (socijalni rituali na početku i kraju interakcije)
- **Privlačenje pažnje** na predmete, ljude ili događaje u okolini
- **Postavljanje pitanja** i odgovaranje na pitanja partnera

2. Napredne komunikacijske vještine

- Komuniciranje o **prošlosti i budućnosti**
- **Izražavanje osjećaja** i unutarnjih stanja
- Uključivanje u **simboličku igru** (pretvaranje)
- **Samostalno slaganje** funkcionalnih rečenica
- Aktivno **sudjelovanje u kratkim razgovorima**

- **Objašnjavanje i popravljavanje** komunikacijskih šumova kada partner ne razumije poruku
- **Razumijevanje značenja** različitih vrsta riječi (imenice, glagoli, pridjevi, zamjenice)

Komunikacijske ploče: Definicija i postavljanje

- **Definicija:** Komunikacijska ploča predstavlja strukturirani skup simbola na određenu temu ili unutar specifične situacije. Ona djetetu omogućuje neovisnu i autonomnu komunikaciju s okolinom.
- **Primjena:** Ploče se mogu postavljati u interijeru (sobe dnevnog boravka, hodnici) i eksterijeru (vrtićko igralište). Mogu se koristiti kao izdvojeni plakati ili se uvezati u komunikacijsku knjigu.
- **Pravilo postavljanja:** Komunikacijske ploče moraju biti postavljene točno u razini djetetovih očiju. Dijete mora imati fizičku mogućnost da rukom izravno dodiruje i pokazuje simbole na njoj.

Tri glavna načela odabira rječnika

Prilikom izrade i odabira rječnika za specifičnu komunikacijsku ploču (npr. *Komunikacijska ploča za igru plastelinom*), nužno je pratiti tri temeljna načela (Rosandić Grgić i Ivšac Pavliša (2021), prema Banajee, DiCarlo i Stricklin (2003)):

[ODABIR RJEČNIKA]

|

└─▶ 1. RAZVOJNO NAČELO (Prati razvojnu dob i zonu idućeg razvoja)

└─▶ 2. OKOLINSKO NAČELO (Koristi lokalne idiome i termine iz okoline)

└─▶ 3. FUNKCIONALNO NAČELO (Omogućuje različite svrhe, ne samo zahtijevanje)

1. Razvojno načelo

- Riječi moraju pratiti djetetovu **razvojnu dob**, a ne njegovu mentalnu dob.
- U obzir se obavezno uzima **zona idućeg razvoja** (uvođenje simbola koji su korak ispred trenutne razine kako bi se potaknuo napredak).

2. Okolinsko načelo

- Koriste se isključivo one riječi koje se prirodno upotrebljavaju u djetetovom neposrednom obiteljskom i lokalnom okruženju.
- *Primjer:* Za dijete iz kajkavskog govornog područja na ploču stavljamo simbol za riječ „**paradajz**“, dok ćemo za dijete iz dalmatinskih krajeva koristiti riječ „**pomidor**“.

3. Funkcionalno načelo

- Odabir riječi mora djetetu omogućiti komunikaciju u **različite svrhe**.
- Ploča ne smije služiti samo za zahtijevanje predmeta. Ona mora podržavati socijalnu interakciju, odbijanje, protest, te traženje i pružanje informacija.

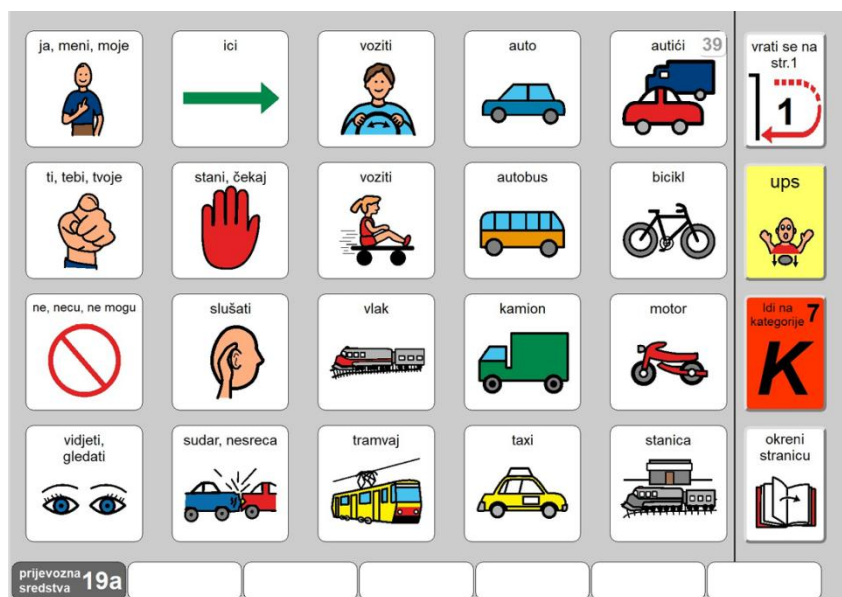
5.6. METODOLOGIJA PRIMJENE I STRUKTURIRANJE KOMUNIKACIJSKIH PLOČA

Sadržaj ovog poglavlja temelji se na strukturiranim smjernicama i materijalima izlaganja Josipe Blažević, mag. rehab. educ., prikazanih u sklopu programa „3. Online radionice o potpomognutoj komunikaciji (AAK)“.

<https://youtu.be/XeXsoMPBHL0>

5.6.1. PODD SUSTAV (Pragmatično organizirani dinamični prikazi)

Potpomognuta komunikacija u vrtićkom okruženju najučinkovitije se provodi kroz strukturirane i robusne sustave. **PODD** je akronim za *Pragmatic Organisation Dynamic Display* (**Pragmatično organizirani dinamični prikazi**), specifičan sustav organizacije rječnika koji djetetu omogućuje razvoj cjelovite, spontane i autonomne komunikacije.

Autor ploče: J. Blažević, mag. rehab.educ.

- **Porijeklo i razvoj:** Ovaj sustav razvijala je preko petnaest godina **Gayle Porter**, istaknuta logopedinja iz Australije, u suradnji s centrom za cerebralnu paralizu.
- **Format i medij:** PODD je sredstvo potpomognute komunikacije (PK) koje se u praksi koristi kao tiskana **kommunikacijska knjiga** ili kao **zaslon na elektroničkom komunikacijskom uređaju**.
- **Pragmatična organizacija:** Riječi i simboli unutar knjiga organizirani su prema **razlogu zbog kojeg komuniciramo** (pragmatičke funkcije), a ne samo prema gramatičkim kategorijama. Iz djetetovog odabira partner odmah jasno razabire želi li ono nešto *zahtijevati, komentirati, pitati, protestirati ili planirati*, što omogućuje da pronalazak riječi prati prirodni, stvarni tijek razgovora.
- **Dinamični prikazi:** Sustav je izrazito dinamičan i funkcionira po principu navigacije kroz stranice (slično pretraživanju na webu). Kada dijete izrazi neku opću namjeru, simbol ga operativno usmjerava ("vodi") na točno određenu sljedeću stranicu s detaljnijim rječnikom (npr. „*Želim nešto reći*“ —► *idi na stranicu 4 (Osjećaji) ili stranicu 12 (Igra)*), omogućujući brzu izmjenu stranica s velikim brojem riječi i različitih jezičnih iskaza.
- **Jezični cilj:** Kod PK-a ne učimo novi jezik (poput znakovnog jezika), već djetetu prezentiramo njegov dominantni, govoreći jezik.

Temeljna načela PODD komunikacijskih knjiga

Pri provođenju i izradi tiskane PODD knjige za dijete u vrtićkoj skupini, strogo se vodimo trima glavnim načelima:

1. **Autonomija i cjelovitost jezika:** PODD pruža dugoročnu mogućnost da osoba razvije autonomnu komunikaciju – da može reći **što god poželi, kome god**

poželi i kada god to poželi. Sustav ne služi samo za puko zahtijevanje (npr. traženje soka), već omogućuje djetetu da komentira, postavlja pitanja, šali se, protestira, izražava osjećaje te priča o događajima iz prošlosti ili planovima za budućnost.

2. **Smanjenje kognitivnog opterećenja:** Simboli i operativne upute (tzv. "putokazi" na stranicama) strukturirani su tako da dijete ne mora trošiti energiju na pamćenje gramatike. Fokus je u potpunosti na prenošenju smislene poruke komunikacijskom partneru.
3. **Stalna izloženost i modeliranje (*Aided Language Stimulation*):** PODD knjiga nije djetetov "ispitni list", već njegov i naš zajednički svakodnevni jezik. Da bi dijete uopće počelo koristiti PODD, odgojitelji i pomoćnici moraju provoditi stalno modeliranje – pokazivati simbole u knjizi prstom dok istovremeno govore djetetu.

Koraci uvođenja simbola i proširivanja rečenice

Uvođenje potpomognute komunikacije zahtijeva sustavan i metodički pristup. Količina vizualnih informacija na komunikacijskoj ploči povećava se postupno kroz tri razvojne faze:

- **Faza 1: Jedan simbol (Početni korak)**
 - *Strategija:* Izgovaramo potpunu, gramatički ispravnu rečenicu, ali djetetu na ploči pokazujemo samo jedan ključni simbol.
 - *Primjer:* Izgovaramo: „Želim autić.“ —► Pokazujemo samo simbol **[AUTIĆ]**.
- **Faza 2: Dva simbola (Proširivanje)**
 - *Strategija:* Povezujemo bazični glagol ili želju s predmetom i modeliramo dva simbola u nizu.
 - *Primjer:* Izgovaramo rečenicu —► Pokazujemo simbole **[ŽELIM]** + **[AUTIĆ]**.
- **Faza 3: Tri simbola (Izgradnja punog iskaza)**
 - *Strategija:* Proširujemo iskaz uvođenjem osobne zamjenice, čime se potiče viša jezična razina.
 - *Primjer:* Izgovaramo rečenicu —► Pokazujemo simbole **[JA]** + **[ŽELIM]** + **[AUTIĆ]**.

Struktura rječnika: Kako navigirati kroz PODD?

Unutar PODD knjige rječnik se pažljivo balansira kroz dvije ključne komponente, pri čemu prve stranice sadrže bazične riječi, nakon kojih slijede tematske kategorije:

1. **Sržni rječnik (Core Vocabulary):** Čini oko **80% svih izgovorenih riječi** u svakodnevnoj komunikaciji. To su visoko funkcionalne riječi (ja, ti, još, gotovo, ne, želim, stani, ići) koje se u PODD-u nalaze na prvim, fiksno dostupnim stranicama.
2. **Rubni rječnik (Fringe Vocabulary):** Čini oko **20% svakodnevnog rječnika**. Sadrži specifične riječi vezane uz određeni kontekst, djetetove posebne interese i aktivnosti (kocke, medvjedić, slikovnica, park). One su smještene na posebnim tematskim stranicama do kojih se dolazi praćenjem putokaza iz sržnog rječnika.

Tehničke i vizualne karakteristike knjige

Prilikom izrade i uvezivanja tiskane PODD knjige moraju se poštovati strogi tehnički i vizualni standardi:

- **Slike u boji:** Svi simboli su u boji, što korisnicima olakšava brzo vizualno lociranje tražene riječi.
- **Prilagođeni kontrasti:** Za slabovidnu ili vizualno preosjetljivu djecu koriste se posebni simboli s pojačanim kontrastom.
- **Jedna riječ – jedan simbol:** Sustav prati pravilo jasne i nedvosmislene asocijacije.
- **Bez fotografija za osobe:** Osobe se predstavljaju isključivo asocijativnim simbolima kako se dijete ne bi omelo stvarnom fotografijom.
- **Kvalitetan uvez:** Knjiga se uvezuje s prstenovima koji se ne mogu lako otvoriti, osiguravajući da se stranice prilikom listanja ne preklapaju niti otvaraju.
- **Košuljica za doživljaje:** Za bilježenje osobnih doživljaja i priča izvan vrtića može se izraditi posebna PVC košuljica uz prateći obrazac s pitanjima: *Tko? Što? Gdje? Kada? Zašto?*

Metodika navigacije i dinamika učenja

PODD se ne razvija za stolom kroz izolirane vježbe, već **isključivo u dinamičnoj, stvarnoj konverzaciji**.

- **Podrška u navigaciji:** Dijete kroz učenje treba savladati navigiranje kroz knjigu. Ako ima teškoća, zbuni se ili stane tijekom razgledavanja, komunikacijski partner mu aktivno pomaže otvaranjem stranice s kategorijama.
- **Živa nadogradnja sustava:** Djetetov komunikacijski sustav se stalno mijenja i nadograđuje. Osoba koja provodi najviše vremena s djetetom ima ključnu ulogu u neposrednom upisivanju riječi koje nedostaju izravno na listove, uz mogućnost brze skice simbola.
- **Prioritet upotrebe:** U odabiru rječnika prioritet uvijek ima funkcionalnost – ono što će se stvarno, praktično i odmah koristiti u djetetovoj okolini.

Pravila: modeliranje i gramatički oblici

Neposredno korištenje komunikacijskih materijala zahtijeva usklađenost vizualnog oblika i izgovorenog govora.

- **Neutralan oblik na simbolu:** Na samim simbolima tekst se uvijek piše **malim tiskanim slovima** i u **neutralnom gramatičkom obliku** (glagoli u infinitivu, imenice u nominativu).
- **Gramatički ispravan govor partnera:** Kada komunikacijski partner modelira (pokazuje simbole i govori), on uvijek izgovara **potpune i gramatički točne rečenice**.

Primjeri ispravnog modeliranja u praksi:

- *Situacija A (Dijete inicira):* Dijete pokazuje prstom simbol [VODA] s namjerom da pije.
 - *Modeliranje odraslog:* Pokazujemo simbole i izgovaramo: „**Ja želim vodu.**“
- *Situacija B (Odrasli komentira):* Dijete samostalno uzima svoju bočicu sa stola.
 - *Modeliranje odraslog:* Pratimo djetetov postupak, pokazujemo simbole i izgovaramo: „**Ti želiš vodu.**“

Dizajn rešetke i Fitzgeraldov ključ

Tehnički parametri i struktura rešetke u potpunosti ovise o individualnim motoričkim, vizualnim i komunikacijskim potrebama djeteta.

- **Kodiranje po boji:** U izradi komunikacijskih ploča po PODD načelima koristi se **modificirani Fitzgeraldov ključ** (sustav vizualnog označavanja vrsta riječi po bojama).
- **Prilagodba parametara:** Veličina rešetke, veličina samih simbola, razmak između njih te kontrast između podloge i simbola prilagođavaju se korisniku.
- **Smjer i gramatika:** Poredak riječi mora pratiti pravila hrvatske gramatike (**Subjekt + Predikat + Objekt**), a smještaj sržnih riječi strogo teče **s lijeva na desno i odozgo prema dolje**.
- **Kinetičko pamćenje:** Budući da se simboli ne uče samo vizualno, već i kinetički (motoričko pamćenje položaja ruke), **isti simboli moraju se uvijek nalaziti na istom mjestu** na svim pločama i stranicama (npr. fiksne pozicije za: *ja, ti, još, gotovo*).

Dostupni softverski programi za izradu simbola:

1. **Boardmaker** (sadrži prepoznatljive PCS simbole)
2. **Pictoselektor** (besplatan program koji je potrebno preuzeti na računalo)
3. **ARASAAC** (besplatni štapićasti simboli otvorenog koda)
4. **Cboard** (besplatna web i hibridna aplikacija s govornim izlazom)
5. **Asterics Grid** (fleksibilna i prilagodljiva platforma za AAC)

Poticanje autonomije i uloga neelektroničke opreme

- **Kretanje ima prednost:** Ako je dijete motorički pokretno i samo može doći do željenog predmeta, **nije potrebno inzistirati da ga pokazuje na slici**. U tom slučaju potičemo funkcionalnu akciju: zamolimo dijete da nas odvede do predmeta, a zatim pomoću jasnog *da/ne* pitanja provjerimo je li to ono što želi, potičući dijete da odgovori kimanjem glave.
- **Ploče s izborom:** Na ploče s izborom uvijek namjerno dodajemo nove predmete ili stavke za koje pouzdano znamo da će dijete odgovoriti s: „**Ne!**“, čime aktivno vježbamo odbijanje, izražavanje vlastitog izbora i autonomiju.

- **Pojednostavljivanje odgovora:** U kriznim situacijama ili trenucima umora, komunikaciju pojednostavljujemo na četiri bazične riječi/simbola: **STOP, JOŠ, GOTOVO, NE.**
- **Zlatno pravilo sigurnosti:** Svi korisnici visokotehnoloških komunikatora (elektroničkih uređaja) **moraju uza se uvijek imati i neelektroničku (tiskanu) opremu.** Dijete mora imati priliku komunicirati cijelo vrijeme – sustav mu mora biti dostupan i u slučaju kvara uređaja, isteka baterije ili boravka u uvjetima gdje elektronika nije praktična (npr. igra u pješčaniku, bazen).
- **Zajednički jezik:** Da bi dijete imalo stvarnu korist od potpomognute komunikacije, presudno je da ona postane naš **zajednički svakodnevni jezik** kojim komuniciraju svi u skupini, te da dijete bude stalno okruženo poticajima za interakciju.

Fitzgeraldov ključ

Kodiranje simbola po boji

SUBJEKTI (odgovara na pitanje tko; ljudi, zamjenice)	PREDIKATI (odgovara na pitanje što radi; glagoli)	OBJEKTI RADNJE (odgovara na pitanje što?; imenice)	MJESTA (odgovara na pitanje gdje?)
OPISI (odgovara na pitanja kakvo, kakav, kako – pridjevi i prilozi)	SOCIJALNE RIJEČI, PRIJEDLOZI (pozdravi, maniri)	PITANJA PRIJEDLOZI VEZNICI	

Slika 1. Primjer komunikacijske ploče za centar građenja i glazbe (Izrada: Josipa Blažević, mag. rehab. educ.)

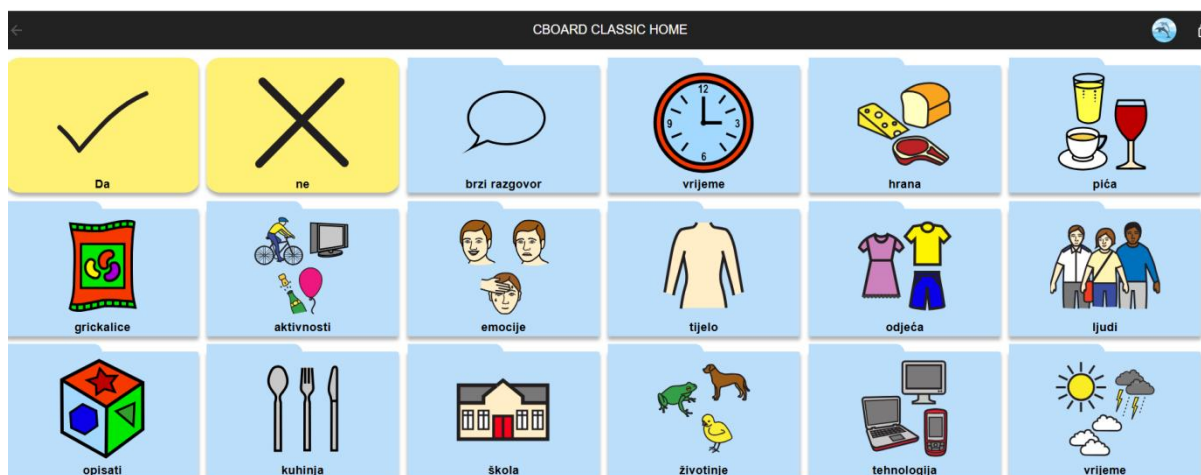
5.6.2. PRIMJENA CBOARD APLIKACIJE U VRTIČKOM OKRUŽENJU

U suvremenom inkluzivnom radu, uz tiskane niskotehnološke materijale, veliku ulogu imaju digitalni i softverski alati koji djetetu pružaju trenutačnu auditivnu povratnu informaciju (glasovni izlaz). U našem vrtiću, u radu s djecom s komunikacijskim teškoćama, koristili smo komunikacijske ploče izrađene u aplikaciji **Cboard**. [1]

- **Definicija i namjena:** Cboard je besplatna aplikacija otvorenog koda namijenjena djeci i odraslima s oštećenjima govora i jezika. Pomaže u premošćivanju komunikacijskih barijera pomoću vizualnih simbola i funkcije pretvaranja teksta u govor (*Text-to-Speech*). [1, 2]
- **Široka dostupnost:** Aplikacija radi na modernim internetskim preglednicima te je dostupna kao online (web) aplikacija, ali i kao hibridna aplikacija za različite platforme (Android, iOS, Windows, Amazon). [1]

- **Jednostavnost i personalizacija:** Registrirani korisnici mogu u potpunosti prilagoditi, uređivati i sigurno spremati svoje komunikacijske ploče na korisnički račun. Sustav dopušta zaključavanje zaslona, učitavanje vlastitih fotografija te korištenje dječjih glasova. [1, 2, 3]
- **Integrirani ispis:** Cboard omogućuje izravno preuzimanje i ispis pripremljenih setova ploča u prijenosnom PDF formatu. To je iznimno korisno za izradu plastificiranih materijala koji se postavljaju u prostorije vrtića ili na igralište. [1]
- **Inkluzivni aduti:** Aplikacija podržava 46 jezika i nudi potpuno besplatan tamni način rada (*Dark mode*). Tamni način rada sprječava senzorno preopterećenje kod fotoosjetljive djece u odgojnoj skupini. [1]

🔗 **Upute za praktičan rad:** Službene smjernice za registraciju, izradu, prilagodbu i uređivanje komunikacijskih ploča te dodavanje rječnika potražite na službenoj mrežnoj stranici: <https://www.cboard.io/hr/>

Primjer CBoard ploče sa istoimene aplikacije

Primjena CBoard komunikatora u vrtiću

Slika 1. Primjer komunikacijske ploče s PCS simbolima za situaciju obroka u vrtiću (Izrada: Matea Ognjenović, prema Fitzgeraldovom ključu)

¹ Sadržaj i tehničke specifikacije prilagođeni su prema službenoj dokumentaciji i mrežnoj platformi za potpomognutu komunikaciju Cboard AAC (dostupno na: <https://www.cboard.io/hr/>).

5.6.3. PECS SUSTAV (Picture Exchange Communication System)

Sadržaj ovog poglavlja prilagođen je prema osobnim bilješkama s online edukacije „Rad s djecom s TUR-om u predškolskoj ustanovi” u organizaciji Škrinje znanja (2025.).

PECS je strukturirani sustav komunikacije razmjenom slika koji su 1984. godine razvili američki stručnjaci **Lori Frost** i **Andrew Bondy**. Prvenstveno je osmišljen za djecu s poremećajem iz spektra autizma (PSA) te za djecu s drugim složenim komunikacijskim teškoćama kako bi razvila funkcionalnu, spontanu i recipročnu komunikaciju.

Izvor: Pyramid Educational Consultants, *5 Reasons to Consider Using PECS*, dostupno na: pecsusa.com [1]

- **Primarni cilj:** Poučiti dijete kako samostalno **inicirati komunikaciju** i usvojiti koncept reciprociteta (razmjene) u interakciji s okolinom.
- **Utjecaj na govor:** Iako se PECS ne primjenjuje s primarnim ciljem učenja govora, brojna znanstvena istraživanja potvrđuju da sustavna upotreba PECS-a dovodi do **značajnog povećanja spontane proizvodnje govora** (Frost i Bondy, 2002).
- **Put razvoja:** Protokol učenja strogo počinje od funkcije **zahtijevanja** (traženja visoko motivirajućih predmeta), a kroz napredne faze postupno se razvija u podučavanje **komentiranja** i drugih složenih komunikacijskih funkcija.

Komunikacijske funkcije koje dijete usvaja kroz PECS

Sustavnim prolaskom kroz PECS protokol, dijete postupno širi svoj repertoar i uspješno usvaja sljedeće jezične i socijalne funkcije:

- Usmjeravanje pozornosti komunikacijskog partnera
- Zahtijevanje i traženje predmeta, ljudi ili aktivnosti
- Odbijanje i protestiranje na socijalno prihvatljiv način
- Usvajanje bazičnih socijalnih normi i rituala
- Samoizražavanje (iskazivanje unutarnjih stanja i potreba)
- Imenovanje predmeta i pojava u okolini
- Komentiranje događaja i dijeljenje zajedničke pažnje
- Pružanje i davanje informacija drugima

Šest faza u provođenju PECS metode

Provođenje PECS-a zahtijeva strogo pridržavanje protokola koji je podijeljen u šest hijerarhijskih faza. Svaka faza ima točno definirane ciljeve i specifičnu metodologiju rada:

1.faza
• zamjena slike za željeni predmet • Potrebne dvije osobe • Dijete uči kako zamijeniti sliku željenog predmeta za taj isti stvarni predmet metodom fizičkog vođenja.
2.faza
• dijete treba naučiti donijeti sličicu iz knjige koja može biti bilo gdje u prostoru, ali na djetetu vidljivom mjestu • osoba od koje se dobiva predmet i knjiga su na različitim udaljenostima • cilj je naučiti dijete da samostalno uzme sličicu i dođe do osobe za koju će zamijeniti predmet
3.faza – diskriminacija
• dijete u početku odabire između željenog i neželjenog izbora pokazati sliku željenog predmeta • nakon toga uči odabrati između 2 aktivnosti koje voli te se postepeno povećava broj izbora
4.faza – slaganje rečenice
• dijete uči složiti na traku rečenicu predloženu slikama (Ja želim + imenica) • kasnije se rečenica nadopunjuje kako bi se na kraju došlo do komentiranja i korištenja komunikacije u druge svrhe
5.faza – odgovaranje na pitanja poput „Što želiš?“
6.faza – učenje komentiranja i ostalih funkcija komunikacije

Prikaz faza PECS metode. Preuzeto s mrežne stranice „Ja imam nešto za reći“ (<https://jaimamnestozareci.wordpress.com/pecs/>), prema originalnom protokolu autora Frost i Bondy.

1. faza: Fizička razmjena (Zamjena slike za željeni predmet)

- **Cilj:** Dijete uči osnovno pravilo komunikacije – da mora predati sliku kako bi dobilo ono što želi.
- **Metodologija:** U provođenju prve faze **obavezno sudjeluju dvije odrasle osobe:**
 1. *Komunikacijski partner:* drži željeni predmet ispred djeteta, ali ne daje nikakve verbalne upute (ne govori "Daj mi sliku").
 2. *Fizički pomoćnik:* sjedi iza djeteta i metodom potpunog fizičkog vođenja (ruka-na-ruku) pomaže djetetu da uzme sličicu, pruži ruku i spusti je na dlan komunikacijskog partnera. Čim je slika predana, partner djetetu istovremeno daje predmet i izgovara njegovo ime.

2. faza: Udaljenost i upornost (Razvijanje komunikacijske ustrajnosti)

- **Cilj:** Naučiti dijete da samostalno pronađe i uzme sličicu te svrhovito prijeđe udaljenost do osobe kako bi obavilo razmjenu.
- **Metodologija:** Komunikacijska knjiga i partner postupno se udaljavaju od djeteta i nalaze se na različitim mjestima u prostoru. Knjiga je i dalje na djetetu vidljivom mjestu. pomoćnik iza djeteta se postupno povlači (*fading*), a dijete uči biti uporno u traženju partnera kako bi privuklo njegovu pažnju.

3. faza: Diskriminacija slika (Vizualno razlikovanje)

- **Cilj:** Dijete uči gledati simbole, prepoznavati njihovo značenje i odabrati točnu sliku predmeta koji stvarno želi.
- **Metodologija:**
 - *Korak A (Željeno vs. Neželjeno):* Djetetu se nude dvije slike – jedna predstavlja visoko poželjan predmet (npr. keks), a druga potpuno nepoželjan predmet (npr. čarapa). Ako dijete pogriješi i preda sliku čarape, partner mu uistinu daje čarapu, čime dijete kroz prirodnu posljedicu uči važnost točnog odabira.
 - *Korak B (Poželjno vs. Poželjno):* Kada usvoji bazičnu diskriminaciju, broj slika u knjizi se postupno povećava, a dijete uči birati između dviju ili više aktivnosti/predmeta koje podjednako voli.

4. faza: Slaganje rečenice (Uvođenje rečenične trake)

- **Cilj:** Izgradnja viših jezičnih struktura i prelazak s izoliranih riječi na rečenice.
- **Metodologija:** Dijete uči koristiti fiksnu čičak-traku (rečeničnu traku) s korica knjige. Na nju samostalno lijepi simbol za frazu **[JA ŽELIM]**, a pored njega dodaje specifičnu imenicu (npr. **[BAGER]**). Dijete zatim skida cijelu traku i predaje je komunikacijskom partneru, koji čita rečenicu pokazujući prstom na simbole. Kasnije se rečenica nadopunjuje pridjevima (npr. *veliki bager*).

5. faza: Odgovaranje na pitanje („Što želiš?“)

- **Cilj:** Reagiranje na verbalne poticaje iz okoline uz zadržavanje inicijative.
- **Metodologija:** Komunikacijski partner postavlja izravno pitanje: "Što želiš?" istovremeno pokazujući prstom prema rečeničnoj traci djeteta. Dijete uči složiti rečenicu i predati traku kao izravan odgovor na postavljeno pitanje.

6. faza: Učenje komentiranja i ostalih funkcija komunikacije

- **Cilj:** Prelazak s pukog traženja potreba (zahtijevanja) na socijalno dijeljenje iskustava (komentiranje).
 - **Metodologija:** Dijete se poučava da odgovara na pitanja poput: "Što vidiš?", "Što čuješ?" ili "Što imaš?". Na rečeničnu traku uči stavljati nove bazične fraze poput **[JA VIDIM]**, **[JA ČUJEM]** ili **[TO JE]**, spajajući ih s pripadajućim vizualnim simbolima iz okoline.
-

EVALUACIJSKI LISTIĆ ZA SUDIONIKE RADIONICE

Naziv radionice: Suvremena tehnologija i strukturirani sustavi u inkluzivnom vrtiću

Voditeljica: Irena Vresk, prof. edukacijski rehabilitator

Molimo Vas da zaokruživanjem ocjene od 1 do 5 (gdje je 1 – uopće se ne slažem, a 5 – potpuno se slažem) procijenite održanu radionicu.

I. Sadržaj i organizacija radionice

1. **Jasnoća i strukturiranost:** Sadržaj radionice bio je jasno i razumljivo izložen.
1 — 2 — 3 — 4 — 5
2. **Vremenska struktura:** Vrijeme od 90 minuta bilo je optimalno raspoređeno između teorije i praktičnih primjera.
1 — 2 — 3 — 4 — 5
3. **Korisnost grupnog rada:** Praktična vježba osmišljavanja komunikacijskih funkcija u šetnji pomogla mi je u boljem razumijevanju teme.
1 — 2 — 3 — 4 — 5

II. Primjenjivost u praksi

1. **Cboard aplikacija:** Smatram da su smjernice za uvođenje i personalizaciju Cboard aplikacije u odgojnoj skupini primjenjive i korisne.
1 — 2 — 3 — 4 — 5
2. **PECS i PODD sustavi:** Jasno mi je uvođenje faza PECS metode te razlikovanje sržnog i rubnog rječnika u PODD-u.
1 — 2 — 3 — 4 — 5
3. **Strategija modeliranja:** Razumijem važnost svakodnevnog modeliranja u suradnji s pomoćnicima i roditeljima djeteta.
1 — 2 — 3 — 4 — 5

III. Procjena voditeljice

1. Voditeljica je pokazala visoku razinu stručnosti, pristupačnosti i uspješno je odgovarala na pitanja iz prakse.
1 — 2 — 3 — 4 — 5

IV. Otvorena pitanja (Vaše mišljenje)

- Što Vam se na današnjoj radionici najviše svidjelo?
- Koje biste teme iz područja potpomognute komunikacije željeli dodatno produbiti na sljedećim edukacijama

Hvala Vam na izdvojenom vremenu i povratnim informacijama!

🧠 PODSJETNIK ZA IZRADU PLOČA: FITZGERALDOV KLJUČ & NAČELA

Ovaj podsjetnik služi za brzo vizualno lociranje vrsta riječi na rešetki ploče. Bojanje polja pomaže djetetu u bržem pronalaženju simbola i razvoju gramatike.

1. Sustav bojanja (Modificirani Fitzgeraldov ključ)

Vrsta riječi	Boja polja / okvira	Primjeri simbola za vrtić
Zamjenice / Osobe	🟡 Žuta	ja, ti, mi, odgojitelj, dječak, curica
Glagoli / Radnje	🟢 Zelena	želim, puhati, voziti, stop, dati, jesti
Imenice / Predmeti	🟠 Narančasta	mjehurići, lopta, bager, keks, sok, voda
Pridjevi / Opisi	🌀 Plava	veliki, mali, mokro, hladno, prljavo
Pitanja	🟣 Ljubičasta	tko, gdje, što, kada
Negacije / Važne riječi	🔴 Crvena	NE , u pomoć, o-o (puklo/pogreška)
Prilozi	🟤 Smeđa	polako, jako, brzo, vani, unutra
Socijalne riječi	🌸 Roza / Ružičasta	molim, hvala, oprosti, bok, doviđenja
Veznici / Odrednici	○ Bijela / 🟤 Crna	i, ili / ovaj, onaj

🌟 3 Zlatna pravila za slaganje rešetke

1. Smjer čitanja (S lijeva na desno, od gore prema dolje):

1. Rečenica mora pratiti prirodni duh hrvatskog jezika (**Subjekt —► Predikat —► Objekt**).
2. Zato zamjenice (žuto) uvijek stavljamo na početak (lijeva strana), a imenice (narančasto) prema kraju (desna strana).

2. Kinetičko pamćenje (Fiksni položaj):

1. Djeca simbole uče motoričkim putem (položaj ruke).
2. Ključne riječi poput "**JA**", "**ŽELIM**", "**NE**", "**JOŠ**" i "**GOTOVO**" moraju uvijek biti na **istom polju i istoj poziciji** na svim pločama koje dijete koristi.

3. Pokrivenost glagolima:

1. Izbjegavajte ploče koje sadrže samo imenice (popis igračaka).
2. Svaka imenica mora imati prateći funkcionalni glagol (npr. uz imenicu *bager* ide glagol *kopati/voziti*, uz *plastelin* ide glagol *mijesiti/rezati*)

Prilog C:

(Izreži i plastificiraj)

PRIRUČNI ŠALABAHTER: KODIRANJE PO BOJAMA (Fitzgeraldov ključ)

Ovaj podsjetnik služi za brzu izradu i skeniranje komunikacijskih ploča. Svaka vrsta riječi ima svoju fiksnu boju, što djetetu olakšava prepoznavanje gramatičke strukture i ubrzava motoričko pamćenje pozicija simbola.

ŽUTA BOJA | Ljudi, osobe i zamjenice

- **Kada se koristi:** Za sve subjekte koji vrše radnju.
- **Primjeri:** *ja, ti, teta, odgojitelj, pomoćnik, mama, tata, dječak, djevojčica, ime djeteta.*
- **Pravilo:** Obično se nalazi na samom početku komunikacijske ploče (skroz lijevo).

ZELENA BOJA | Glagoli, akcije i radnje

- **Kada se koristi:** Za označavanje pokreta, želja, stanja i operativnih naredbi.
- **Primjeri:** *želim, trebam, jesti, piti, ići, vidjeti, stop, stani, otvori, još, gotovo.*
- **Pravilo:** Slijedi odmah nakon žutih simbola prateći strukturu rečenice.

NARANČASTA BOJA | Imenice i rubni rječnik

- **Kada se koristi:** Za predmete, igračke, hranu, mjesta i specifične kontekstualne pojmove.
- **Primjeri:** *bager, autić, kocke, plastelin, keks, jabuka, park, soba, slikovnica.*
- **Pravilo:** Nalazi se na desnoj strani ploče ili na specifičnim tematskim stranicama.

PLAVA BOJA | Pridjevi i opisne riječi

- **Kada se koristi:** Za opisivanje svojstava predmeta ili izražavanje osjećaja.
- **Primjeri:** *veliko, malo, sretan, tužan, prljavo, čisto, vruće, hladno, crveno, plavo.*
- **Pravilo:** Koristi se za proširivanje rečenice i detaljnije pojašnjavanje zahtjeva ili komentara.

RUŽIČASTA BOJA | Socijalne fraze i uzvici

- **Kada se koristi:** Za svakodnevne socijalne rituale, pristojnost i brzu interakciju.
- **Primjeri:** *hvala, molim, bok, doviđenja, bravo, oprosti, žao mi je, upomoć.*
- **Pravilo:** Ključno za poticanje socijalne inkluzije među vršnjacima u skupini.

SIVA / BIJELA BOJA | Negacije, prijedlozi i veznici (HEX #E0E0E0)

- **Kada se koristi:** Za gramatičko povezivanje i izražavanje ključnog prava na odbijanje.
- **Primjeri:** *NE, da, u, na, ispod, iza, pokraj, i, ali.*
- **Zlatno pravilo:** Simbol **[NE]** mora biti fiksno dostupan na svakoj ploči radi očuvanja djetetove autonomije.

ISPRAVNA IZGRADNJA REČENICE U HODU (MODELIRANJE)

Kada pred djetetom slažete ili pokazujete iskaz, prstima pratite logičan slijed boja s lijeva na desno:

JA → ŽELIM → PLASTELIN

💡 **Podsjetnik za komunikacijskog partnera:** Riječi na samim simbolima uvijek pišite **malim tiskanim slovima** i u **neutralnom obliku** (imenice u nominativu, glagoli u infinitivu), ali djetetu uvijek **glasno izgovarajte potpuno ispravnu, gramatičku rečenicu!**

6.ZNAKOVNI JEZIK ZA BEBE

Napomena o izvoru:

Sadržaj i struktura ovog priručnika temelje se na osobnim bilješkama s edukacije „Baby Signs® Program u dječjim vrtićima“, održane 2011. godine u organizaciji Baby Signs Hrvatska. Autorica izvornog programa i edukacije je Vesna Ivasović, dipl. psiholog.

Link za prezentaciju: <https://canva.link/jh6ija0e0rza2ip>

6.1. Konačna vremenska struktura radionice (Ukupno:90 minuta)

[00-20 min] Uvod: Znanstveni temelji i primjena kod razvojnih teškoća (Down, PSA)

[20-35 min] Protokol implementacije: Kada početi i indikatori spremnosti

[35-65 min] 1. VJEŽBA: Interaktivni maraton 30 znakova + 10 zlatnih savjeta

[65-80 min] 2. VJEŽBA: PPT Video kviz

[80-90 min] Zatvaranje: Socio-emocionalne dobrobiti i Dnevnik znakovanja

Detaljni plan po blokovima

1. Uvod i primjena kod razvojnih teškoća (20 minuta)

- **Cilj:** Razumijevanje neuroloških temelja i bazične uloge AAK-a za sprječavanje izolacije.
- **Sadržaj:**
 - **Znanstveni dokazi:** Prikaz longitudinalnog istraživanja (Acredolo & Goodwyn) – 11 mjeseci brži razvoj govora i 12 bodova viši IQ u dobi od 8 godina. Četiri psiholingvistička mehanizma (sinapse, neuroplasticitet, motivacija i aktivno čitanje).
 - **Prilagodbe:** Smanjenje kognitivnog opterećenja, učenje u rutinama, ruka-na-ruku vođenje i čekanje odgovora 10-15 sekundi (latencija).
 - **Djeca s Downovim sindromom:** Kompenzacija opće hipotonije i anatomskih osobitosti govornog aparata kroz preferirani vizualni kanal.
 - **Djeca s poremećajem iz spektra autizma (PSA):** Dokazi iz studije (Bonvillian, 1981) o smanjenju tantruma i stereotipija.
 - **Stručni osvrt na ehopraksiju:** Objašnjenje fenomena motoričkog ponavljanja znakova (analogno eholaliji u govoru) i metodički pristup.

2. Protokol implementacije: Kada i kako početi? (15 minuta)

- **Cilj:** Prepoznavanje optimalnog trenutka za uvođenje znakova u skupinu.
- **Sadržaj:**

- **Pristupi prema dobi:** Rana dob (0-8 mj.), Optimalna dob (8-12 mj.) i Kasni start (12+ mj.) gdje se znakovi uče iznimno brzo, ali kraće rabe.
- **6 indikatora spremnosti:** Analiza kontrolne liste za pomoćnike (pokazivanje prstom, donošenje predmeta, mahanje pa-pa, klimanje/okretanje glavom, interes za slikovnice, verbalno kašnjenje).
- **Odabir znakova:** Uvažavanje interesa djeteta i poticanje **vršnjačkog učenja** (starija djeca u skupini poučavaju mlađu, jačanje inkluzije i empatije).

3. 1. VJEŽBA: Maraton bazičnih znakova (30 minuta)

- **Cilj:** Savladavanje bazičnih znakova uz ugradnju metodičkih pravila.
- **Format:** Voditelj demonstrira znakove (koristeći i predloženi YouTube video kao resurs), a sudionici ih imitiraju. Znakovi su podijeljeni u tri skupine po 10 pojmova:
 - *Blok 1 (Rutina):* Jest, piti, još, gotovo, spavati, pelena, prati ruke, toplo, hladno, boli.
 - *Blok 2 (Igra):* Igra, knjiga, pjesma, loptica, vani, unutra, sjedni, stani, čekaj, slušaj.
 - *Blok 3 (Okolina):* Mama, tata, odgojitelj, pas, mačka, auto, sretan, tužan, ljut, molim/hvala.
- **Ugradnja 10 zlatnih savjeta tijekom vježbe:** Voditelj praktično pokazuje pravilo *Uparivanja* (riječ + znak), *Učestalog ponavljanja*, *Vizualnog sidrenja* (pokazivanje na predmet), *Fleksibilnosti i prihvatanja* (snižavanje kriterija zbog motoričkih ograničenja i dispraksije) te *Taktilnog vođenja*.

4. 2. VJEŽBA: PPT Video kviz(15 minuta)

- **Cilj:** Usvajanje znakova.
- **Sadržaj i mehanika:**
 - Na slajdu se vrti animacija ili prikazuju slike, sudionici trebaju pokazati zadani pojam znakom.

5. Zatvaranje radionice i instrumenti praćenja (10 minuta)

- **Cilj:** Rezimiranje socio-emocionalnih dobrobiti i uvođenje alata za praćenje.
- **Sadržaj:**
 - **Socio-emocionalni osvrt:** Smanjenje frustracije roditelja i djece, jačanje privrženosti, izgradnja djetetova samopouzdanja te uvid u kognitivne kapacitete (uspoređivanje lampe i Mjeseca, prisjećanje prošlih događaja, suosjećanje).
 - **Dnevnik znakovanja:** Predstavljanje dnevnika kao instrumenta praćenja napretka djeteta kroz multimedijско dokumentiranje (grafički prikazi i ilustracije) za odgojitelje, stručne suradnike, pomoćnike i roditelje.
 - **Završna napomena:** Isticanje službene napomene o izvoru i literaturi na kraju priručnika (Vesna Ivasović, Baby Signs® program, 2010).

6.2. Primjena znakovnog jezika u vrtićkom okruženju

6.3. Smjernice za rad s djecom niže mentalne dobi i razvojnim teškoćama

Primjena znakovnog jezika i strukturiranih gesta u radu s djecom rane dobi, a posebno s **djecom niže mentalne dobi i komunikacijskim teškoćama**, predstavlja bazični alat augmentativne i alternativne komunikacije (AAK). Za ovu skupinu djece znak nije samo privremeni most do govora, već primarni kanal za smanjenje kognitivnog opterećenja i prevenciju komunikacijske izolacije.

Ključne specifičnosti i prilagodbe u radu:

- **Smanjenje kognitivnog opterećenja:** Verbalni govor je tranzitoran (bježi u vremenu) i zahtijeva brzu auditivnu obradu. Znak pruža **trajni vizualni podražaj** koji djeca niže mentalne dobi znatno lakše procesuiraju, zadržavaju u pažnji i dekodiraju.
- **Kompenzacija motoričkih i egzekutivnih deficita:** Djeca s intelektualnim i razvojnim teškoćama često imaju izražene dispraksije ili kašnjenja u finoj motorici. pomoćnik mora **sniziti kriterij izvedbe** – svaki djetetov pokušaj znaka koji je funkcionalno usmjeren i dosljedan priznaje se kao točan, bez inzistiranja na pravilnoj formi prstiju.
- **Nužnost taktilnog vođenja (fizikalni uput):** Dok djeca urednog razvoja uče znak imitacijom, djeca niže mentalne dobi zahtijevaju **učenje vođenjem „ruka-na-ruku“**. pomoćnik nježno uzima djetetove ruke i

pasivno ih pomiče kroz oblik znaka, povezujući taj pokret s konkretnim predmetom ili akcijom.

- **Produženo vrijeme latencije:** Vrijeme od trenutka kada pomoćnik pokaže znak do trenutka kada dijete niže mentalne dobi reagira ili ponovi znak može biti iznimno dugo (ponekad i više od 10-15 sekundi). Ključno je **izbjeći prerano prekidanje** ili zatrpavanje djeteta novim podražajima; strpljivo čekanje odgovora je temelj uspjeha.
- **Konkretizacija i situacijski kontekst:** Znak se s ovom skupinom djece nikada ne uči izolirano ili apstraktno (npr. gledanjem kartica s nacrtanim znakovima). Uči se isključivo u **visoko funkcionalnim i ponavljajućim rutinama** (npr. znak za „jesti“ uči se isključivo kada je hrana fizički prisutna na stolu ili u situaciji simboličke igre).
- **Prevenција nepoželjnih ponašanja:** Frustracija uzrokovana nemogućnošću izražavanja osnovnih potreba kod djece s intelektualnim teškoćama često eskalira u autoagresiju, agresiju ili tantrume. Pravovremeno uvođenje bazičnih znakova (poput „gotovo“ ili „piti“) direktno **smanjuje incidenciju nepoželjnih ponašanja** pružajući djetetu funkcionalni komunikacijski alat.

6.4. Konceptualni okvir i prirodnost znakovanja

Gesta je sastavni dio rane dječje komunikacije prije pojave verbalnog govora.

- **Spontani razvoj:** Većina djece u ranoj dobi prirodno razvije barem jedan vlastiti znak kako bi premostila komunikacijski jaz.
- **Univerzalna praksa:** Roditelji intuitivno podučavaju djecu bazičnim gestama (npr. kretnje glavom za „da“ i „ne“, gesta mahanja za „pa-pa“).
- **Baby Signs program:** Primarni cilj je ponuditi djeci standardizirane znakove kojima mogu jednostavno izraziti potrebe, misli i osjećaje prije razvoja govora.
- **Prilagodba motorici:** Znakovi su preuzeti iz američkog znakovnog jezika (ASL), uz modifikacije prilagođene finoj motorici djeteta rane dobi.
- **Fleksibilnost:** U praksi je poželjno koristiti one znakove koji se pokazuju najučinkovitijima za komunikaciju s pojedinim djetetom.

6.5. Znanstvena utemeljenost i empirijski dokazi

Učinkovitost ranog znakovanja potvrđena je dugogodišnjim longitudinalnim istraživanjima koja su pratila utjecaj znakovnog jezika na jezični i kognitivni razvoj.

Usporedni prikaz razvoja (Znakovi naspram riječi)

Kvantitativni pokazatelji prednosti ranog izlaganja znakovnom jeziku jasno prikazuju bržu akumulaciju komunikacijskih jedinica (kombinacija gesta i riječi) kod djece koja znakuju u odnosu na kontrolnu skupinu.

	DJECA IZLOŽENA ZNAKOVIMA		DJECA KOJA NISU IZLOŽENA ZNAKOVIMA
DOB DJETETA U MJESECIMA	Broj znakova	Broj riječi	Broj riječi
8 - 10	6 - 7	1	0
12	25	16	2 - 3
18	79	102	10 - 50

Tablica: Usporedni prikaz usvajanja znakova i riječi u odnosu na kronološku dob djeteta (Ivasović, 2010, prema istraživanjima Antony i Lindert, 2005)

Longitudinalno istraživanje (od 11. mjeseca do 3. godine života)

Longitudinalno istraživanje dr. Linde Acredolo i dr. Susan Goodwyn (od 11. mjeseca do 3. godine života) započeto je 1989. godine. Autorice su pratile dvije skupine jedanaestomjesečnih dojenčadi: skupinu poticanu na znakovanje i kontrolnu skupinu.

Rezultati u dobi od 36 mjeseci:

- **Brzina razvoja:** Skupina koja je koristila znakovni jezik postigla je značajno više rezultate u brzini razvoja jezika i kognitivnog razvoja.
- **Sintaksa:** Djeca iz eksperimentalne skupine sklapala su znatno duže i kompleksnije rečenice.
- **Ekspresivni govor:** U dobi od 36 mjeseci, znakujuća djeca verbalno su komunicirala na razini djeteta od 47 mjeseci (napredak od 11 mjeseci).

- **Razumijevanje jezika:** Isti pozitivni pomaci uočeni su i na području receptivnog govora (razumijevanja).

Praćenje u školskoj dobi (dob od 8 godina)

Reevaluacija iste djece u dobi od osam godina provedena je primjenom Wechslerovog testa inteligencije za djecu (WISC):

- **Znakujuća skupina:** Ostvarila je prosječni IQ rezultat od **114 bodova (75. percentil)**.
- **Neznakujuća skupina:** Ostvarila je prosječni IQ rezultat od **102 boda (53. percentil)**.

Zaključak: Korištenje znakova u ranoj dobi direktno i dugoročno stimulira razvoj govora te cjelokupni intelektualni razvoj.

6.6. Psiholingvistički mehanizmi: Zašto znakovanje potiče govor?

Znanstvenom analizom utvrđena su četiri ključna razloga zašto vizualno-motorna komunikacija tako snažno potiče verbalni razvoj:

1) Pojačana jezična stimulacija i afektivna angažiranost

Kada dijete koristi znak, ono inicira i usmjerava komunikaciju, što izaziva bogatiju povratnu informaciju odrasle osobe.

- **Mehanizam:** Dijete izvodi znak (npr. *lopta*) → Odrasli reagira pogledom, razumijevanjem i proširivanjem rečenice („*Tako je! To je lopta! Baci mami loptu!*“).
- **Učinak za učenje:** Dijete se nalazi u stanju **maksimalne afektivne angažiranosti** jer je samo odabralo temu razgovora, što stvara idealne uvjete za učenje novih riječi.

2) Pojačana motivacija za komunikaciju

Znakovanje omogućuje djetetu rano iskustvo uspjeha u interakciji s okolinom.

- **Učinak puzanja na hodaње:** Kao što učenje puzanja motivira bebu na učenje hodaња, tako i uspješno znakovanje budi želju za još učinkovitijom komunikacijom — riječima.
- **Znakovni jezik je govoru ono što je puzanje hodaњу.**

3) Povećano zanimanje za knjige i slikovnice

Znakovanje transformira pasivno slušanje u aktivno sudjelovanje djeteta u čitaњу.

- **Primjer iz prakse:** Dok dijete koje ne znakuje samo lista knjigu i pasivno pokazuje prstom na sliku, dijete koje vlada znakovnim jezikom aktivno producira znak za pojam sa slike. Time se izlaže znatno većoj količini ciljanih riječi.

4) Poboljšanje neuroloških veza u mozgu

Uspješna primjena znakova izravno utječe na neuroplasticitet.

- **Uspostavljanje sinapsi:** Korištenjem znakova stvaraju se i učvršćuju neuronske poveznice između stanica u mozgu. Ove veze postaju neuronski temelj dostupan djetetu u trenutku kada započne verbalno učenje, čime je olakšan kasniji proces usvajanja govora.

6.7. Perspektiva roditelja: Socio-emocionalne dobrobiti

Iako su kognitivni i jezični benefiti iznimni, roditelji u svakodnevnom životu najviše cijene praktične i emocionalne prednosti znakovanja:

- **Smanjenje frustracije:** Dijete može jasno izraziti potrebu prije nego što razvije govor, što drastično smanjuje tantrume i plač.
- **Dijeljenje unutaršnjeg svijeta:** Omogućuje rano uspostavljanje **združene pažnje** kroz dijeljenje dječjeg oduševljenja i interesa s voljenim osobama.
- **Jačanje privrženosti (privrženost majka/roditelj - dijete):** Broj pozitivnih interakcija naspram negativnih glavni je predskazatelj sigurnog i voljenog odnosa. Znakovanje ubrzava ispunjenje djetetovih potreba, pretvara komunikaciju u igru i druženje čini zabavnijim.
- **Uvid u dječje kognitivne kapacitete:** Znakovi roditeljima jasno demonstriraju da njihovo dijete već u ranoj dobi:

- *Uspoređuje i razlikuje*: npr. znakom pokazuje da kućna lampa izgleda kao Mjesec.
- *Prisjeća se prošlih događaja*: npr. izvodi znak za mačku na mjestu gdje su je vidjeli prošli put.
- *Suosjeća*: npr. znakom signalizira da je drugo dijete tužno.
- **Izgradnja samopouzdanja**: Pozitivan odgovor okoline na dječju uspješnu komunikaciju kod djeteta razvija snažan osjećaj ponosa i postignuća.
- **Povećana sigurnost i samostalnost**: Majke i odgojitelji bolje i brže reaguju na dječje osjećaje, a djeca pokazuju veću inicijativu za komunikaciju s drugima

6.8. Protokol implementacije: Kada i kako početi?

Razvojni pristupi prema dobi

Pristup / Dob	Karakteristike razvoja i primjene
1) Rana dob (0 - 8 mj.)	Razdoblje rane izloženosti; postavljanje vizualnih temelja komunikacije.
2) Optimalna dob (8 - 12 mj.)	Bebe se motorički i kognitivno bliže trenutku kada mogu same producirati znakove.
3) Kasni start (12+ mj.)	Djeca znakove uče iznimno brzo (unutar nekoliko dana), no kraće ih rabe jer ih govor brzo zamjenjuje.

Indikatori spremnosti za uvođenje znakovnog jezika

Vrijeme je za uvođenje znakova ako dijete pokazuje **minimalno dva** od navedenih ponašanja:

- Aktivno pokazuje prstom na stvari u okolini.
- Donosi predmete odrasloj osobi i pogledom traži njezinu reakciju.
- Samostalno maše u znak pozdrava („pa-pa“).
- Kima ili okreće glavom u znak odobravanja ili odbijanja („da“ / „ne“).
- Pokazuje pojačano zanimanje za slikovnice i knjige.
- Zna nekoliko verbalnih riječi, ali još uvijek ne može izraziti složenije potrebe.

Smjernice za odabir prvih znakova

- **Uvažavanje interesa djeteta:** Znakovi se biraju na temelju onoga što dijete u tom trenutku najviše privlači.
- **Vršnjačko učenje:** Starija djeca u vrtićkoj skupini iznimno uživaju u poučavanju mlađu djecu znakovima, što jača inkluzivnost i empatiju u skupini.

6.9. Deset zlatnih savjeta za uspješno znakovanje u praksi

1. **Počnite s malim brojem znakova:** Krenite s **2 do 3 znaka** istovremeno. To olakšava odgojitelju/roditelju da ih se dosljedno sjeti pokazati. *Izvršni početni znakovi: mlijeko, još, jesti, piti, gotovo.*
2. **Uparivanje:** Uvijek koristite verbalnu riječ i fizički znak **zajedno**.
3. **Učestalo ponavljanje:** Ponovite riječ i znak nekoliko puta unutar iste situacije (npr. „Još“ → znak + riječ).
4. **Vizualno sidrenje:** Kada je god to moguće, fizički pokažite prstom na predmet o kojem znakujete.
5. **Taktilno vođenje:** Nježno i nenametljivo pomaknite djetetove ruke kako bi fizički osjetilo ispravan pokret znaka.
6. **Integracija u rutinu:** Ugradite znakove u stalne svakodnevne aktivnosti (obroci, premanje, odlazak na spavanje).
7. **Proaktivnost:** Tražite i sami kreirajte situacije i prilike u kojima je potrebno upotrijebiti znak.
8. **Fleksibilnost i prihvatanje:** Poštujte znak koji dijete samo izmisli. Radi motoričkih ograničenja rane dobi, **ne inzistirajte na perfekcionizmu izvedbe**.
9. **Dosljedno strpljenje:** Svakom djetetu potreban je različit broj ponavljanja prije prve vlastite produkcije znaka.
10. **Pozitivno okruženje:** Učenje znakova uvijek mora biti strukturirano kroz igru i zabavu.

Komunikacijska tranzicija i usvajanje govora - važna razvojna prekretnica

Prijelaz s produkcije jednog znaka/riječi na **slaganje dvočlanih iskaza** (kombinacija riječi i znakova) predstavlja ključni iskorak u razvoju sintakse.

- Kod djece koja ne znakuju ova se faza slaganja dviju riječi obično javlja između **19. i 20. mjeseca** života.
- Znakujuća djeca ovu strukturu (npr. „Mama“ [riječ] + „papa“ [znak] ili „Još“ [znak] + „piti“ [riječ]) postižu znatno ranije zahvaljujući premošćivanju ekspresivnih barijera.

Trostupanjski model prijelaza sa znaka na riječ

Proces u kojem verbalni govor postupno u potpunosti zamjenjuje znakovnu komunikaciju odvija se kroz tri evolucijske faze:

Čimbenici koji ubrzavaju usvajanje govornog jezika

Kako bi se podržao konačni prijelaz na verbalni govor, vrtićko okruženje djetetu mora sustavno osiguravati:

- **Nova mjesta za istraživanje** (širenje izvan neposrednog okruženja).
- **Upoznavanje i interakciju s novim ljudima** (poticanje socijalne prilagodbe).
- **Nove, poticajne stvari i fenomene za izreći** (bogaćenje rječnika kroz igru).

1. VJEŽBA: učenje znakova

Za radionicu učenja znakova najbolje je pozvati osobu koja dobro poznaje znakove iz hrvatskog znakovnog jezika za bebe. Ukoliko nemate tu mogućnost, možete se koristiti sljedećim linkom:

<https://youtu.be/3OrpmtBOAs8?si=TdTBM6ilYbk-33-S>

Ili 📱 "Skenirajte mobitelom za pristup video bazi znakova iz prve vježbe."

6.10. Primjena simboličkih gesti kod djece s Downovim sindromom

Zbog specifičnosti kliničke slike – koja često uključuje opću hipotoniju (sniženi mišićni tonus), fluktuirajuća ili trajna oštećenja sluha te anatomske osobitosti govornog aparata koje otežavaju artikulaciju glasova – većina djece s Downovim sindromom pokazuje značajna kašnjenja u ekspresivnom jezično-govornom razvoju. Unatoč tome, ova djeca manifestiraju snažnu unutarnju motivaciju za socijalnom interakcijom. S obzirom na to da preferiraju vizualni kanal učenja te spontano koriste mimiku i prirodne geste, izrazito su uspješni kandidati za uvođenje potpomognute komunikacije.

Iz tog se razloga primjena znakovnog jezika za bebe integrira u programe rane intervencije već tijekom prve godine djetetova života. Znanstvena istraživanja potvrđuju da djeca s Downovim sindromom koja sustavno uče znakove ostvaruju brži napredak u cjelokupnom jezično-govornom razvoju. Također, bilježi se značajno smanjenje frustracije uzrokovane nerazumijevanjem okoline, rjeđa pojava nepoželjnih oblika ponašanja te bolja usmjerenost i stabilnost pažnje.

6.11. Primjena simboličkih gesti kod djece s poremećajem iz spektra autizma (PSA)

Istraživanja pokazuju da implementacija znakova kod djece s poremećajem iz spektra autizma značajno pridonosi smanjenju nepoželjnih oblika ponašanja, poput tantruma (napada bijesa) i motoričkih stereotipija. Nadalje, kod ove se djece bilježi veći raspon pažnje, uspješnije usvajanje vještina samostalnosti (uključujući kontrolu sfinktera) te viša razina unutarnje motivacije za komunikacijom. Utvrđeno je da primjena vizualnih znakova izravno facilitira i poboljšava auditivno razumijevanje govora.

U opsežnoj studiji koju navode Bonvillian i suradnici (1981), prema Ivasović (2010), evaluirani su rezultati učenja znakova kod više od stotinu neverbalne djece s autizmom. Rezultati su pokazali da su gotovo sva uključena djeca uspješno usvojila znakove i razumjela njihovo značenje, dok je velik djelokrug ispitanika počeo samostalno kombinirati znakove u funkcionalne rečenice. Kod svih sudionika utvrđen je značajan napredak u adaptivnim vještinama, dok je dio djece posljedično razvio i verbalni govor.

Važno je napomenuti da se u manualnom izražavanju djece s autizmom, analogno pojavi eholalije u verbalnom govoru, može pojaviti **ehopraksija**. Ona se očituje kao djetetovo doslovno, motoričko ponavljanje znakova koje je neposredno prije toga izvela odrasla osoba, što zahtijeva specifičan metodički pristup u daljnjem vođenju komunikacije.

6.12. Dnevnik znakovanja kao instrument praćenja napretka

Za sustavno praćenje i evaluaciju djetetovih komunikacijskih vještina preporučuje se redovito vođenje **dnevnika znakovanja**. Dnevnik služi kao dokumentacijski i vizualni alat koji odgojiteljima, pomoćnicima, stručnim suradnicima i roditeljima omogućuje jasan uvid u proces usvajanja rječnika.

Struktura i načini ispunjavanja dnevnika uključuju:

- **Multimedijsko dokumentiranje:** Uz grafički prikaz ili ilustraciju pojedinog znaka u tablicu se umeće fotografija samog djeteta u trenutku kada pravilno motorički izvodi taj znak.
- **Vizualno praćenje usvojenosti:** Unutar predviđenih polja (kontrolnih lista) označava se točan datum ili stavlja kvačica u trenutku kada se procijeni da je dijete samostalno, spontano i u odgovarajućem kontekstu usvojilo određeni znak.
- **Bilježenje komunikacijske funkcije:** Dnevnik pruža mogućnost upisivanja situacija i konteksta u kojima dijete najčešće koristi znak (npr. tijekom obroka, igre ili tranzicijskih aktivnosti), što pomaže u daljnjem planiranju poticajnog okruženja.

2. VJEŽBA: ponavljanje znakova

sl. Dječak pokazuje znak „još“ za nastavak ugovne aktivnosti

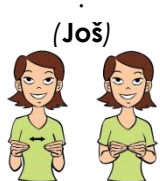
Sl. Dječak pokazuje znak „pomoć“ u situacijama kad traži pomoć

PRILOG A: Predložak za vođenje Dnevnika znakovanja

Ime i prezime djeteta: _____

Dob djeteta (u mjesecima): _____

Datum početka praćenja: _____

Ilustracija / Naziv znaka	Fotografija djetetove izvedbe	Datum uvođenja znaka	Datum samostalnog usvajanja	Primarna komunikacijska funkcija i kontekst pojave
 (Još)		dd.mm.gggg.	dd.mm.gggg.	Zahtjev (tijekom igre)
Grafički prikaz riječ (npr. Duda)	(Umetnuti ili fotografiju djetetove šake u znaku)	dd.mm.gggg.	dd.mm.gggg.	Komentiranje/Zahtjev (traženje dode prije spavanja)
Riječ (npr. Gotovo)	(Umetnuti fotografiju djetetove šake u znaku)	dd.mm.gggg.	dd.mm.gggg.	Tranzicija (označavanje kraja aktivnosti/pospremanje)

Smjernice za ispunjavanje i interpretaciju tablice:

- Usklađivanje s vrstom znaka:** U prvu kolonu upisuje se jasna ključna riječ (iz sržnog rječnika) te se po želji može zalijepiti sličica/grafički simbol tog pojma.
- Praćenje motoričkog razvoja:** Kolona za fotografiju djetetove izvedbe iznimno je važna jer služi za bilježenje eventualnih manualnih modifikacija (npr. ako dijete zbog motoričkih teškoća ili hipotonije znak izvodi pojednostavljeno, fotografija pomaže svim odgojiteljima u skupini da prepoznaju djetetovu namjeru).
- Razlikovanje uvođenja i usvajanja:**
 - Datum uvođenja* označava dan kada je okolina počela sustavno modelirati i pokazivati znak djetetu.
 - Datum samostalnog usvajanja* upisuje se tek kada dijete samoinicijativno, bez fizičkog ili verbalnog navođenja, upotrijebi znak u odgovarajućoj situaciji.
- Bilježenje komunikacijskih funkcija:** U zadnjoj koloni odgojitelj kratko opisuje kako i zašto dijete koristi znak. To nam pomaže uočiti prelazi li dijete s bazičnih zahtjeva (npr. traženje hrane/igračke) na naprednije funkcije poput komentiranja okoline ili socijalne interakcije.

Prilog B:

EVALUACIJSKI LISTIĆ

Naziv radionice: Primjena znakovnog jezika u vrtićkom okruženju

Molimo Vas da zaokruživanjem ocjene (od 1 do 5) procijenite sljedeće tvrdnje. Vaše mišljenje nam je iznimno važno za unaprjeđenje budućih edukacija. Listić je anonimn.

Ocjene: 1 – uopće se ne slažem | 2 – uglavnom se ne slažem | 3 – neodlučan/na | 4 – uglavnom se slažem | 5 – potpuno se slažem

I. Sadržaj i organizacija radionice

1. Sadržaj radionice je bio jasan, razumljiv i stručno utemeljen.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
2. Vremenska struktura i trajanje radionice (90 minuta) bili su dobro planirani.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
3. Teoretski uvod o kognitivnom opterećenju i teškoćama (Down, PSA) bio je koristan.
1 | 2 | 3 | 4 | 5

II. Praktični i interaktivni dijelovi

1. Prva vježba (demonstracija i imitacija 30 bazičnih znakova) bila je korisna za moj rad.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
2. Druga vježba (PPT video kviz uz animacije) bila je zabavna i pomogla mi je u ponavljanju.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
3. Tehnike i prilagodbe (taktilno vođenje, latencija) dobro su objašnjene kroz praksu.
1 | 2 | 3 | 4 | 5

III. Primjenjivost i kompetencije

1. Osjećam se spremnije za uvođenje bazičnih znakova u radu s djecom.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
2. Smatram da su dobiveni materijali (literatura, 10 zlatnih savjeta) primjenjivi u praksi.
1 | 2 | 3 | 4 | 5
3. Voditelj radionice je bio stručan, pristupačan i uspješno je prenio znanje.
1 | 2 | 3 | 4 | 5

IV. Otvorena pitanja (Vaši komentari)

1. Što Vam se na ovoj radionici najviše svidjelo?

3. Koji se dio radionice činio najizazovnijim (npr. učenje 30 znakova, vježba latencije i sl.)?

3. Imate li kakav prijedlog, kritiku ili savjet za poboljšanje ove edukacije?

Hvala Vam na izdvojenom vremenu i povratnim informacijama!

7.VIZUALNA PODRŠKA

Link za prezentaciju: <https://canva.link/jqymhq7h0gh3d9h>

Popis specifičnih materijala za radionicu

- **Za voditelja:** Projektor i prezentacija, štoperica, set stvarnih predmeta (ključevi, šalica, škare, cipele, vodilica za psa, žlica, gumena patkica).
- **Za sudionike (po stolovima/grupama):**
 - Tiskani materijali: Kopije tablice razlika (Bratuš Albreht i sur., 2024), predlošci dnevnih rasporeda.
 - Pribor za izradu: Prazni kartoni/papiri u boji, markeri, škare, ljepilo, čičak trake (Velcro) ili ljepljiva masa (patafix).
 - Slikovni materijal: Isprintani setovi piktograma, simbola i fotografija uobičajenih dnevnih aktivnosti (npr. pranje ruku, oblačenje, jelo, igra).

Vremenska struktura radionice (90 minuta)

00:00 - 00:10 | Ledolomilica (Icebreaker): "Nacrtaj mi riječ" (10 min)

- **Cilj:** Doživjeti frustraciju brze verbalne upute i osvijestiti potrebu za vizualnim uputama.
- **Aktivnost:** Voditelj sudionicima brzo, samo jednom i bez ponavljanja, usmeno izdiktira 5 koraka za crtanje kompliciranog geometrijskog oblika. Sudionici zatim uspoređuju crteže. Većina će pogriješiti jer je verbalna informacija prolazna, što otvara temu radionice.

00:10 - 00:20 | Uvod i moć vizualne podrške (10 min)

- **Cilj:** Teorijski uvod u stabilnost vizualnih informacija.
- **Sadržaj:** Kratko izlaganje (prezentacija). Govor nestaje čim se izgovori. Vizualna informacija ostaje dostupna koliko god nam treba, nadopunjuje usmenu poruku i olakšava razumijevanje okoline.

00:20 - 00:30 | 1) Vježba: Vizualni znakovi oko nas (10 min)

- **Cilj:** Prepoznati prisutnost vizualnih simbola u svakodnevnom životu odraslih.
- **Sadržaj:** Brza razmjena ideja u grupama. Sudionici navode gdje u svakodnevici koriste vizualnu podršku (planeri, rokovnici, stickeri na kalendarima, prometni znakovi na putu do posla) za vlastitu orijentaciju i planiranje.

00:30 - 00:40 | 2) Vježba: Svakodnevni predmeti kao asocijacija (10 min)

- **Cilj:** Povezati konkretne objekte s rutinama i tranzicijama.
- **Sadržaj:** Voditelj pokazuje fizičke predmete (ključevi, šalica, škare, cipele, vodilica, žlica, patkica). Sudionici brzo navode prve asocijacije i rutine koje ti predmeti signaliziraju djetetu (npr. cipele = idemo van; patkica = kupanje).

00:40 - 00:55 | Razlika: Komunikacija vs. Vizualna podrška (15 min)

- **Cilj:** Razgraničiti djetetovo komunikacijsko sredstvo od podrške koju postavlja odrasla osoba.
- **Sadržaj:** Analiza tablice (Bratuš Albreht i sur., 2024).
 - *Komunikacija:* Dijete aktivno koristi i razmjenjuje slike da izrazi svoje potrebe i misli.
 - *Vizualna podrška:* Odrasla osoba koristi slike kako bi djetetu priopćila očekivanja i zahtjeve okoline, uz verbalne upute ili bez njih.

00:55 - 01:20 | Praktična izrada materijala za vizualnu podršku (25 min)

- **Cilj:** Primijeniti stečeno znanje kroz izradu konkretnog alata za rad s djetetom.
- **Sadržaj:** Sudionici u grupama odabiru jednu specifičnu situaciju (npr. "Jutarnja rutina", "Odlazak liječniku" ili "Koraci za pranje ruku"). Koristeći pripremljene piktograme, papire, škare i čičak trake, izrađuju vizualni raspored ili sekvencu koraka koja jasno prikazuje očekivanja od djeteta.

01:20 - 01:30 | Zaključak, evaluacija i pitanja (10 min)

- **Cilj:** Sažimanje ključnih poruka i prikupljanje povratnih informacija.
- **Sadržaj:** Kratka prezentacija izrađenih materijala po stolovima, završna pitanja sudionika i ispunjavanje evaluacijskih listića.

VIZUALNI KOGNITIVNI OSLONCI (VIZUALNA PODRŠKA) U RANOM OKRUŽENJU

U svakodnevnom životu opća populacija konstantno koristi različite oblike vizualne podrške. Planeri, rokovnici, digitalni kalendari, ljepljivi podsjetnici te prometna signalizacija na putu do posla klasični su primjeri vizualnih podsjetnika koji nam olakšavaju kognitivnu obradu, organizaciju vremena i snalaženje u prostoru.

U kontekstu rane intervencije i odgojno-obrazovnog rada, **vizualna podrška podrazumijeva namjernu upotrebu trodimenzionalnih objekata, fotografija, crteža, standardiziranih simbola ili pisanih riječi s ciljem olakšavanja djetetova razumijevanja socijalnih situacija i očekivanja okoline.** Primjena slika u ovu svrhu pomaže djetetu da jasnije shvati što se od njega traži.

Ključna terminološka distinkcija

Izuzetno je važno razlikovati upotrebu slika kao **alata vizualne podrške** od upotrebe slika kao **djetetovog primarnog komunikacijskog sredstva (ekspresivna PK)**. Iako oba sustava koriste vizualne podražaje, njihova svrha, mehanizam provođenja, lokacija i dimenzije materijala bitno se razlikuju.

Sljedeći usporedni prikaz detaljno definira ove razlike (prilagođeno prema Bratuš Albreht i sur., 2024):

Usporedni prikaz: Ekspresivna komunikacija slikama naspram vizualne podrške

PARAMETAR	EKSPRESIVNA KOMUNIKACIJA POMOĆU SLIKA (AAK)	UPOTREBA SLIKA KAO VIZUALNE PODRŠKE
PRIMARNI CILJ	Omogućiti i uspostaviti funkcionalan ekspresivni sustav pomoću kojeg dijete može samostalno izraziti svoje potrebe, želje, osjećaje i dojmove.	Olakšati djetetovo receptivno razumijevanje zahtjeva i očekivanja okoline. Svrha je vizualno priopćiti što od djeteta očekujemo, uz verbalne upute ili bez njih.
DINAMIKA AKTIVNOSTI	Dijete je aktivni inicijator. Uključuje fizičku razmjenu slika/simbola ili pritisak na zaslon komunikatora između	Odrasla osoba je inicijator. Odrasli koristi sliku kako bi predočio informaciju, zahtjev ili pravilo bez nužne razmjene.

	djeteta i komunikacijskog partnera s ciljem ekspresivnog izražavanja misli kada dijete ne govori ili kao nadopuna govoru.	Odrasli podupire verbalnu uputu slikom, pokazuje na nju, poštuje vrijeme latencije i čeka djetetovu reakciju (izvršavanje upute).
PROSTORNA LOKACIJA	Slike su trajno fiksirane na djetetovoj osobnoj komunikacijskoj ploči, unutar komunikacijske knjige ili na zaslonu digitalnog komunikatora.	Slike se pozicioniraju na vidljiva mjesta u prostoru (npr. grupna pravila na zidu dnevnog boravka) ili su odgojitelju nadohvat ruke za brzu upotrebu (u džepu, na pregači, u mobilnom blokiću).
DIMENZIJE I FORMAT	Standardiziran i ujednačen format. Unutar komunikacijskih knjiga piktogrami su u pravilu jednake veličine, kvadratnog oblika, dimenzija 4,5 × 4,5 cm , s obaveznim ispisanim grafemom (riječju) ispod simbola.	Nema strogo standardizirane veličine niti potrebe da su sve slike jednake. Dimenzije ovise o djetetovim kapacitetima. Obično su kvadratnog oblika i znatno veće od onih u komunikacijskoj knjizi radi uočljivosti.

7.1.Područja primjene vizualne podrške u praksi

Vizualni kognitivni oslonci u vrtićkom i obiteljskom okruženju uspješno se primjenjuju za:

- **Organizaciju i strukturiranje aktivnosti:** Izrada dnevnih i individualnih vizualnih rasporeda, check-lista (lista provjere), planera, ploča s izborom aktivnosti te vizualizacija mikro-koraka unutar složenih aktivnosti (npr. sekvencijalni prikazi pranja ruku ili odijevanja) radi poticanja djetetove samostalnosti.
- **Vizualizaciju pravila, granica i bihevioralnih očekivanja:** Jasno predočavanje grupnih pravila, zabrana (restrikcija) te oblikovanje socijalnih priča koje djetetu nude prihvatljive alternativne oblike ponašanja u kognitivno i emocionalno zahtjevnim, odnosno stresnim situacijama.
- **Strukturiranje fizičkog prostora:** Jasno vizualno označavanje i strukturiranje prostornih cjelina, kutića interesa, centara aktivnosti te mjesta za odlaganje pedagoških poticaja i igračaka.

- **Rekonstrukciju i ekspresivno prepričavanje prošlih događaja:** Korištenje namjenski izrađenih foto-albuma ili slikovnih dnevnika koji djetetu služe kao vizualni podsjetnik za sekvencijalno prepričavanje događaja koji su se već odvijali u prošlosti.
- **Sustave pozitivnog potkrepljenja:** Vizualizacija token-sustava (sustava nagrađivanja) i prikupljanja bodova koji djetetu apstraktni pojam ustrajnosti čine opipljivim.
- **Predočavanje vremenskog trajanja:** Vizualizacija protoka vremena (pješčani satovi, vizualni timeri, slikovni prikazi trajanja) kao podrška u tranzicijskim razdobljima s jedne aktivnosti na drugu.

7.2. Hijerarhija vizualnih oslonaca: Od konkretnog prema apstraktnom

Ovisno o djetetovoj razvojnoj dobi, kognitivnom statusu i mogućnostima simboličke reprezentacije, bismo odgovarajući modalitet vizualne podrške:

A) Konkretni trodimenzionalni objekti (stvarni predmeti)

U hijerarhiji vizualne apstrakcije, stvarni predmeti predstavljaju najnižu razinu apstrakcije i najvišu razinu ikoničnosti.

- **Indikacija za primjenu:** Koriste se u radu s decom rane dobi i decom s težim intelektualnim i višestrukim teškoćama koja još uvijek nisu razvila vještinu uparivanja stvarnog predmeta s njegovim dvodimenzionalnim prikazom (slikom/simbolom).
- **Mehanizam prepoznavanja:** Predmet djeluje kao izravni situacijski znak. Primjerice, kada odgojitelj djetetu fizički pokaže i da u ruku njegove cipelice ili ključeve automobila, dijete trenutno razumije i anticipira predstojeću aktivnost (izlazak van / vožnja). Stvarni predmeti mogu se uspješno koristiti i za izradu trodimenzionalnih objektnih vizualnih rasporeda.

B) Fotografije u boji

Kada dijete još uvijek nije usvojilo višu razinu apstrakcije te ne povezuje shematske prikaze (crteže/piktograme) s realnim objektom, primjenjuju se fotografije u boji.

- **Tehničke specifikacije:** U svrhu učinkovite vizualne podrške, poželjno je da fotografije budu većeg formata (optimalno **9 × 13 cm**) kako bi se djetetu olakšala vizualna diskriminacija.
- **Alternativna rješenja:** Umjesto autentičnih fotografija, mogu se koristiti visokokvalitetni prikazi predmeta izrezani iz ambalaže proizvoda, komercijalnih kataloga i sličnih tiskanih materijala.

C) Standardizirani simboli uz grafemski zapis (Pisana riječ)

Čim dijete razvije kognitivni kapacitet za povezivanje dvodimenzionalnog crteža s konkretnim predmetom, preporučuje se prijelaz na simbole s pratećim tekstom.

- **Metodička smjernica:** Važno je odmah odabrati grafičke simbole iz onog sustava koji će se u budućnosti dugoročno koristiti pri izradi djetetove komunikacijske ploče, komunikacijske knjige ili digitalnog komunikatora. Time se osigurava kontinuitet u učenju i olakšava kasnija navigacija kroz složenije PK alate.

7.3. Metodički alati vizualne podrške u svakodnevnoj praksi

Komunikacijske ploče s izborom (Izborne ploče)

Ploča s izborima predstavlja bazični alat za poticanje **autonomije, samoizražavanja i komunikacijske inicijative** djeteta.

- **Terapijska uloga:** Pružanjem mogućnosti aktivnog odabira između ponuđenih opcija izravno se prevenira komunikacijska frustracija i reduciraju tantrumi i plač.
- **Struktura:** Ploča inicijalno može sadržavati od **minimalno 2 izbora** na više. Vizualni prikaz opcija služi kao kognitivni oslonac koji djetetu pomaže u razumijevanju i obradi izgovorenih riječi.

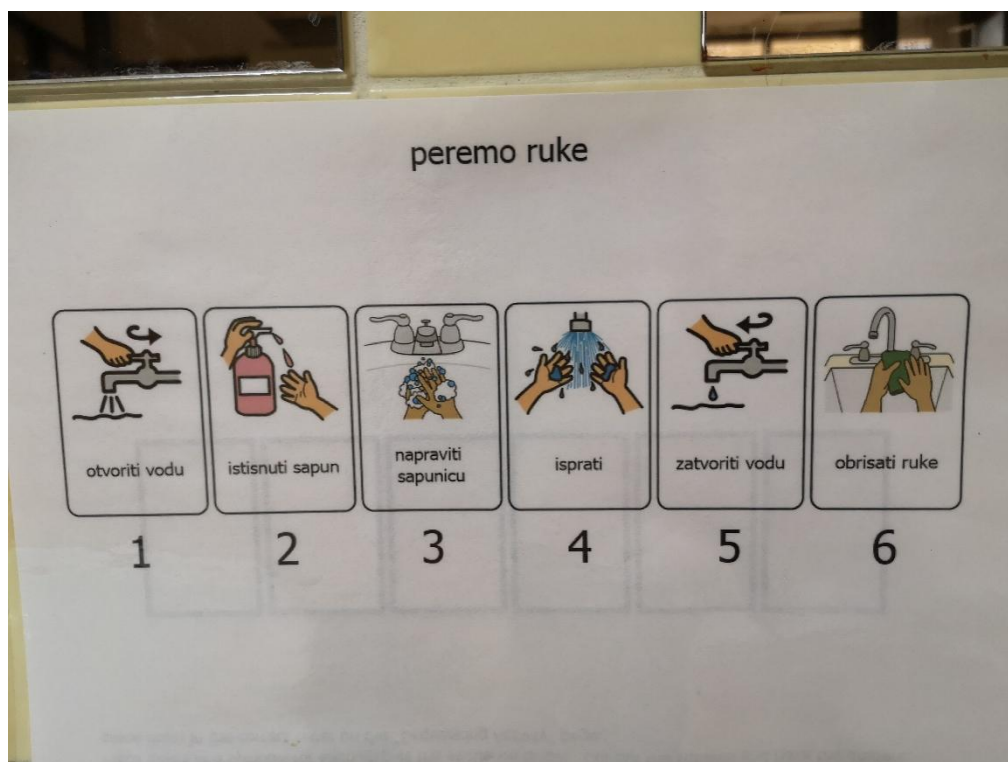
Vizualna restrikcija: Znak zabrane i simbol „NE“

Kada određena aktivnost ili predmet privremeno nisu dostupni, vizualni raspored se modificira uvođenjem simbola restrikcije:

- **Koncept nedostupnosti:** Preko postojećeg simbola stavlja se univerzalni znak zabrane ili crveni križić (X). Primjerice, ako zbog nepovoljnih vremenskih uvjeta (kiše) nije moguć izlazak u dvorište, preko simbola za dvorište nacrtava se znak zabrane ili ga se prekriži crvenom bojom.
- **Modifikacija ponašanja:** Za vizualni prikaz opasnog ili zabranjenog ponašanja koristi se isti princip (prekrižena slika ponašanja). Međutim, **metodološki je nužno uz restrikciju odmah prikazati simbol željenog/očekivanog ponašanja** (npr. ako u sobi dnevnog boravka trčanje nije prihvatljivo, djetetu se postavlja granica: verbalno "Stop! Ne trčati!" uz sliku restrikcije, nakon čega slijedi vizualno usmjeravanje na sliku "Hodaj").
- **Napomena iz teorije:** Mnogi autori u području pozitivne bihevioralne podrške sugeriraju da je bolje izbjegavati negativne simbole te vizualno prikazati isključivo željene izbore ponašanja.

Strukturiranje vremena i najava događaja: Vizualni rasporedi

- **Pojedinačna najava (Tranzicijski simboli):** Na početku implementacije koristi se samo jedna slika kojom se djetetu najavljuje predstojeća aktivnost (npr. slika tanjura koja simbolizira vrijeme obroka) postavljena na čičak traku. Po završetku aktivnosti, slika se fizički uklanja i odlazi u kutiju/džep za završene aktivnosti ili se zatvara preklopnim prozorčićem, čime se djetetu šalje jasna vizualna poruka o završetku ("Gotovo").

- **Slijed „PRVO / ZATIM“ (Premackovo načelo):** S ciljem motiviranja djeteta za izvršavanje kognitivno ili motorički zahtjevnije (manje poželjne) aktivnosti, koristi se jednostavan sekvencijalni slijed od dva simbola:
 - Pod natpisom „**PRVO**“ pozicionira se slika zadatka/obveze koju očekujemo da dijete odradi.
 - Pod natpisom „**ZATIM**“ (ili „ONDA“) pozicionira se slika atraktivne aktivnosti koja predstavlja svojevrsnu nagradu za dijete.
(Primjer: Prvo crtanje, zatim igra liječnika za dijete koje voli tu igru).

PRVO	ZATIM
crtati	Igra doktora

- **Protokol provođenja:** Odgojitelj/pomoćnik djetetu verbalno najavljuje slijed uz istovremeno pokazivanje simbola: "Prvo ćeš crtati, a onda ćeš se igrati doktora." Nakon uspješno realiziranog zadatka crtanja, slika se uklanja uz verbalnu potvrdu "Gotovo" i odmah se inicira najavljena igra.
- **Ustrajnost i dosljednost:** U inicijalnoj fazi dijete može pokazati nerazumijevanje i otpor prema rasporedu te odbijati aktivnosti. Ključ uspjeha leži u ustrajnosti i dosljednosti: zahtijevanu aktivnost potrebno je provesti makar na kratko, nakon čega obavezno slijedi trenutno potkrepljenje željenom aktivnošću. Korisno je ovaj slijed najavljivati i integrirati kroz cijeli dan (npr. "Prvo cipele, onda igra u pijesku").
- **Senzorna napomena:** Ako je djetetovo odbijanje aktivnosti uzrokovano **senzornom preosjetljivošću**, nužan je oprez. Dijete se podražajima izlaže postupno, uz obavezno korištenje vizualnog rasporeda ili osiguravanje drugog načina same izvedbe aktivnosti (senzorna prilagodba).

Vizualno predočavanje protoka vremena i završetka aktivnosti (Koncept „Gotovo“)

Obrada i razumijevanje apstraktnog koncepta vremena predstavljaju značajan kognitivni izazov. **Vizualna i auditivna podrška omogućuju strukturiranje temporalnosti (vremenskog trajanja), čime se djetetu olakšava tranzicija (prijelaz) između aktivnosti i ublažava neizvjesnost.**

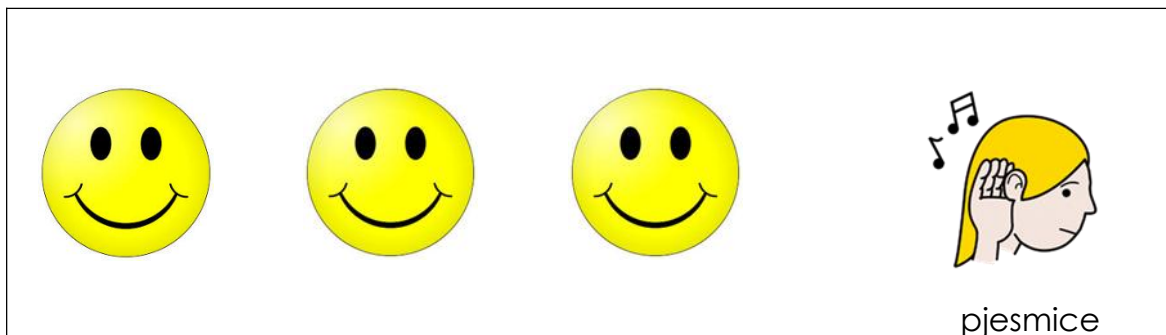

- **Alati za predočavanje vremena:** Trajanje i završetak aktivnosti možemo jasnije djetetu predočiti vizualno (simbolima, slikama, oznakama, pješčanim satovima, štopericama ili vizualnim tajmerima) i zvučno (alarmima, kuhinjskim satovima, zvoncima).

- **Upravljanje tranzicijom:** Mnoga djeca teško prihvaćaju prekid ugodne aktivnosti, stoga je ključno točno definirati vrijeme unaprijed. Nakon isteka vremena, aktivnost se završava, a djetetu se fizički pokazuje slika za kraj (slika „gotovo“, kvačica) ili se slika s vizualnog rasporeda sprema u namjenski džepić na kojem je simbol za gotovo.

Sustav ekonomije žetona: Vizualni sustav nagrađivanja (Token-sustav)

Sustav ekonomije žetona (eng. *Token Economy System*) predstavlja strukturirani bihevioralni alat zasnovan na načelima pozitivnog potkrepljenja. Ovaj sustav djetetu pruža jasan vizualni uvid u količinu žetona („bodova“) koje mora akumulirati kako bi ostvarilo pristup određenoj nagradi (omiljenoj aktivnosti).

- **Struktura i izrada:** Na plastificiranu traku nalijepi se broj utora s grubim čičkom ovisno o tome koliko bodova dijete treba skupiti. Bodovi se prikazuju smajlicima, djetetovim omiljenim likovima, kvačicama i sl. Odredi se nagrada i stavi se njezina slika na kraj trake (ukoliko je moguće, u dogovoru s djetetom).
- **Inicijalna faza:** U početku se postavlja **manji broj bodova (npr. 2 do 3)** kako bi dijete što lakše shvatilo princip zarađivanja i kako bi što brže došlo do nagrade. To izravno pomaže djetetovoj motivaciji u izvođenju manje željenih aktivnosti i smanjenju frustracije.
- **Protokol provođenja:** Odgojitelj najavljuje zadatak: *"Idemo raditi zadatke na radnom listiću. Za svaki zadatak dobiješ bod, a onda slijedi nagrada."* Za svaki uspješno izvršeni korak stavlja se po jedan bod (žeton može stavlјati odgojitelj ili samo dijete). Nakon što se popune svi utori, djetetu se verbalno potvrđuje uspjeh: *"Skupio/la si sve bodove i sada možeš dobiti svoju nagradu (npr. sada možeš slušati pjesmicu)."* Nagrada se osigurava odmah.
- **Blijedenje (Fading) potkrepljenja:** Koliko je god moguće u praksi, teži se postupnom smanjivanju i blijedenju materijalnih i opipljivih nagrada u korist

socijalnih nagrada (poput verbalne pohvale, društvenog priznanja i poticanja osobnog osjećaja ponosa).

Prilog A:

Tekst uputa za ledolomilicu (Icebreaker): "Nacrtaj mi riječ"

Upute za voditelja: Govorite brzim, monotonim glasom, bez pauza za crtanje i bez ponavljanja rečenica. Ako sudionici traže da ponovite, samo recite: "Nažalost, pravilo je da uputu možete čuti samo jednom."

Tekst voditelja:

"Dobrodošli na radionicu. Pred vama su prazni papiri i olovke. Sada ću vam pročitati uputu za crtanje. Molim vas da pažljivo slušate i crtate točno ono što čujem da govorim, bez međusobnog komentiranja. Spremni? Krećemo."

U sredini papira nacrtajte uspravni pravokutnik srednje veličine. Na vrhu tog pravokutnika nacrtajte trokut čija je baza točno širine pravokutnika. Unutar pravokutnika, u gornjoj trećini, nacrtajte dva manja vodoravna ovala jedan do drugog, a ispod njih jedan mali krug. Na dnu pravokutnika, s vanjske lijeve i desne strane, povucite dvije kose crte prema dolje pod kutom od 45 stupnjeva, a na krajevima tih crta nacrtajte po jedan kvadrat. Imate još pet sekundi za završetak. Hvala vam, spustite olovke i pokažite svoje crteže kolegama pored sebe."

(Poanta nakon vježbe: Voditelj pokazuje točan crtež na prezentaciji – radilo se o jednostavnoj skici kućice/roboata. Sudionici će vidjeti da su im crteži potpuno različiti. Voditelj zaključuje: "Moja verbalna informacija je nestala čim sam je izgovorio. Da ste ispred sebe imali ove iste korake nacrtane na papiru, svi biste imali identičan crtež. To je moć vizualne podrške o kojoj danas pričamo.")

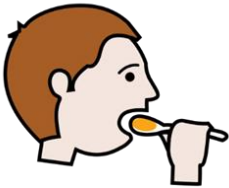
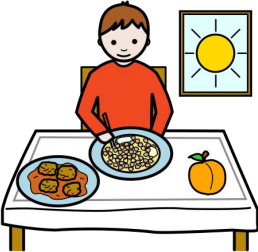
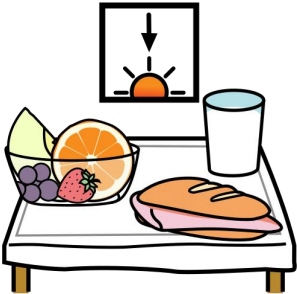
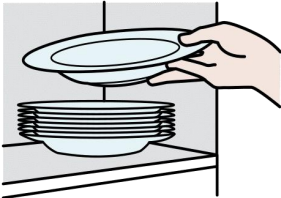
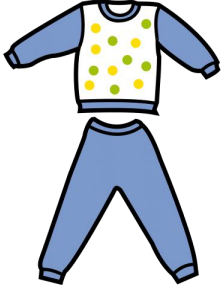
Prilog B:

Točni naslovi i primjeri situacija za praktičan rad (25 min)

Sudionici se dijele u 4 grupe. Svaka grupa dobiva specifičan zadatak, ciljanu dob djeteta i problem koji vizualna podrška treba riješiti.

- **Grupa 1: Naslov teme: "Moje jutro u vrtiću/školi" (Dnevni raspored u nizu)**
 - *Situacija:* Dijete (4 godine) je tjeskobno prilikom dolaska jer ne zna kada će roditelji doći po njega i što ga sve čeka u danu.
 - *Zadatak grupe:* Izraditi vodoravni ili okomiti vizualni raspored na čičak traku koji sadrži simbole: *Dolazak/Pozdravljanje -> Doručak -> Slobodna igra -> Dvorište -> Ručak -> Spavanje/Odmor -> Odlazak kući.*
- **Grupa 2: Naslov teme: "Čiste rukice" (Sekvencioniranje koraka/Analiza zadatka)**
 - *Situacija:* Dijete (5 godina) redovito zaboravlja koristiti sapun ili obrisati ruke, pa samo proleti kroz kupaonicu.
 - *Zadatak grupe:* Izraditi mini-plakat s jasnim koracima koji će se zalijepiti iznad umivaonika. Koraci: 1. *Zavrni rukave -> 2. Pusti vodu -> 3. Uzmi sapun -> 4. Trljaj ruke -> 5. Isperi vodom -> 6. Obriši ručnikom.*
- **Grupa 3: Naslov teme: "Što radim kada sam ljut?" (Vizualni izbor strategija)**
 - *Situacija:* Kada je frustrirano jer ne dobije igračku, dijete (6 godina) počne vrištati ili bacati predmete jer ne zna kako drugačije kanalizirati emociju.
 - *Zadatak grupe:* Izraditi "Kompas za smirivanje" (krug ili ploču s izborom dopuštenih ponašanja) koji nudi vizualne alternative: *Duboko udahni (slika balona koji se puše) / Zagrlj plišanca / Popij malo vode / Pitaj odraslu osobu za pomoć.*
- **Grupa 4: Naslov teme: "Tranzicija: Kraj igre i spremanje" (Prvo - Onda podrška)**
 - *Situacija:* Dijete (3.5 godine) burno reagira i plače svaki put kada je vrijeme za prekid igre kockicama i odlazak na ručak.
 - *Zadatak grupe:* Izraditi jednostavnu "PRVO - ONDA" (First - Then) ploču. Kartica "PRVO" prikazuje spremanje kockica u kutiju, a kartica "ONDA" prikazuje tanjur s hranom, kako bi dijete razumjelo slijed događaja.

Prilog C:

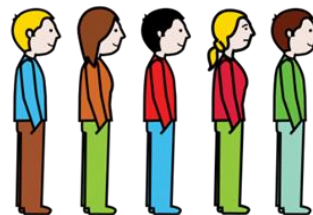
 IGRATI SE	 JESTI	 PITI
 PRATI RUKE	 SPAVATI	 POSPREMITI
 SJESTI ZA STOL	 RUČATI	 VOĆE
 UŽINA	 POSPREMITI	 OBUĆI / SKINUTI PIDŽAMU

PROSLAVA ROĐENDANA

STATI U PAR

STATI U RED

VAN / IGRALIŠTE

DVORANA

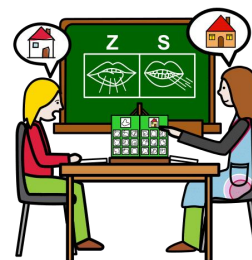
IĆI KUĆI

IĆI NA WC

PRESVUĆI SE

VJEŽBICE

VJEŽBICE

ČITATI

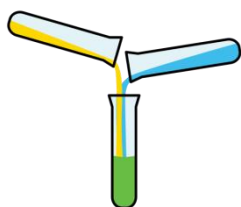
GLAZBA

PLESATI U KRUGU

AKTIVNOSTI U KRUGU

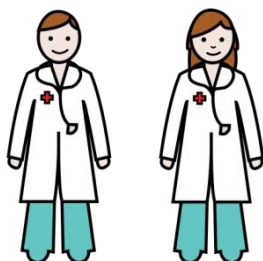
ZNANSTVENO-
ISTRAŽIVAČKI CENTAR

INSTRUMENTI

KUHINJA

LIJEČNIK

VETERINAR

FRIZER

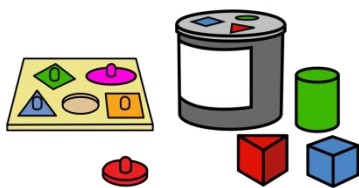
SLIKOVNICE

LIKOVNE AKTIVNOSTI

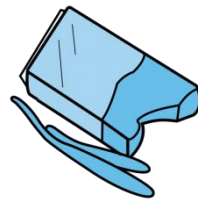
BOJICE

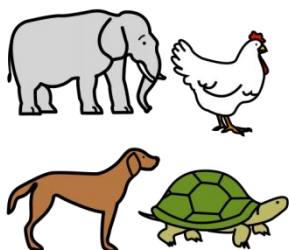
UMETALJKE I SLAGALICE

PUZZLE

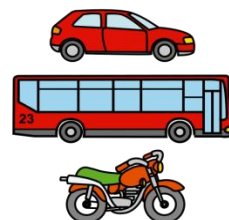
PLASTELIN

ŽIVOTINJE

LOPTA

VOZILA

KOCKE

LUTKA

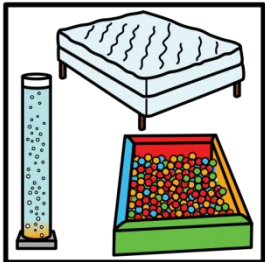
SKUPINA

Vizualni raspored za pranje ruku

Kartice i viz.raspored pripremila: Matea Ognjenović, mag. logoped.

Kartice aktivnosti za regulaciju:

 DUBOKO UDAHNI	 SENZORNA SOBA	 PLASTELIN	 SLIKOVNICA
	 POPIJ VODU	 ZAGRLJAJ	

Prilog D:

Listić za evaluaciju radionice

EVALUACIJSKI LISTIĆ

Naziv radionice: Vizualna podrška u svakodnevnom radu i životu

Molimo Vas da zaokruživanjem ocjene od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem) procijenite današnju radionicu.

Tvrdnja	1	2	3	4	5
1. Sadržaj radionice je bio jasan i razumljiv.	1	2	3	4	5
2. Ledolomilica na početku mi je pomogla da shvatim temu.	1	2	3	4	5
3. Jasna mi je razlika između vizualne podrške i komunikacije djeteta slikama.	1	2	3	4	5
4. Praktični rad i izrada materijala su bili korisni.	1	2	3	4	5
5. Stečena znanja i ideje mogu primijeniti u svom radu/životu.	1	2	3	4	5
6. Voditelj je bio stručan, pristupačan i organiziran.	1	2	3	4	5

Komentari i dojmovi:

Što Vam se na današnjoj radionici najviše svidjelo?

Imate li neki prijedlog za poboljšanje ili dodatnu temu koja Vas zanima?

Hvala Vam na izdvojenom vremenu i povratnim informacijama!

Prilog E:

PODSJETNIK ZA SUDIONIKE

Moć vizualne podrške u svakodnevnom radu i životu

 Ključna spoznaja: Riječi lete, vizualno ostaje!

- **Verbalna informacija** je prolazna. Nakon što je jednom izgovorimo, ona više nije dostupna djetetu za provjeru.
 - **Vizualna informacija** je trajna i stabilna. Na nju se možemo osloniti onoliko dugo i onoliko često koliko nam je potrebno. Ona nadopunjuje usmenu poruku i olakšava njezino razumijevanje.
-

Razlikujte: Komunikacija slikama vs. Vizualna podrška

Česta pogreška u praksi je miješanje ovih dvaju pojmova (*Bratuš Albreht i sur., 2024*):

- **Djetetova komunikacija:** Sustav pomoću kojeg **dijete aktivno izražava** svoje potrebe, želje i osjećaje (zamjena za govor).
 - **Vizualna podrška:** Sustav koji **odrasla osoba postavlja** kako bi djetetu priopćila pravila i zahtjeve okoline (olakšava razumijevanje).
-

Kratke upute za specifične formate vizualne podrške

Za maksimalan učinak odaberite format koji točno odgovara trenutnoj potrebi djeteta:

1. Ploča "PRVO – ONDA" (First – Then)

- **Kada koristiti:** Kod teškoća s tranzicijom iz ugodne aktivnosti u neugodnu (npr. prekid igre radi obroka).
- **Kako izraditi:** Ploča podijeljena na dva polja. Ispod "PRVO" stavlja se slika zahtjeva (npr. pospremanje kockica), a ispod "ONDA" slika nagrade ili iduće aktivnosti (npr. ručak).
- **Pravilo:** Aktivnost pod "ONDA" djetetu mora biti motivirajuća.

2. Sekvencioniranje koraka (Analiza zadatka)

- **Kada koristiti:** Za učenje složenih samostalnih rutina (pranje ruku, oblačenje, odlazak na toalet).
- **Kako izraditi:** Niz od 4 do 6 vodoravno ili okomito poslaganih slika koje prikazuju točan slijed radnji od početka do kraja.
- **Pravilo:** Postavite plakat točno na mjesto gdje se radnja odvija (npr. iznad umivaonika) u razini djetetovih očiju.

3. Vizualni dnevni raspored

- **Kada koristiti:** Kod tjeskobe, otpora prema strukturiranim danima i stalnog zapitkivanja "Što ćemo sad?".
- **Kako izraditi:** Okomita ili vodoravna traka s čičak trakama na koju se slažu simboli svih glavnih događaja u danu (od dolaska u ustanovu do odlaska kući).
- **Pravilo:** Kada neka aktivnost završi, dijete je aktivno skida s rasporeda i stavlja u kutiju za "Gotovo". To mu daje osjećaj završetka i kontrole.

4. Vizualni izbor strategija (Vizualni kompas)

- **Kada koristiti:** Tijekom emocionalne preplavljenosti (ljutnja, frustracija) kada dijete ne čuje verbalne smjernice.
- **Kako izraditi:** Kartica ili krug koji nudi 3 do 4 prihvatljiva ponašanja (npr. slika čaše vode, slika dubokog disanja, slika zagrljaja).

- **Pravilo:** Ne uvodite ovaj format tijekom tantruma, već ga uvježbavajte u trenucima kada je dijete potpuno mirno.

Prilagodba formata za izrazito malu djecu (1 - 3 godine)

1. Ploča "PRVO – ONDA" → Verzija s konkretnim predmetima

- **Kako prilagoditi:** Umjesto laminiranih slika, koristite **stvarne predmete** ili trodimenzionalne simbole (tzv. *objects of reference*).
- **Primjer iz prakse:** Na ploču ili u dvije košarice (jedna pokraj druge) stavite konkretne objekte. U polje "PRVO" stavite *jednu kockicu* (koja označava pospremanje igraćaka), a u polje "ONDA" stavite *djetetovu omiljenu plastičnu žlicu* (koja označava ručak).
- **Pravilo:** Dijete mora moći opipati predmet. Kada završi s pospremanjem, zajedno s njim maknite kockicu i dajte mu žlicu u ruku.

2. Sekvencioniranje koraka → Kratki foto-strip (Maksimalno 2-3 koraka)

- **Kako prilagoditi:** Niz od 6 piktograma je preplavljujući za jasličku dob. Smanjite niz na **maksimalno 2 do 3 koraka** i koristite **stvarne fotografije tog konkretnog djeteta**.
- **Primjer iz prakse (Pranje ruku):** Umjesto crtanih simbola, mobitelom fotografirajte ruke djeteta u tri ključne točke:
 1. Ruke pod vodom nasapunjane (KORAK 1)
 2. Ruke se brišu u ručnik (KORAK 2)
 3. Dijete se smije i pokazuje čiste ruke (KORAK 3 - GOTOVO)
- **Pravilo:** Fotografirajte iz djetetove perspektive (da se vide njegove ruke i umivaonik koji prepoznaje).

3. Vizualni dnevni raspored → Kutija za "Gotovo" i foto-kartice

- **Kako prilagoditi:** Djeca u ovoj dobi nemaju linearni osjećaj za vrijeme (lijevo prema desno). Zato koristite okomiti slijed od samo nekoliko ključnih tranzicija u danu i **veliku neprozirnu kutiju s prorezom** (Kutija za "Gotovo").
- **Primjer iz prakse:** Koristite velike fotografije (npr. fotografija krevetića za spavanje, fotografija stola za jelo). Kada prođe vrijeme ručka, dijete uzima fotografiju stola, gužva je ili je fizički ubacuje kroz prorez u kutiju.
- **Pravilo:** Ubacivanjem slike u kutiju dijete dobiva snažan motorički i vizualni dokaz da je ta aktivnost nestala i da je završena.

4. Vizualni izbor strategija → Plišanci i kutija za "Sklonište"

- **Kako prilagoditi:** Malo dijete ne može izabrati strategiju smirivanja gledajući u papir s nacrtanim balonom. Umjesto ploče s izborom, kreirajte fizički prostor – **"Mekani kutak"** ili košaru s umirujućim predmetima.
- **Primjer iz prakse:** Kada je dijete preplavljeno emocijama, vodite ga do košare u kojoj stoje tri stvarna predmeta: *omiljeni plišanac za zagrljaj, mekana dekica ili slikovnica s prozorčićima*.
- **Pravilo:** Ponudite djetetu da fizički izabere i opipa jedan od ta tri predmeta kako bi se senzorno uzemljilo.

3 zlatna pravila za jasličku dob:

1. **Fotografija ima prednost pred crtežom:** Ako ne možete koristiti stvarni predmet, koristite jasnu fotografiju bez šarene pozadine.
2. **Jedna po jedna stvar:** Ne pokazujte djetetu cijeli raspored za poslijepodne odjednom. Pokžite mu samo karticu/predmet za ono što se događa **sada**.
3. **Povežite predmet s akcijom:** Predmet koji najavljuje aktivnost uvijek mora biti isti (npr. pelena uvijek najavljuje prematanje, a ne odlazak u šetnju).

8.NEPOŽELJNA PONAŠANJA I DOKUMENTIRANJE U INKLUZIVNOJ PRAKSI

Link za prezentaciju: <https://canva.link/04tdc6an3c26poh>

NAZIV RADIONICE: Sustavno dokumentiranje i funkcionalna procjena u inkluzivnoj praksi

- **Trajanje:** 90 minuta
- **Ciljna skupina:** pomoćnici za djecu s teškoćama
- **Potreban materijal:** Projektor (prezentacija), štoperica/tajmer, isprintani ABC obrasci, plastificirane ploče "PRVO/ZATIM" s čičak-trakama i slikovnim karticama.

Pregled vremenske strukture (90 min)

[00-15 min] Modul 1: Prezentacija - Uvod i model ledenjaka

[15-35 min] Modul 2: Vježba 1 - Detekcija "vrh vs. baza" (Gordan i Marko)

[35-50 min] Modul 3: Prezentacija - ABC model i 4 funkcije ponašanja

[50-70 min] Modul 4: Vježba 2 - Ispunjavanje ABC protokola (Leona i Marko)

[70-85 min] Modul 5: Vježba 3 - Operacionalizacija ishoda i BIP (Blanka i Gordan)

[85-90 min] Zaključak, evaluacija i pitanja

DETALJNA RAZRADA RADIONICE KROZ MODULE

1. MODUL: Uvod i TEACCH model ledenjaka (00 – 15 min)

- **Format:** Frontalna prezentacija (Teorijski okvir)
- **Sadržaj prezentacije (Slajdovi 1–5):**
 - Definiranje izazovnog ponašanja u inkluzivnoj praksi (Korošec Zavšek, 2024; Horner, 2002).
 - Zaokret u paradigmi: Razlika između "Neće" (odbijanje iz hira) i "Ne može" (strukturne, senzorne i komunikacijske barijere).

- Prikaz TEACCH modela ledenjaka (Schopler, 1994): Što vidimo iznad površine (vrištanje, agresija, meltdown), a što leži ispod (senzorna obrada, deficiti izvršnih funkcija, rigidnost).
- Komunikacijska i samoregulacijska funkcija ponašanja.

2. MODUL: Vježba 1 – Detekcija "Vrh vs. Baza" (15 – 35 min)

- **Format:** Rad u malim grupama (Interaktivna vježba)
- **Zadatak za sudionike:** Grupe dobivaju tekstualne opise polaznog stanja iz slučajeva **Gordana** (pokrivanje ušiju, bacanje slikovnica) i **Marka** (reakcija udaranja na dodir).
- **Cilj vježbe:** Sudionici moraju nacrtati ledenjak na papiru. Iznad površine vode moraju upisati točne, mjerljive oblike ponašanja, a ispod površine moraju identificirati skrivene uzroke (npr. *Markova taktilna obrambena reakcija i Gordanovo senzorno preopterećenje i anksioznost zbog tranzicije*).
- **Refleksija (Zadnjih 5 minuta modula):** Predstavnici dviju grupa iznose svoje ledenjake, a voditelj radionice naglašava važnost prepoznavanja skrivenih uzroka prije bilo kakve reakcije.

3. MODUL: Metode FPP-a, ABC okvir i 4 funkcije ponašanja (35 – 50 min)

- **Format:** Frontalna prezentacija (Teorijski okvir)
- **Sadržaj prezentacije (Slajdovi 6–10):**
 - Instrumenti za procjenu ponašanja
 - Direktne metode promatranja: Dekonstrukcija ABC modela (Antecedent – Behavior – Consequence). Kako objektivno opisati ponašanje (izbacivanje procjenjivačkih pridjeva).
 - Četiri osnovne funkcije ponašanja: Izbjegavanje/Bijeg, Dobivanje pažnje, Pristup nečemu, Senzorna stimulacija.
 - Koraci u provođenju analize i uvođenje Plana podrške ponašanju (BIP).

4. MODUL: Vježba 2 – Ispunjavanje ABC protokola i detekcija funkcije (50 – 70 min)

- **Format:** Individualni rad / rad u parovima (Praktična vježba)
- **Zadatak za sudionike:** Sudionici dobivaju prazan obrazac ABC tablice. Na temelju opisa iz prakse za **Leonu** (odlazak na dvorište, bacanje na pod, iznošenje na silu) i **Marka** (sjedenje u krugu, dodir pomoćnika, udaranje,

odlazak na hodnik), moraju pravilno razvrstati podatke u stupce A, B i C te u posebnom polju definirati točnu funkciju ponašanja.

- **Cilj vježbe:** Razvijanje vještine objektivnog i deskriptivnog bilježenja bez interpretacija.
- **Provjera točnosti (Zadnjih 5 minuta modula):** Voditelj prikazuje točno ispunjene tablice s točno definiranim funkcijama: Leonina funkcija je *izbjegavanje/odbijanje aktivnosti*, a Markova *izbjegavanje senzornog podražaja*.

5. MODUL: Vježba 3 – Izrada BIP-a i operacionalizacija ishoda (70 – 85 min)

- **Format:** Rad u grupama s praktičnim materijalima (Simulacija i planiranje)
- **Zadatak za sudionike:** Podjela u dvije velike sekcije:
 - **Sekcija 1 (Slučaj Gordan):** Grupa dobiva zadatak izraditi Plan podrške ponašanju (BIP). Moraju fizički posložiti plastificiranu ploču "**PRVO/ZATIM**" i rasporediti slikovne kartice za Gordana te osmisli 3 koraka senzorne prilagodbe u garderobi i na dvorištu (na temelju faza 1, 2 i 3 iz priručnika).
 - **Sekcija 2 (Slučaj Blanka):** Grupa dobiva loše, neprecizne ishode učenja (mentalni procesi: "*naučit će komunicirati*", "*razumjet će tablet*"). Zadatak je prepisati ih u mjerljive, operacionalizirane ishode koristeći poželjne glagole ("*usipat će*", "*pritisnut će simbol*"), oslanjajući se na Kennedyjev model (2006).
- **Cilj vježbe:** Primjena proaktivnih inkluzivnih strategija i ovladavanje tehnikom pisanja mjerljivih IOOP/ishoda.

6. MODUL: Zaključak, Q&A i Evaluacija (85 – 90 min)

- **Format:** Otvoreni razgovor
- **Sadržaj:**
 - Sažetak zlatnih pravila za stručno vođenje dokumentacije (izbacivanje pridjeva, opisivanje asistivne tehnologije kao snage, izbjegavanje nagađanja motiva).
 - Podjela evaluacijskih listića sudionicima.
 - Završna pitanja i odgovori.

Smjernice za voditelja radionice (Kako prezentirati bez ometanja ritma)

1. **Strogo poštujujte tajming:** Vježbe su kratke i dinamične (15–20 minuta). Koristite zvučni tajmer na projektoru kako bi sudionici znali koliko im je vremena ostalo za rad u grupama.
2. **Fokus na objektivnost:** Tijekom Vježbe 2, ako sudionici u stupac "Behavior (B)" napišu "Marko je bio ljut i agresivan", odmah ih korigirajte i uputite na tekst: "Marko se okrenuo i udario pomoćnika". To je ključna svrha ove radionice.

SUSTAVNO DOKUMENTIRANJE I FUNKCIONALNA PROCJENA U INKLUZIVNOJ PRAKSI

8.1. UVOD U DOKUMENTIRANJE U ODGOJNO-OBRAZOVNOM PROCESU

Dokumentiranje je neizostavni dio odgojno-obrazovnog procesa koji pomaže u dubinskom razumijevanju djeteta, njegovih ponašanja i specifičnih načina komunikacije. Ono ne predstavlja samo administrativnu obvezu, već služi kao ključni alat za refleksiju, praćenje djetetova napretka i planiranje daljnjih koraka u inkluzivnoj praksi.

Oblici dokumentiranja

U suvremenom predškolskom odgoju i obrazovanju dokumentiranje se provodi kroz različite formate kako bi se obuhvatili svi aspekti djetetova razvoja:

- **Pisana dokumentacija:** Dnevni i periodični osvrti, pedagoški kartoni, ABC protokoli, planovi podrške.
- **Vizualna dokumentacija:** Fotografije djece u aktivnosti, dječji radovi, crteži i sheme.
- **Audio-vizualna dokumentacija:** Kratki videozapisi koji bilježe specifične interakcije, načine komunikacije i napredak u socijalnim vještinama.
-

Definicije i ključni pojmovi

Kako bismo osigurali ujednačenu stručnu terminologiju u priručniku, definiramo sljedeće koncepte:

- **Izazovno / Nepoželjno ponašanje:** Prema Korošec (2024), nepoželjno ponašanje definira se kao „ponašanje koje se javlja u krivo vrijeme, na krivom mjestu, predugo traje, a intenzitet mu je preslab ili prejak“. Primjerenost, odnosno neprimjerenost nekog ponašanja uvijek se procjenjuje ovisno o specifičnoj situaciji. Nadopunjujući ovu definiciju, Horner i suradnici (2002, prema Sladić Kljajić, 2021) navode da su to:
 - Ponašanja koja ugrožavaju fizičku sigurnost djeteta/učenika ili drugih osoba u okolini.
 - Ponašanja koja otežavaju održavanje naučenih i usvajanje novih vještina.
 - Ponašanja koja onemogućavaju funkcioniranje u društvu ili interakciju s drugima na pozitivan način.
- **Funkcionalna procjena ponašanja (FPP):** Sustavni proces utvrđivanja svrhe ili funkcije (npr. izbjegavanje, dobivanje pažnje, osjetilna stimulacija) određenog ponašanja kako bi se kreirala ciljana intervencija.

Samoevalvacija praktičara

Samoevalvacija je proces u kojem odgojitelji, stručni suradnici i pomoćnici kritički promišljaju o vlastitim postupcima, strategijama i pedagoškim odlukama. Kroz samoevalvaciju analiziramo:

- Koliko je prilagodba prostora i materijala bila uspješna?
- Jesu li naše reakcije na izazovno ponašanje smanjile ili nenamjerno potkrijepile to ponašanje?
- Koje promjene u vlastitom pristupu moramo uvesti kako bismo potaknuli djetetovu autonomiju?

8.2. RAZUMIJEVANJE IZAZOVNOG PONAŠANJA: TEACCH MODEL LEDENJAKA

Svako ponašanje ima svoju jasnu funkciju. Nepoželjna ponašanja nikada se ne javljaju bez razloga ili „iz čista mira“, već se iza njih krije neka nezadovoljena potreba. Obzirom na specifičnosti djece s PSA, nepoželjna ponašanja često

se javljaju zbog djetetove nemogućnosti da iskomunicira svoje potrebe okolini te zbog nepodmirenih senzornih potreba uslijed kojih je dijete neregulirano i frustrirano. Prema Korošec Zavšek (2024), nepoželjno ponašanje najčešće ima komunikacijsku funkciju ili služi za samoregulaciju:

- **Komunikacija potreba:** Dijete ponašanjem želi poručiti da se s nečim ne slaže, da ga nešto boli, da ne može izvršiti zadatak, da želi izbjeći aktivnost, privući pažnju ili dobiti željeni predmet.
- **Senzorno preopterećenje:** Ponašanje može biti rezultat nakupljene napetosti u tijelu, pri čemu dijete nesvjesno pokušava osloboditi tenziju i zaštititi se od preintenzivnih podražaja iz okoline ili boli.

Za dubinsko razumijevanje i upravljanje izazovnim ponašanjem kod osoba s poremećajem iz spektra autizma (PSA) koristi se **TEACCH model ledenjaka** (Schopler, 1994, prema Sladić Kljajić, 2021). Ovaj model uči stručnjake da je u slučaju pojave nepoželjnog oblika ponašanja potrebno mijenjati okolinu, a ne dijete. Okolinu treba maksimalno prilagoditi djetetovim potrebama, a dijete podučavati vještinama koje rješavaju skriveni uzrok pod vodom.

Model ledenjaka (Schopler,1994)

8.2.1. Iznad površine vode: Vidljiva ponašanja

Ovo je vrh sante leda koji obuhvaća postupke koje možemo izravno vidjeti, čuti ili mjeriti:

- Vrištanje i verbalno negodovanje
- Fizička agresija prema drugima

- Meltdown (emocionalni slom)
- Bježanje iz prostorije ili napuštanje aktivnosti
- Potpuno povlačenje i ignoriranje okoline
- Samoozljeđivanje

8.2.2. Ispod površine vode: Skriveni uzroci i deficiti

Ovo je potopljena baza koja predstavlja stvarne neurorazvojne karakteristike autizma koje pokreću vidljivo ponašanje:

- **Teškoće u socijalnoj komunikaciji:** Nerazumijevanje verbalnih uputa, nemogućnost funkcionalnog izražavanja trenutnih potreba ili traženja pauze.
- **Razlike u senzornoj obradi:** Preopterećenje glasnim zvukovima, jarkim svjetlima, gužvom ili određenim taktilnim teksturama.
- **Izazovi izvršnih funkcija:** Problemi s planiranjem koraka, organizacijom materijala, započinjanjem rada ili prelaskom s jedne aktivnosti na drugu.
- **Kognitivni stilovi učenja:** Izrazita potreba za vizualnom strukturom, sporija obrada slušnih informacija ili teškoće s razumijevanjem nepisanih društvenih pravila.
- **Rigidnost i otpor promjenama:** Snažan stres, anksioznost i uznemirenost pri neočekivanim promjenama u svakodnevnom rasporedu ili uobičajenoj rutini.

8.2.3. Promjena perspektive: „Neće“ naspram „Ne može“

Glavni cilj modela ledenjaka jest maknuti fokus s pretpostavke da dijete ili osoba "neće" poslušati i usmjeriti ga na spoznaju da osoba "ne može" izvršiti zadatak zbog neprepoznate prepreke. Emocionalni slomovi ili prkos redefiniraju se kao oblik neverbalne komunikacije jer osoba trenutno nema druge alate za nositi se s okolinom.

8.3. METODE FUNKCIONALNE PROCJENE PONAŠANJA (FPP)

Funkcionalna analiza ponašanja (FAP) – u stručnoj literaturi poznata kao *Functional Behavior Assessment (FBA)* – sustavan je postupak kojim se utvrđuje zašto se određeno izazovno ponašanje javlja. Ona se izravno nadovezuje na model ledenjaka: umjesto da samo kažnjava ili uklanja vidljivo ponašanje (vrh ledenjaka), FAP kopa ispod površine kako bi otkrila njegovu skrivenu svrhu (funkciju). Tek nakon što otkrijemo funkciju nepoželjnog oblika ponašanja možemo razvijati strategije kojima ćemo pokušati naučiti dijete da svoje potrebe zadovolji na prihvatljiv način.

8.3.1. Temeljni ABC model ponašanja

FAP se provodi detaljnim praćenjem i bilježenjem situacija kroz takozvani ABC model, koji rastavlja ponašanje na tri ključna dijela:

- **A (Antecedent) – Prethodnik:** Sve što se dogodilo neposredno prije ponašanja. To uključuje mjesto, vrijeme, prisutne osobe, buku, uputu koja je zadana ili djetetovo trenutno stanje (umor, glad, senzorna preosjetljivost).
- **B (Behavior) – Ponašanje:** Jasno, mjerljivo i objektivno opisano ponašanje. Umjesto interpretativnih izjava poput "*dijete je bilo nemirno*", bilježi se točan i vidljiv opis: "*dijete je bacilo knjigu na pod i vrištalo 3 minute*".
- **C (Consequence) – Posljedica:** Sve što se dogodilo neposredno nakon ponašanja. Kako je reagirala okolina? Je li dijete dobilo pažnju, je li izbjeglo zadatak ili je dobilo željeni predmet?

8.3.2. Četiri osnovne funkcije ponašanja

Kroz prikupljanje ABC podataka, stručnjaci traže ponavljajuće obrasce kako bi utvrdili u koju od četiri glavne kategorije spada funkcija ponašanja:

1. **Izbjegavanje / Bijeg (Escape / Avoidance):** Osoba želi pobjeći od neugodne situacije, preteškog zadatka, preglasne prostorije ili neželjene socijalne interakcije.
2. **Dobivanje pažnje (Attention):** Osoba želi reakciju od roditelja, odgojitelja, učitelja ili vršnjaka (važno je naglasiti da je i negativna pažnja, poput grdnje, i dalje pažnja).
3. **Pristup opipljivom (Tangible):** Osoba želi dobiti određeni predmet, hranu, igračku ili pravo na neku aktivnost (npr. gledanje televizije ili mobitela).
4. **Senzorna stimulacija / Automatska funkcija (Sensory):** Ponašanje pruža ugodu ili smanjuje nelagodu unutar samog tijela (npr. samostimulirajuća ponašanja / *stimming*, ljuljanje, pritiskanje očiju) i ne ovisi o reakciji okoline.

8.3.3. Koraci u provođenju funkcionalne analize

Proces se provodi kroz pet jasno strukturiranih i kaskadnih koraka:

Koraci u provođenju funkcionalne analize:

- **1. Jasno definiranje ponašanja:** Ponašanje se definira tako operativno da ga dvije različite osobe mogu jednako uočiti, identificirati i izmjeriti (npr. "udaranje dlanom o stol").
- **2. Prikupljanje podataka:** Provodi se kroz izravno promatranje (ABC tablice), intervju s roditeljima/odgojiteljima i upitnike.
- **3. Postavljanje hipoteze:** Na temelju podataka donosi se zaključak i postavlja hipoteza o svrsi ponašanja.
- **4. Izrada Plana podrške ponašanju (BIP - Behavior Intervention Plan):** Kreira se strategija koja mijenja prethodnike (kako bi se spriječilo ponašanje) i uči osobu zamjenskom, prihvatljivom ponašanju koje ima istu funkciju.
- **5. Praćenje i evaluacija:** Provjerava se smanjuje li se izazovno ponašanje, a povećava zamjensko.

8.4. PRIKAZI SLUČAJEVA IZ PRAKSE I ABC PROTOKOLI

8.4.1. Slučaj 1: Primjena ABC okvira i verbalne strategije u tranzicijama (Djevojčica Leona)

- **Prethodni podražaj (A):** Odgojiteljica poziva djecu da se počnu spremati za izlazak na dvorište.
- **Ciljano ponašanje (B):** Djevojčica Leona negoduje, baca se na pod, odbija se obući i plače.
- **Posljedica (C):** Odgojiteljica je pokušava obući te je, uz veliki fizički napor i djetetov plač, iznosi na dvorište.
- **Funkcija ponašanja:** Odbijanje / izbjegavanje aktivnosti (tranzicije).

Intervencija i modifikacija ponašanja:

Glavni cilj intervencije jest osigurati da željeno ponašanje što je više moguće ima ugodne prirodne posljedice, čime se ono dugoročno potkrepljuje. U ovom slučaju pomogla je proaktivna verbalna najava "**PRVO / ONDA**", kojom se djetetu najavljuje ugodan podražaj nakon izvršenja zadatka (djevojčica jako voli igru u pijesku):

„PRVO se spremamo (oblačimo), ONDA se idemo igrati u pijesku.”

Ovom proaktivnom strategijom djetetu je pružen jasan predvidljivi okvir, smanjena je anksioznost uzrokovana tranzicijom, a izazovno ponašanje zamijenjeno je suradnjom.

8.4.2. Slučaj 2: Preosjetljivost na dodir i obrambeno ponašanje (Dječak Marko)

- **Prethodni podražaj (A):** Djeca sjede u krugu. Pomoćnik koji je na zamjeni laganim dodirrom pomazi Marka po leđima.
- **Ciljano ponašanje (B):** Marko se naglo okrene te udari pomoćnika. Funkcija ponašanja je izbjegavanje senzornog podražaja (taktilna obrambena reakcija). Nakon toga, dječak ustaje, odlazi u drugi dio sobe i počinje bacati stvari.
- **Posljedica (C):** Pomoćnik ga u bacanju stvari fizički sprječava te ga odvodi van iz sobe u hodnik.

Intervencija i modifikacija ponašanja:

U ovom slučaju radi se o djetetu koje je izrazito preosjetljivo na dodir i koje je na lagani dodir reagiralo obrambeno. Pomoćniku je objašnjen djetetov specifični senzorni profil te su mu dane jasne upute za rad. Stupanje u kontakt s djetetom ubuduće se ne smije odvijati kroz iznenadni tjelesni kontakt, već primarno verbalno. Svaki fizički dodir koji slijedi (npr. tijekom oblačenja ili

podrške) mora se djetetu unaprijed jasno najaviti kako bi se izbjegle reaktivne agresivne manifestacije.

8.4.3.Slučaj 3: Višednevno praćenje i analiza obrazaca tranzicije (Dječak Gordan)

U nastavku je prikazan primjer ispunjene ABC tablice kroz tri uzastopna dana, koji služi za prepoznavanje ponavljajućih obrazaca izazovnog ponašanja kod tranzicija.

Datum i vrijeme	A (Antecedent) – Prethodnik	B (Behavior) – Ponašanje	C (Consequence) – Posljedica
17.08.2026. 10:00 h	Odgojiteljica glasno najavljuje: "Djeco, pospremite kocke, vrijeme je za odlazak na dvorište!"	Gordan uzima kutiju s kockama i divlje ih razbacuje po podu vrišteći.	Odgojiteljica prilazi, drži ga za ruke da ga smiri i govori mu: "Gordane, ne smiješ bacati, to je opasno."
18.08.2026. 10:05 h	Odgojiteljica gasi svjetlo na sekundu (znak za spremanje) i kaže: "Završavamo igru, idemo van."	Gordan baca slikovnice s police na pod i počinje se bacati po podu.	Druga djeca bježe od njega. Odgojiteljica kaže: "U redu, ti odmori, ja ću skupiti slikovnice" i šalje ga da sjedne na stranu.
19.08.2026. 10:15 h	Odgojiteljica dijeli zadatke: "Marko sprema autiće, Gordan sprema plišanice pa idemo na dvorište."	Gordan grabi plišanice, baca ih prema prozoru i rukama pokriva uši.	Odgojiteljica ga odvodi u mirni kutić sobe da se smiri. Gordan ne sudjeluje u pospremanju sobe.

Analiza podataka i postavljanje hipoteze o Gordanovom ponašanju

Kada stručnjak analizira ovu tablicu nakon tri dana, može izvući jasan zaključak (hipotezu) o tome zašto Gordan manifestira navedena ponašanja:

- **Identificirani obrazac (A):** Ponašanje se aktivira isključivo u trenutku tranzicije (prijelaza s jedne aktivnosti na drugu), točnije kada se najavljuje prekid omiljene igre te odlazak u novu, potencijalno senzorno preopterećujuću okolinu (dvorište).
- **Glavna funkcija ponašanja:** Izbjegavanje / Bijeg (Escape) i anksioznost uzrokovana tranzicijom. Bacanjem igračaka Gordan uspješno odgađa ili potpuno izbjegava proces pospremanja (jer ga odgojiteljica makne na stranu ili ona pospremi umjesto njega), a ujedno izražava unutarnji stres zbog nagle promjene rutine.

Plan podrške ponašanju (BIP) za dječaka Gordana

Umjesto kažnjavanja djeteta zbog bacanja igračaka, FAP pristup nalaže sustavnu izmjenu prethodnika (A), poučavanje novom ponašanju (B) i redefiniranje posljedica (C):

1. Izmjena prethodnika (Preventivne strategije):

- *Vizualni raspored*: Gordanu se isključivo individualno, 5-10 minuta ranije, pokazuje slikovna kartica s jasnim slijedom (Prvo: Pospremanje, Zatim: Dvorište).
- *Odbrojanje*: Korištenje pješčanog sata ili vizualnog tajmera na mobitelu uz kratku verbalnu uputu: "Još 3 minute igre, pa spremamo".

2. Poučavanje zamjenskom ponašanju:

- Sustavno podučavanje i uvježbavanje djeteta da pomoću vizualne kartice "Pauza" ili "Trebam pomoć" komunicira da mu je tranzicija preteška, umjesto da prosvjeduje bacanjem predmeta.

3. Izmjena posljedice:

- Ako Gordan baci igračke, odgojiteljica ga smiruje, ali ga **ne oslobađa** zadatka. Čim se dijete smiri, uz fizičku vođenu podršku (metoda "ruka preko ruke") zajedno pospremaju barem jednu igračku. Time se prekida dotadašnji obrazac i dijete uči da izazovno ponašanje više ne rezultira potpunim izbjegavanjem obveze.

8.5. PRAKTIČNI ALATI I PRILAGODBA OKRUŽENJA ZA INKLUZIVNU PRAKSU

8.5.1. Tehnički predložak vizualnog plana "PRVO – ZATIM" (First – Then)

Ovaj strukturirani alat služi za dramatično smanjenje anksioznosti jer djetetu pruža jasnu strukturu i vizualno pokazuje da manje ugodna aktivnost (pospremanje) ima svoj predvidljivi i brzi kraj, nakon kojeg neposredno slijedi željena nagrada ili aktivnost (dvorište).

Tehnički izgled i izrada:

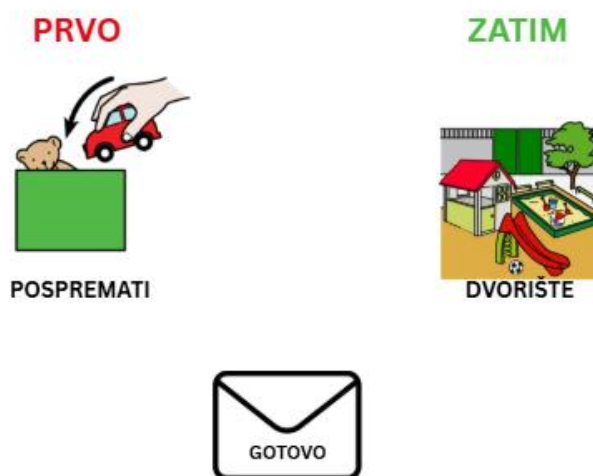
- **Format**: Plastificirana vodoravna podloga A4 formata, podijeljena na dva jednaka polja (lijevo i desno) s postavljenim čičak trakama za brzu izmjenu.

- **Slikovne kartice:** Mobilne i plastificirane kartice sa simbolima ili jasnim fotografijama koje se mijenjaju ovisno o koraku tranzicije.

Faze primjene vizualnog plana na Gordanovom primjeru:

Faza 1: Najava i pospremanje

Odgojiteljica donosi ploču Gordanu 3 minute prije opće najave skupini, pokazuje prstom na simbole i kratko i smireno verbalizira: „Gordane, prvo pospremanje, zatim dvorište.”

Faza 2: Završetak aktivnosti (Vizualna potvrda uspjeha)

Čim Gordan pospremi makar jednu ili dvije unaprijed dogovorene igračke, odgojiteljica pred njim skida karticu „PRVO“, odlaže je u „kutiju za gotove zadatke“ (ili je križa flomasterom za bijelu ploču) i verbalno potkrepljuje: „Pospremanje je gotovo. Sada dvorište!”

8.5.2. Prilagodba senzornih uvjeta u inkluzivnoj skupini

Iz ABC tablica i opisa slučajeva vidljivo je da djeca s teškoćama (poput Gordana koji pokriva uši rukama ili Marka koji reagira na dodir) teško podnose senzorni kaos koji u vrtićima često prati najavu izlaska van (iznenadno gašenje svjetla, glasna vika djece, lupanje ormarića u garderobi). Prilagodbom okoline značajno smanjujemo senzorno preopterećenje.

Tijekom pospremanja sobe:

- **Smanjenje zvučnog šoka:** Umjesto glasne zajedničke verbalne najave za svu djecu ili naglog, uznemirujućeg gašenja svjetla, odgojiteljica ili pomoćnik prilazi djetetu i upute govori tiho, smirenim i ravnomjernim glasom.
- **Vizualni tajmer:** Koristi se fizički pješćani sat ili aplikacija s vizualnim odbrojavanjem (gdje se obojeni krug smanjuje kako vrijeme istječe). Dijete tako jasno vidi koliko još traje igra, što sprječava stres izazvan naglim prekidom.
- **Jasno definiran, manji zadatak:** Velike i neodređene upute poput "spremi sobu" stvaraju vizualni kaos. Djetetu treba dati kutiju i točnu, reduciranu uputu: "Spremi ove 3 kocke." To smanjuje osjećaj preopterećenosti.

Tijekom tranzicije u garderobi (Prijelazni prostori):

- **Izbjegavanje gužve kroz promjenu rasporeda:** Dijete sa senzornim teškoćama ne bi trebalo boraviti u garderobi u isto vrijeme kada i ostalih dvadesetero djece iz skupine.
 - *Opcija A:* Dijete odlazi na oblačenje za dvorište 5 minuta prije ostale djece, dok je garderoba još potpuno prazna, tiha i prohodna.
 - *Opcija B:* Dijete odlazi u garderobu zadnje, u pratnji pomoćnika, kada su ostala djeca već obula cipele i izašla na hodnik ili dvorište.
- **Fiksno i mirno mjesto:** Dijete mora imati svoje stalno, nepromjenjivo mjesto za sjedenje na kraju klupe (idealno u kutu garderobe). Time se osigurava da mu druga djeca ne prolaze iza leđa i sprječavaju se slučajni, iznenadni dodiri koji mogu potaknuti obrambenu agresiju.

Prilikom izlaska na dvorište:

- **Slušalice za smanjenje buke (Antifoni):** Ako su hodnici i garderoba preglasni, djetetu se prije početka pospremanja stavljaju slušalice koje prigušuju buku. Ono ih nosi kao preventivni štiti sve dok ne izađe na otvoreni prostor dvorišta.
- **Tranzicijska igračka:** Dopustite djetetu da iz sobe na dvorište ponese jedan specifičan senzorni predmet koji ga provjereno umiruje (npr. lopticu stiskalicu ili mali omiljeni autić u džepu). To mu pomaže zadržati kontinuitet i osjećaj sigurnosti tijekom dramatične promjene prostora.

8.6. STRUKTURIRANJE INKLUZIVNIH INTERVENCIJA I STRATEGIJA PODRŠKE

Nakon što se utvrdi što dijete ponašanjem nastoji postići (funkcija), kreira se plan intervencija usmjeren na smanjivanje ili uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja. Strategije dijelimo prema vremenu primjene i fokusu djelovanja:

1. **Strategije vezane za prethodne događaje (Antecedente) i podražaje:**
U uvjetima inkluzije donekle možemo aktivno utjecati na fizičku i vremensku strukturu te prilagodbu metoda i postupaka (vizualni rasporedi, kratice Prvo/Onda, vremenski brojači, token sustavi).
2. **Strategije usmjerene na poučavanje vještina:**
Rad na razvoju samoregulacije, komunikacijskih i socijalnih vještina te adekvatnom traženju pomoći (alternativno/zamjensko ponašanje, oblikovanje ponašanja, socijalne priče, videomodeliranje).
3. **Strategije vezane za događaje nakon pojave ponašanja (Posljedice):**
Osmišljavanje dosljednih reakcija okoline koje osiguravaju da nepoželjno ponašanje više ne rezultira željenim ishodom (prekid nenamjernog potkrepljivanja izbjegavanja aktivnosti).

8.7. VOĐENJE BILJEŠKI O DJETETU

8.7.1. Dnevnik rada pomoćnika za djecu s teškoćama u razvoju

Dnevnik rada pomoćnika služi za svakodnevno kvalitativno praćenje djetetovih socijalnih interakcija, komunikacijskih obrazaca i razine angažmana u aktivnostima.

U nastavku slijedi primjer zapisa iz dnevnika o djetetu. Ime djeteta izmijenjeno je radi zaštite njegove privatnosti.

Blanka je danas većinu vremena provela u dvorani. U predsoblju sam je uspjela zainteresirati za igru pijeskom, koji je presipavala iz čaše u čašu i rukom. U aktivnost se dobrovoljno uključila i vršnjakinja Sara. Blanka je s njom primarno ostvarila paralelnu igru, no u nekoliko situacija zabilježena je i inicijacija interakcije: Blanka je usipavala pijesak u Sarinu čašicu, posipala je Sarinu ruku pijeskom te je ostvarivala kontakt očima,

pogledavajući je i očekujući Sarinu reakciju. (Prilog dokumentaciji: Kratki videozapis interakcije pod brojem video_01.mp4)

Tijekom boravka u dvorani, osim aktivnosti slaganja puzzli, Blanka rado koristi ljuljačku i verbalno/gestovno traži da je ljuljam i vrtim. Uočeno je specifično ponašanje: u ljuljačku često stavlja crni okrugli WESCO element, sjedne on njega i zatim se ljulja. Za vrijeme ljuljanja aktivno traži auditivni poticaj – zahtijeva da joj pjevam, samostalno birajući i mijenjajući pjesmice putem komunikatora na tabletu.

8.7.2. Komparativna analiza stilova dokumentiranja

Primjeri dokumentiranja socijalne interakcije (igra pijeskom)

Pravilno dokumentiranje (Objektivno i deskriptivno)	Nepravilno dokumentiranje (Subjektivno i interpretativno)
Što je dobro: Bilježe se točni oblici ponašanja, trajanje i način iniciranja kontakta bez nagađanja o emocijama. • „B. u predsoblju ostvaruje paralelnu igru sa S. kroz presipavanje pijeska. Inicira interakciju tako što sipa pijesak u čašu vršnjakinje, posipa njezinu ruku i ostvaruje kontakt očima s pogledom usmjerenim prema S., čekajući reakciju.” • „Pokazuje interes za vršnjake kroz konkretne radnje dijeljenja prostora i materijala u igri pijeskom (vidi: video_01.mp4).”	U čemu je pogreška: Koriste se općenite i nejasne tvrdnje poput „jako voli”, pretpostavlja se djetetova namjera („želi se svidjeti”) i daju se paušalne ocjene socijalnih vještina. • „B. se danas napokon igrala sa S. u predsoblju s pijeskom jer inače samo bježi u dvoranu. Jako voli S. pa joj je stalno sipala pijesak po rukama.” • „B. ima problem s ostvarivanjem dublje komunikacije s vršnjacima, ali se danas trudila svidjeti S. i tražila je njezinu pažnju.”

Primjeri dokumentiranja specifičnih interesa i motoričkih aktivnosti (dvorana, ljuljačka)

Pravilno dokumentiranje (Objektivno i deskriptivno)	Nepravilno dokumentiranje (Subjektivno i interpretativno)
Što je dobro: Točno se opisuje slijed djetetovih radnji, način komunikacije i korištenje specifičnih predmeta na neuobičajen, ali funkcionalan način. • „B. kombinira grubo-motoričku aktivnost s osjetilnim poticajima: samostalno stavlja crni okrugli WESCO element u ljuljačku, sjeda na njega i ljulja se.” • „Zahtijeva auditivni poticaj tijekom	U čemu je pogreška: Ponašanje se etiketira kao „čudno”, koristi se riječ „opsjednuta” koja je neprofesionalna, a djetetovo korištenje komunikatora se umanjuje ili krivo tumači. • „B. se ponaša neobično u dvorani. Opsjednuta je crnim WESCO elementom i stalno ga čudno stavlja pod guzu dok se ljulja.” • „B. je hiperaktivna na ljuljački, stalno naređuje da je se ljulja i vrti. Igra se s tabletom

ljuljanja (traži pjevanje) i funkcionalno koristi komunikator na tabletu za samostalan odabir i izmjenu pjesama."

- „Inicira komunikaciju s odgojiteljem gestom i verbalno, tražeći akciju (ljuljanje i vrtnja)."

kako bi namjerno mijenjala pjesmice i tako nas testira."

- „Dijete ne zna samo smisliti igru u dvorani pa stalno traži pažnju odgojitelja kroz pjevanje."

8.7.3. Sažetak pravila za stručno vođenje dokumentacije

Kada pišete službena izvješća ili kartone o djetetu na temelju ovakvih bilježaka, uvijek se vodite ovim zlatnim pravilima:

- **Izbacite pridjeve koji procjenjuju:** Umjesto "*lijepo se igrala*", napišite "*mirno je sjedila i presipavala pijesak 10 minuta*".
- **Opišite komunikacijski alat:** Kada dijete koristi potpomognutu komunikaciju (komunikator), zabilježite to kao njezinu snagu i vještinu ("*samostalno bira pomoću komunikatora*"), a ne kao igranje s ekranom.
- **Ne nagađajte motive:** Zapišite što dijete radi ("*pogledava vršnjakinju*"), a ne što dijete misli ("*ljubomorna je*", "*želi biti glavna*").

8.8. OPERACIONALIZACIJA DJETETOVIH POSTIGNUĆA (ISHODA UČENJA)

Prilikom pisanja individualiziranih planova i ishoda (prema Kennedy, 2006), odgojno-obrazovni ciljevi moraju biti postavljeni mjerljivo i opažljivo. Korištenje preciznih glagola omogućuje jasnu evaluaciju djetetova napretka.

Poželjni i precizni glagoli (Opažljivi i mjerljivi)	Nepoželjni i neprecizni glagoli (Mentalni procesi – nemjerljivi)
analizirati, opisati, definirati, napraviti, usporediti, razlikovati, argumentirati, usipati, pritisnuti, imenovati i dr.	znati, razumjeti, osvijestiti, cijeniti, zapamtiti, upoznati, naučiti, usvojiti, osposobiti i sl.

Primjer operacionalizacije ishoda na temelju prikaza slučaja (Djevojčica Blanka):

Kako bi se jasno prikazala razlika između glagola, u nastavku su navedeni primjeri formulacije odgojno-obrazovnih ishoda za djevojčicu Blanku na temelju vođenja dnevnika o djetetu:

- **Područje: Socijalna interakcija (Paralelna i zajednička igra)**
 - ✗ *Neprecizno (loše):* Blanka će naučiti komunicirati s drugom djecom u skupini i usvojiti će ponašanje u igri s pijeskom.
 - ✓ *Precizno (dobro):* Blanka će usipati pijesak u čašicu drugog djeteta i pogledati u lice djeteta očekujući reakciju tijekom aktivnosti presipavanja pijeska.
- **Područje: Asistivna tehnologija i komunikacija**
 - ✗ *Neprecizno (loše):* Blanka će razumjeti kako se koristi tablet i znat će izabrati pjesmicu na komunikatoru.
 - ✓ *Precizno (dobro):* Blanka samostalno bira i pritišće simbole pjesmica na komunikatoru (tabletu) kako bi izrazila želju tijekom aktivnosti ljuljanja.

Strukturiranje Gordanova vremena nakon izlaska na dvorište

Dvorište se u inkluzivnoj praksi često smatra slobodnim prostorom bez strukture, što kod djece s teškoćama iz spektra autizma može izazvati visoku razinu anksioznosti. Veliki otvoreni prostor, buka, nepredvidivo kretanje druge djece i nedostatak jasnih granica mogu dovesti do novog senzornog preopterećenja. Kako bi se to spriječilo, Gordanovo vrijeme na dvorištu strukturira se kroz tri jasne faze:

[Faza 1: Ulazak i tranzicija] → [Faza 2: Fokusirana/Vođena igra] → [Faza 3: Slobodan odabir i povlačenje]

Faza 1: Ulazak i stabilizacija (Prvih 5–10 minuta)

Neposredno nakon izlaska iz zgrade, Gordanu je potreban miran prijelazni korak kako bi obradio promjenu intenziteta svjetlosti, temperature i zvuka:

- **Zona stabilizacije:** Pomoćnik ili odgojitelj vodi Gordana do unaprijed dogovorenog, mirnijeg dijela dvorišta (npr. klupa u hladu ili rubni dio pješčanika).

- **Skidanje senzornog štita:** Ako je Gordan nosio slušalice za prigušivanje buke (antifone) kroz hodnik, one se ne skidaju odmah na vratima, već tek u ovoj zoni, kada se djetetovo tijelo umiri.
- **Tranzicijski zadatak:** Djetetu se daje jednostavan, predvidljiv zadatak koji mu pomaže da se uzemli (npr. "*Gordane, odnesi ovu kanticu do pješčanika*").

Faza 2: Fokusirana i vođena aktivnost (15–20 minuta)

Kako Gordan ne bi lutao dvorištem bez cilja (što često dovodi do frustracije ili repetitivnih ponašanja poput trčanja uz ogradu), njegovo sudjelovanje se strukturira pomoću vizualnih kartica i jasnih pravila igre:

- **Vizualni odabir igre:** Pomoćnik Gordanu nudi ploču s maksimalno dva do tri izbora (npr. slika pješčanika ili slika ljuljačke).
- **Jasne fizičke granice:** Ako odabere pješčanik, djetetu se prostor definira fizički (npr. "*Sjediš s ove strane panja*"). Igračke i rekviziti (kamioni, lopatice) moraju biti pripremljeni unaprijed kako bi se izbjegao konflikt oko dijeljenja materijala u gužvi.
- **Uključivanje vršnjaka:** Pomoćnik organizira paralelnu igru tako što poziva jedno do dvoje senzorno stabilne djece u pješčanik i dodjeljuje im jasne uloge (npr. "*Marko sipa pijesak u kamion, Gordan vozi kamion do kante*").

Faza 3: Slobodan odabir i zona za odmor (Zadnji dio boravka)

Nakon fokusirane aktivnosti, djetetu se dopušta samostalan izbor, ali uz stalno praćenje znakova umora ili preopterećenja:

- **Kutić za umirivanje:** Na dvorištu mora postojati fiksno mjesto gdje se Gordan može povući ako osjeti preopterećenje (npr. kućica za igru ili mirna klupa). To mjesto je vizualno označeno i na njemu nema druge djece.
- **Prepoznavanje znakova stresa:** Ako Gordan počne rukama pokrivati uši, ljuljati tijelo u stajaćem položaju ili iskazivati pojačanu motoričku napetost, pomoćnik ga odmah odvodi u kutić za umirivanje i nudi mu tranzicijsku igračku (lopticu stiskalicu).
- **Najava povratka:** Unutarnji prostor najavljuje se na isti način kao i izlazak – vizualnim tajmerom i karticom "*Prvo/Zatim*" (Prvo: Ulazak u sobu, Zatim: Ručak/Priča), 5 minuta prije nego što se ostala djeca pozovu na okupljanje.

Prilog A:

1. MATERIJAL ZA ISPIS: PRAZAN LIST S ABC TABLICOM (Za Vježbu 2)

Radionica: Sustavno dokumentiranje i funkcionalna procjena u inkluzivnoj praksi

Ime i prezime sudionika / Par: _____

Datum: 17. 08. 2026.

UPUTA ZA RAD:

Pažljivo pročitajte dobivene opise slučajeva iz prakse (**Djevojčica Leona** i **Dječak Marko**). Razvrstajte podatke u odgovarajuće stupce tablice. Bilježite isključivo **objektivne i opažljive činjenice**, bez interpretacije emocija ili pretpostavljanja motiva. Na temelju uočenog obrasca, u donjem polju definirajte točnu **funkciju ponašanja**.

PROTOKOL ZA PROMATRANJE PONAŠANJA (ABC TABLICA)

A (Antecedent) – Prethodnik
(Što se dogodilo neposredno
PRIJE? Mjesto, vrijeme, uputa,
senzorni podražaj...)

B (Behavior) – Ponašanje
(Točan, mjerljiv i jasan opis
djetetovih postupaka – što
točno radi/govori?)

C (Consequence) –
Posljedica
(Što se dogodilo
neposredno **NAKON?** Kako
je reagirala okolina?)

ANALIZA I ODREĐIVANJE FUNKCIJE PONAŠANJA

SLUČAJ 1 (Leona):

Koja je primarna funkcija ovog ponašanja? (Zaokružite ili upišite):

a) Dobivanje pažnje | b) Izbjegavanje/Bijeg od aktivnosti | c) Pristup opipljivom predmetu | d) Senzorna stimulacija

Objašnjenje/Hipoteza:

SLUČAJ 2 (Marko):

Koja je primarna funkcija ovog ponašanja? (Zaokružite ili upišite):

a) Dobivanje pažnje | b) Izbjegavanje senzornog podražaja | c) Pristup opipljivom predmetu | d) Senzorna stimulacija

Objašnjenje/Hipoteza:

Prilog B:

2. TEKSTUALNE KARTICE SA ZADACIMA ZA GRUPNI RAD (Za Vježbu 1 i 3)

(Ove tekstove isprintajte, izrežite kao kartice i podijelite grupama ovisno o fazi radionice).

✂ KARTICA ZA VJEŽBU 1: GRUPA „GORDAN“ (TEACCH Model ledenjaka)

Opis polaznog stanja: Odgojiteljica najavljuje spremanje kocaka i odlazak na dvorište. Gordan uzima kutiju s kockama, divlje ih razbacuje po podu i vrišti. Sljedeći dan, na gašenje svjetla i najavu izlaska, baca slikovnice s police i ljulja se na podu pokrivajući uši rukama.

ZADATAK ZA GRUPU: Nacrtajte ledenjak. Iznad površine upišite vidljiva, mjerljiva ponašanja. Ispod površine (u bazu) upišite skrivene uzroke (osobine autizma, senzorne i kognitivne izazove) koji pokreću ovo ponašanje.

✂ KARTICA ZA VJEŽBU 1: GRUPA „MARKO“ (TEACCH Model ledenjaka)

Opis polaznog stanja: Djeca mirno sjede u krugu. Pomoćnik na zamjeni prilazi dječaku Marku i laganim dodirom ga pomazi po leđima. Marko se naglo okreće, udara pomoćnika, ustaje, odlazi u drugi dio sobe i počinje bacati stvari na pod.

ZADATAK ZA GRUPU: Nacrtajte ledenjak. Iznad površine upišite vidljiva, mjerljiva ponašanja. Ispod površine (u bazu) identificirajte stvarni uzrok – specifičnost njegova senzornog profila koja je dovela do ove reaktivne manifestacije.

✂ KARTICA ZA VJEŽBU 3: SEKCIJA 1 – GRUPA „GORDAN“ (Izrada BIP-a i struktura dvorišta)

ZADATAK ZA GRUPU: Na temelju analize Gordanova ponašanja (anksioznost zbog tranzicije, senzorna preosjetljivost na buku, pokrivanje ušiju), osmislite detaljan plan podrške (BIP).

1. Fizički posložite i opišite faze primjene vizualnog plana "PRVO/ZATIM".
2. Definirajte točne korake senzorne prilagodbe za Gordana u tri prostora: *tijekom pospremanja sobe, u prijelaznom prostoru (garderobi) i nakon dolaska na dvorište (faze 1, 2 i 3)*. Kako organizirati njegovo slobodno vrijeme da ne dođe do novog meltdowna?

✂ KARTICA ZA VJEŽBU 3: SEKCIJA 2 – GRUPA „BLANKA“ (Operacionalizacija ishoda)

ZADATAK ZA GRUPU: U individualiziranim planovima (IOOP) ciljevi moraju biti opažljivi i mjerljivi (prema Kennedy, 2006). Proučite niže navedene, loše formulirane ishode za djevojčicu Blanku i **prepišite ih** koristeći isključivo poželjne, mjerljive glagole (aktivnosti s pijeskom i komunikatorom na tabletu).

- ✗ Loš ishod 1: Blanka će naučiti komunicirati s drugom djecom u skupini i usvojiti će ponašanje u igri s pijeskom.
- ✗ Loš ishod 2: Blanka će razumjeti kako se koristi tablet i znat će izabrati pjesmicu na komunikatoru.

EVALUACIJSKI UPITNIK (Za kraj radionice)

Hvala vam na sudjelovanju! Molimo vas da odvojite 2 minute i iskreno procijenite korisnost ove edukacije kako bismo unaprijedili buduće stručne skupove. Upitnik je **anoniman**.

EVALUACIJSKI LISTIĆ SUDIONIKA

1. U kojoj mjeri su sadržaji ove radionice primjenjivi u vašem svakodnevnom radu u inkluzivnoj praksi? (Zaokružite jednu ocjenu)

- 1 – Potpuno neprimjenjivo
- 2 – Djelomično primjenjivo
- 3 – Uglavnom primjenjivo
- 4 – Potpuno primjenjivo i korisno

2. Koja vam je vježba ili teorijski koncept s današnje radionice bio najkorisniji i zašto?

3. Procijenite vlastitu spremnost za objektivno vođenje ABC bilježaka nakon ove radionice: (Zaokružite jednu tvrdnju)

- a) I dalje mi je teško razdvajati objektivne opise od osobnih procjena i emocija.
- b) Jasna mi je razlika, ali trebat će mi dodatna vježba i supervizija u timu.
- c) Osjećam se potpuno spremno samostalno voditi ABC protokol i identificirati funkciju ponašanja.

Komentari, prijedlozi i pohvale:

Prilog D: Periodični osvrt na realizaciju individualiziranog odgojno-obrazovnog plana (IOOP)

Izvor: Manuela Kos, mag. paed., uz dopuštenje autorice.

Periodični osvrt na realizaciju

Dijete: _____ Skupina: _____

1) Kako dijete funkcionira u skupini, kako prihvaća ritam dana i rutine? Kako je samostalno i koja količina podrške mu je potrebna, u kojim aktivnostima?

Osvrt i zapažanja:

2) Jeste li prilagođavali prostor i organizaciju, rutine potrebama djeteta? Ako da, opišite na koji način. Ako ne, obrazložite zašto.

Osvrt i zapažanja:

3) Koje aktivnosti iz individualiziranog odgojno-obrazovnog rada ste realizirali s djetetom? Nabrojite.

Osvrt i zapažanja:

4) Kako dijete prihvaća ponuđene (planirane) individualizirane aktivnosti i poticaje – koje možda i nisu u području njegova interesa i ne bi ih samoinicijativno biralo? Koliko je uspješno, vješto u interakciji s poticajima, u aktivnostima, kako koristi materijale?

Osvrt i zapažanja:

5) Smatrate li da je djetetu potrebna dodatna podrška pomoćnika za dijete s teškoćama u razvoju, odnosno nastavak podrške ukoliko dijete ima pomoćnika?

Osvrt i zapažanja:

- 6) Evaluacija IOOP-a: Smatrate li da IOOP treba mijenjati za naredno razdoblje, s obzirom na djetetov aktualan razvojni status? Napišite kojim promjenama, koje aktivnosti i nove metode predlažete? Ako ne, obrazložite zašto.**

Osvrt i zapažanja:

Prilog E: Prilog: PREDLOŽAK ZA VOĐENJE DNEVNIKA RADA POMOĆNIKA

Ime i prezime djeteta:	_____	Pedagoška godina:	20__ / 20__
Odgojna skupina:	_____	Pomoćnik (ime i prezime):	_____

Datum: _____

Potpis pomoćnika: _____

1. ANGAŽMAN U AKTIVNOSTIMA I RUTINAMA

(Označite kvačicom i ukratko opišite djetetovu samostalnost, interese i reakcije na poticaje)

- Jutarnji dolazak / Tranzicije: _____
- Slobodna igra (u skupini/dvorani): _____
- Strukturirane aktivnosti (odgojitelj): _____
- Boravak na otvorenom(dvorište/šetnja): _____
- Rutine (obroci, higijena, odmor): _____

2. SOCIJALNA INTERAKCIJA I KOMUNIKACIJA

- Oblik interakcije s vršnjacima: ☐ Osamljena igra ☐ Paralelna igra ☐ Zajednička igra ☐ Iniciranje kontakta
- Način komunikacije: ☐ Verbalna ☐ Geste/vokalizacija ☐ Asistivna tehnologija (komunikator/tablet)
- Zapažanja o socijalnim situacijama: _____

3. PRILAGODBE I PRUŽENA PODRŠKA (Što je pomoćnik poduzeo?)

- Prilagodba prostora/materijala: _____
- Verbalna/vizualna podrška (npr. "Prvo/Onda", slikovni raspored): _____
- Fizičko navođenje / usmjeravanje pažnje: _____

4. BILJEŠKE O IZAZOVNIM PONAŠANJIMA (Ako su se pojavila)

- Opis ponašanja (B): _____
- Što je prethodilo (A) i kako je okolina reagirala (C): _____

5. MULTIMEDIJSKI / DODATNI ZAPISI

- Postoji li foto/video zapis specifičnog napretka? ☐ DA ☐ NE Naziv datoteke: _____

Prilog F: **SMJERNICE ZA ODGOJITELJE: SURADNJA S POMOĆNIKOM**

Uspješna inkluzija počiva na **partnerskom odnosu i jasnoj podjeli uloga** između odgojitelja i pomoćnika.

- **Jasno definiranje uloga:** Odgojitelj je voditelj odgojno-obrazovnog procesa koji planira aktivnosti i postavlja ciljeve za svu djecu. Pomoćnik je podrška djetetu s teškoćama u realizaciji tih planova.
 - **Pomoćnik kao „most“, a ne barijera:** Glavni zadatak pomoćnika je poticanje djetetove samostalnosti. Pomoćnik se treba povući u situacijama kada dijete može reagirati samo ili u interakciji s vršnjacima.
 - **Uloga 3. odgojitelja:** Kada dijete s teškoćama spava, ima terapiju ili uspješno samostalno funkcionira, pomoćnik može preuzeti ulogu potpore cjelokupnoj skupini (npr. priprema materijala), čime se rasterećuje primarni odgojitelj.
 - **Zajedničko planiranje:** Odvojite 15 minuta tjedno kako biste pomoćniku najavili planirane teme i tranzicije. Pomoćnik mora unaprijed znati što se od djeteta očekuje kako bi pripremio vizualne podsjetnike.
 - **Usklađivanje reakcija na izazovna ponašanja:** Izuzetno je važno da odgojitelj i pomoćnik na izazovno ponašanje djeteta reagiraju **potpuno dosljedno** prema dogovorenom protokolu (npr. ABC okvir).
 - **Profesionalne granice s roditeljima:** Službene informacije o djetetovom napretku, ponašanju ili incidentima roditeljima **uvijek prenosi odgojitelj ili stručni tim vrtića**, a ne pomoćnik samostalno na hodniku.
-

Prilog G:

FAST – Functional Analysis Screening Tool

(Izvor: Iwata i sur., 2013; prilagođeno prema Glavaš, Pintarić Mlinar i Tepeš, 2018)

Upute za provođenje: FAST je alat za probir koji identificira faktore koji utječu na pojavu nepoželjnog ponašanja. Provođa se **zasebno za svako specifično ponašanje** (npr. posebno za agresiju, posebno za autoagresiju). Odgovorite na pitanja zaokruživanjem **DA** ili **NE**.

- **Ime djeteta:** _____ **Datum:** _____
- **Podatke daje:** _____ **Podatke uzima:** _____
- **Ciljano nepoželjno ponašanje (jasno definirati):**

UPITNIK

I. Socijalno pojačanje (Skretanje pažnje / Traženje predmeta)

1. Javlja li se ponašanje obično kada je dijete samo, bez prisutnosti odraslih? **(DA / NE)**
2. Javlja li se ponašanje kada djetetu oduzmete omiljenu igračku ili predmet? **(DA / NE)**
3. Prestaje li ponašanje brzo nakon što djetetu date predmet koji je željelo? **(DA / NE)**
4. Javlja li se ponašanje češće kada se prestanete baviti djetetom i preusmjerite pažnju na nekog drugog? **(DA / NE)**
5. Pokušava li dijete tijekom izvođenja ponašanja ostvariti kontakt očima s Vama ili drugim osobama? **(DA / NE)**
6. Javlja li se ponašanje češće kada dijete ne dobiva nikakvu pažnju u prostoriji? **(DA / NE)**
7. Prestaje li ponašanje ubrzo nakon što djetetu pridete, zagrlite ga ili započnete razgovor s njim? **(DA / NE)**
8. Javlja li se ponašanje kada djetetu kažete da ne može dobiti ono što želi? **(DA / NE)**
9. Čini li se da dijete izvodi ovo ponašanje kako bi vas navelo da radite nešto s njim (npr. da ga ljuljate, pjevate)? **(DA / NE)**

II. Socijalno pojačanje (Bijeg / Izbjegavanje zahtjeva)

10. Javlja li se ponašanje obično kada se od djeteta traži da izvrši neki zadatak ili aktivnost? **(DA / NE)**
11. Javlja li se ponašanje češće tijekom strukturiranih aktivnosti nego tijekom slobodne igre? **(DA / NE)**
12. Prestaje li ponašanje ubrzo nakon što djetetu kažete: "U redu, ne moraš to sada napraviti"? **(DA / NE)**
13. Pokazuje li dijete otpor ili negodovanje čim vidi materijale za rad ili najavu tranzicije? **(DA / NE)**
14. Javlja li se ponašanje kada se težina zadatka koji je pred djetetom iznenada poveća? **(DA / NE)**

15. Je li vjerojatnost pojave ponašanja veća ako od djeteta traži upute osoba koju manje poznaje (npr. zamjena)? **(DA / NE)**
16. Čini li se da se ponašanje smanjuje ako djetetu dopustite da zadatak obavi sporije ili uz vašu fizičku pomoć? **(DA / NE)**
17. Javlja li se ponašanje kada od djeteta tražite da prekine igru i prijeđe na rutinu (npr. pranje ruku, ručak)? **(DA / NE)**
18. Pomaže li djetetu u smanjenju ovog ponašanja ako mu ponudite jasan vizualni raspored (npr. Prvo-Onda ploču)? **(DA / NE)**

III. Nesocijalno / Automatsko pojačanje (Senzorna stimulacija / Bol)

19. Javlja li se ponašanje učestalo i u trenucima kada dijete nema nikakvih obaveza i nitko od njega ništa ne traži? **(DA / NE)**
20. Izgleda li ponašanje kao da djetetu pruža ugodu (npr. ritmičko ljuljanje, trljanje, ponavljajući pokreti)? **(DA / NE)**
21. Javlja li se ponašanje češće kada je dijete bolesno, umorno ili izloženo jakoj senzornoj buci (npr. preosjetljivost)? **(DA / NE)**
22. Kada djetetu onemogućite izvođenje ovog ponašanja, postaje li ono izrazito tjeskobno ili uznemireno? **(DA / NE)**
23. Javlja li se ponašanje na isti način u potpuno različitim prostorima i okruženjima? **(DA / NE)**
24. Reagira li dijete obrambeno (udaranjem ili bježanjem) na neočekivani dodir po leđima ili tijelu? **(DA / NE)**
25. Čini li se da dijete izvodi ovo ponašanje intenzivnije kada u prostoriji nema nikakvih poticaja ni materijala za igru? **(DA / NE)**
26. Javlja li se ponašanje kada je djetetu vidljivo fizički neudobno (npr. pretople cipele, mokra odjeća, neudoban položaj)? **(DA / NE)**
27. Smanjuje li se ponašanje ako djetetu osigurate mirno okruženje ("Mekani kutak") i predmete za senzorno uzemljenje? **(DA / NE)**

INTERPRETACIJSKA TABLICA ZA VODITELJA (Zbroj odgovora)

Prebrojite broj "DA" odgovora po pojedinim kategorijama:

- **Kategorija I (Pitanja 1–9): Pozitivno socijalno pojačanje.** Ako je zbroj ovdje najveći, ponašanje služi za privlačenje pažnje odraslih ili dobivanje željenih predmeta/aktivnosti.
- **Kategorija II (Pitanja 10–18): Negativno socijalno pojačanje.** Ako dominiraju ovi odgovori, funkcija ponašanja je bijeg od zahtjeva, izbjegavanje teških zadataka ili strah od tranzicije.
- **Kategorija III (Pitanja 19–27): Automatsko / Senzorno pojačanje.** Najveći broj bodova ovdje ukazuje na unutarnju potrebu djeteta (samostimulacija uslijed dosade, obrambena reakcija zbog senzornog preopterećenja ili reakcija na fizičku bol/neugodu).

Prilog H:

Uloga pomoćnika u provođenju FAST-a i komunikaciji sa stručnim timom

Pomoćnik za djecu s teškoćama (ili treći odgojitelj) ima nezamjenjivu ulogu u procesu funkcionalne procjene jer provodi najviše vremena u izravnoj, svakodnevnoj interakciji s djetetom. Međutim, njegova uloga je **izvoditeljska i suradnička, a ne dijagnostička**.

U nastavku su jasne smjernice o tome što je točno zadatak pomoćnika, a što stručnog tima (psihologa, edukacijskog rehabilitatora, logopeda, pedagoga):

A. Što je zadatak pomoćnika? (Skupljač podataka s terena)

1. **Objektivno bilježenje u Dnevnik rada:** Pomoćnik svakodnevno upisuje sirove podatke (onako kako je opisano u primjeru s Blankom) koristeći isključivo mjerljive glagole (Kennedy, 2006).
2. **Ispunjavanje FAST-a kao "Davaoc informacija":** Budući da FAST zahtijeva odgovore od osobe koja najbolje poznaje djetetove reakcije u kriznim situacijama, pomoćnik samostalno zaokružuje **DA/NE** na upitniku za specifično izazovno ponašanje koje se učestalo ponavlja.
3. **Uočavanje obrazaca tranzicije:** Pomoćnik bilježi u kojim se točno rutinama (npr. odlazak u dvoranu, blagovaonicu, slobodna igra) ponašanje najčešće javlja.

B. Kako izgleda ispravno javljanje rezultata stručnom timu?

- **✗ Pogrešan pristup pomoćnika:** Pomoćnik sam zbraja bodove, donosi dijagnozu i na hodniku kaže koordinatoru: *"Ja sam riješio FAST, malome je to sve na senzornoj bazi, moramo mu maknuti sve zadatke s papira jer on to ne može."* (Ovim se krše profesionalne kompetencije).
- **Ispravan pristup pomoćnika (Štručni hodogram):**
 - **Korak 1:** Pomoćnik uočava da se agresija ponavlja i ispunjava FAST listić.
 - **Korak 2:** Dogovara kratki sastanak sa stručnim timom ustanove (ili pedagogom/rehabilitatorom).
 - **Korak 3:** Predaje ispunjeni FAST upitnik uz rečenicu: *"Primijetio/la sam da se u zadnjih tjedan dana kod djeteta javlja udaranje kada ulazimo u dvoranu. Ispunio/la sam FAST probir na temelju svojih zapažanja. Najveći broj 'DA' odgovora imam u kategoriji II (Bijeg od zahtjeva). Molim vas da pogledate ove podatke i Dnevnik rada kako bismo zajedno osmislili strategiju."*

C. Što nakon javljanja radi Štručni tim?

- Stručni tim preuzima FAST upitnik koji je pomoćnik ispunio i provodi **službenu interpretaciju**.
- Stručni tim provodi neposredno opažanje kako bi potvrdio funkciju ponašanja na koju FAST sumnja [•].
- Zajedno s pomoćnikom i odgojiteljima, stručni tim izrađuje **vizualnu podršku (npr. Prvo-Onda ploču) ili piše socijalnu priču** te daje jasne upute pomoćniku kako će taj alat sutradan aktivno uvesti u rad s djetetom.

RADNI MATERIJAL ZA SUDIONIKE: ALATI ZA DOKUMENTIRANJE I PROCJENU

1. Operacionalizacija ishoda: Tablica glagola (Kennedy, 2006)

Prilikom dokumentiranja, pisanja IOOP-a ili periodičnih izvještaja, ključno je izbjegavati neopipljive pojmove. Koristite isključivo glagole koji opisuju ponašanje koje se može **izravno vidjeti, izmjeriti i snimiti kamerom**.

 NEPOŽELJNI I NEPRECIZNI GLAGOLI (Izbjegavati jer se ne mogu izravno mjeriti)	POŽELJNI I PRECIZNI GLAGOLI (Uvesti u praksu jer opisuju mjerljivu radnju)
Znati (npr. Zna pravila u blagovaonici)	Opisati ili Definirati (Opisuje korake čekanja u redu)
Razumjeti (npr. Razumije vizualni raspored)	Napraviti ili Složiti (Slaže kartice aktivnosti po redu)
Osvijestiti (npr. Osvijestio je prisutnost druge djece)	Usporediti ili Razlikovati (Razlikuje svoju čašicu od tuđe)
Cijeniti / Voljeti (npr. Cijeni zajedničku igru u pijesku)	Inicirati ili Sudjelovati (Usipava pijesak u Sarinu čašicu)
Zapamtiti (npr. Zapamtio je da treba oprati ruke)	Imenovati ili Pokazati (Pokazuje piktogram za sapun)
Naučiti / Usvojiti (npr. Usvojio je rutinu odlaska van)	Izvršiti ili Ponoviti (Samostalno izvršava 3 koraka oblačenja)
Upoznati (npr. Upoznao je prostor dvorane)	Demonstrirati (Demonstrira sigurno korištenje ljuljačke)

9.BABY HANDLING

Link za radionicu: <https://canva.link/74vk40el40g4zri>

🕒 Vremenska struktura radionice: "Babyhandling u praksi pomoćnika" (90 min)

00:00 – 00:10 | 1. Uvod i Icebreaker vježba (10 min)

- **Aktivnost:** Kratka dobrodošlica i provođenje vježbe "Vodi me zatvorenih očiju".
- **Cilj:** Skidanje straha od dodira kod pomoćnika, osvještavanje važnosti najave pokreta i uvođenje u Bobath koncept (potreba za usporavanjem).

00:10 – 00:25 | 2. Teorijska podloga: CP, autizam i kontrakture (15 min)

- **Aktivnost:** Predavanje voditelja uz naglasak na prepoznavanje patoloških obrazaca (izvijanje u most, križanje nogu, zabacivanje glave).
- **Cilj:** Objašnjenje zašto je babyhandling ključan za sprječavanje daljnjih deformacija i kontraktura kod djece od 1 do 7 godina.

00:25 – 01:05 | 3. Video edukacija i analiza primjera (40 min)

- **Aktivnost:** Gledanje stručnih video materijala o ispravnom postupanju.
- **Cilj:** Vizualno prepoznavanje razlike između pravilnih pokreta i najčešćih pogrešaka pri nošenju i podizanju djece s teškoćama u razvoju.

01:05 – 01:25 | 4. Praktične vježbe za pomoćnike (20 min)

- **Aktivnost:** Polaznici se dijele u parove (ili rade s velikim lutkama) i pod nadzorom voditelja prolaze kroz 3 ključne vježbe:
 - *Vježba 1 (5 min):* Podizanje sa stolca/poda preko boka (prevencija spazma) [PDF].
 - *Vježba 2 (5 min):* Pravilno nošenje u "jahaćem položaju" (širenje kukova, sprječavanje kontraktura).
 - *Vježba 3 (5 min):* Vođenje za ruku uz senzornu pripremu (spoj CP i autizma – hvat na ramenu/kuku + 5 sekundi najave).
 - *Korekcija (5 min):* Voditelj ispravlja hvatove i prolazi kroz tri "Zabranjene zone" (zabranjeno podizanje pod pazuhu, povlačenje za šake, brzi pokreti).

01:25 – 01:30 | 5. Zaključak, podjela podsjetnika i pitanja (5 min)

- **Aktivnost:** Rezime radionice, odgovaranje na preostala pitanja i podjela kratkih podsjetnika koje pomoćnici nose sa sobom na radno mjesto.

9.1. Ispravno postupanje s djetetom

Kao izuzetno vrijednu pomoć ovom tekstu i radionici navodim poveznicu na priručnik autora mr. sc. Nade Bjelčić i mr. sc. Željka Mihokovića. Za njih se s pravom može reći da su korjenito promijenili perspektivu i kvalitetu života djece s teškoćama u razvoju u Hrvatskoj, ponajprije kao pokretači i pioniri uvođenja instituta osobnog pomagača u naš sustav. Njihov edukativni priručnik '*Ispravno postupanje s djetetom - Baby handling*', izdan u suradnji s Udrugom 'OKO', dostupan je na sljedećoj poveznici:

<https://share.google/IDpWk7zQyD8rGm1qI>

9.1.1. Termin Babyhandling

Termin *Babyhandling* temelji se na načelima neurorazvojnog tretmana prema Bobathu. Podrazumijeva tehnike ispravnog postupanja s djetetom kod podizanja i spuštanja djeteta, prenošenja, kupanja, previjanja, svlačenja i oblačenja, hranjenja, igre i drugih aktivnosti.

Naročito je važno poznavati ove tehnike u radu s djetetom s cerebralnom paralizom. U slučaju cerebralne paralize dijete nije u stanju pravilno izvesti pokrete zbog moždanih oštećenja te se javljaju patološki obrasci poput zabacivanja glave u natrag, izvijanja tijela u most, križanja nogu poput škara... Važno je postavljati dijete u položaje suprotne patološkima kako bi spriječili nastanak kontraktura i deformacija.

U održavanju ove radionice važna je uloga fizioterapeuta ili osobe (npr. roditelja) obučenih u tehnikama babyhandlinga. Najbolje je naučiti pokrete i tehnike u radu s konkretnim djetetom. Za potrebe vježbanja tijekom radionice mogu se koristiti lutke.

Kod starije djece uloga babyhandlinga mijenja svoj fokus sa prenošenja djeteta na **poticanje samostalnosti i pravilnih obrazaca kretanja** kroz igru. Vrtićka djeca (od jaslčke do predškolske dobi) već su usvojila osnovne motoričke vještine, pa se koncept prilagođava njihovoj razvojnoj fazi.

9.1.2. Osnovna načela prilagodbe

- **Poticati, ne raditi umjesto djeteta:** Umjesto podizanja, pružite ruku i verbalno vodite dijete.
- **Simetrija pokreta:** Potičite korištenje obje strane tijela podjednako tijekom svih aktivnosti.
- **Poštivanje razvojnih faza:** Ne forsirajte aktivnosti za koje lokomotorni sustav djeteta još nije spreman.

9.1.3. Primjena u svakodnevnim rutinama

- **Dizanje i spuštanje (Jaslice):**
 - Ne podižite dijete povlačenjem za ruku ili ispod pazuha.
 - Okrenite dijete na bok, poduprite mu trup i pustite da se samo odgurne u sjedeći ili stojeći položaj.
- **Hranjenje i sjedenje:**
 - Osigurajte da djetetova stopala imaju čvrsti oslonac na podu ili prečki stolice.
 - Kut u koljenima i kukovima treba biti 90 stupnjeva radi stabilnosti trupa.
- **Oblačenje i svlačenje:**
 - Potičite dijete da se oblači u sjedećem položaju na podu ili niskoj klupici.
 - Time se aktiviraju mišići trupa i vježba ravnoteža bez rizika od pada.
- **Uspavljivanje i buđenje:**
 - Potičite djecu da sama legnu i ustaju preko boka, umjesto naglog podizanja ravno prema gore.

9.1.4. Prilagodba prostora i okruženja

- **Pod podređen kretanju:** Organizirajte što više aktivnosti na podu (priče, crtanje, slaganje kockica).
- **Prepreke za stimulaciju:** Postavite mekane strunjače, jastuke i valjke koje djeca moraju prelaziti.
- **Dostupnost igračaka:** Postavite igračke na različite visine kako bi se djeca morala propinjati na prste, čučnuti ili posezati u stranu.

9.1.5. Pravilne posturalne navike kroz igru

- **Izbjegavanje "W" sjeda:** Potičite djecu da sjede turski (prekriženih nogu) ili ispruženih nogu prema naprijed. "W" sjed (stražnjica na podu između peta) opterećuje kukove i koljena.
- **Igre oponašanja životinja:** Puzanje poput medvjeda, skakanje poput žabe ili hodanje poput raka izvrsno jačaju duboke mišiće trupa i korigiraju držanje.

NDT (Neurodevelopmental Treatment) / Bobath koncept temelji se na kontroli ključnih točaka tijela (glava, ramena, zdjelica) kako bi se spriječio utjecaj patoloških refleksa i spasticiteta kod djece. Primjenom neurorazvojnog baby handlinga roditelji kroz svakodnevne aktivnosti poput podizanja, nošenja i presvlačenja kontinuirano provode terapiju.

Prikaz ključnih NDT tehnika i načina postupanja s djetetom kroz primjere iz prakse neurorazvojne terapije:

Pregled NDT tehnika za smanjenje spasticiteta kod podizanja i nošenja

Tehnika / Postupak	NDT Cilj (Inhibicija spasticiteta)	Pravilan hvat i izvedba
Podizanje preko boka	Koči refleks ekstenzije (kočenja leđa).	Dijete se lagano okrene na bok. Jedna ruka podupire rame i glavu odozdo, navodeći ih prema naprijed, dok druga ruka drži zdjelicu i bedra.
Nošenje "licem prema van"	Razbija "škare poziciju" (križanje nogu).	Leđa djeteta su na vašim prsima. Ruka vam prolazi između njegovih nogu. Bedra su savijena pod 90° i raširena, sprječavajući grč aduktora.
Kontrola ramena i ruku	Opušta zgrčene šake i laktove na prsima.	Ramena se blago pomiču prema naprijed i unutra (položaj zatvaranja). To automatski slabi spazam u rukama i otvara djetetove šake.
Pozicioniranje na lopti/valjku	Smanjuje cjelokupni tonus i potiče balans.	Kroz igru na terapijskoj lopti dijete se polako njiše. To opušta krute mišiće trupa i olakšava kontrolu glave.

9.1.6. Važne napomene za NDT handling

1. **Izbjegavajte simetrično podizanje s leđa:** Podizanje djeteta tako da ga primite izravno ispod pazuha dok leži na leđima trenutno izaziva skvrčavanje ruku i kruto ispružanje nogu.
2. **Usklađenost s djetetovim ritmom:** NDT tehnike zahtijevaju polagane i predvidljive kretnje. Svaki nagli pokret aktivirat će obrambeni mehanizam i pojačati spazam.
3. **Položaj zdjelice diktira gornji dio tijela:** Kada pravilno savijete djetetove noge u kukovima prema trbuhu (fleksija), automatski ćete smanjiti napetost u gornjem dijelu trupa i vratu.

Prilog A:

Icebreaker vježba

Naziv vježbe: "Vrući krumpir" (Samo bez žurbe!)

- **Trajanje:** 5 do 7 minuta.
- **Cilj:** Osvijestiti prirodne (često pogrešne) reflekse pri dodiru djeteta, potaknuti smijeh i uočiti važnost polaganih pokreta.
- **Materijali:** Jedna lutka (bilo kakva plastična lutka ili plišanac).

Tijek vježbe (Korak po korak)

1. **Formiranje kruga:** Polaznici stoje ili sjede u krugu.
2. **Zadatak:** Voditelj daje lutku prvoj osobi. Zadatak je proslijediti lutku osobi do sebe što je brže moguće, ali uz jedan ključan uvjet: **lutka se ne smije bacati niti ispustiti**, a glava joj cijelo vrijeme mora biti poduprta.
3. **Ubrzanje:** Voditelj nakon prvog kruga kaže: "Sada to moramo učiniti duplo brže!".
4. **Stop i osvještavanje:** Nakon što lutka obiđe krug brzim tempom, voditelj zaustavlja igru i pita grupu:
 - "Što se dogodilo s 'bebinim' tijelom dok smo žurili?" (Odgovor je obično: letjela je na sve strane, hvatali smo je za ruku/nogu, glava je padala natrag).

Ključna poruka (osvrť)

Voditelj zaključuje vježbu rečenicom koja otvara radionicu:

"U panici i brzini svi zaboravimo na pravila. Babyhandling nas uči upravo suprotnom – usporavanju. Danas ćemo naučiti kako da svaki naš pokret bude svjestan, siguran i ugodan za dijete, bez obzira na to koliko nam se žuri."

Prilog B:

Za potrebe praktične videoedukacije i zornog prikaza ispravnih obrazaca kretanja koristit ćemo stručni videozapis 'BABY HANDLING – Ispravno postupanje s djetetom'. Autori ovog vrijednog materijala su viši fizioterapeuti i Bobath terapeuti Adolina Katavić Ljevar, Ana Vrkić i Kristina Uglešić, te edukacijski rehabilitator Dijana Miočić, u produkciji Društva „Naša djeca“ Zadar. Videozapis prikazuje male, ali presudne detalje koji čine razliku između ispravnih i neispravnih položaja djeteta pri svakodnevnim aktivnostima, a dostupan je na poveznici:

https://youtu.be/vABl3cQp_Gw?si=vFRir1_zl7shwh2Z

Prilog C:

Naziv vježbe: "Vodi me zatvorenih očiju"

- **Trajanje:** 7 do 10 minuta.
- **Cilj:** Razvijanje empatije, prepoznavanje važnosti najave pokreta i stjecanje međusobnog povjerenja (izvršno za buduće pomoćnike).
- **Materijali:** Nisu potrebni.

Tijek vježbe (Korak po korak)

1. **Podjela u parove:** Polaznici se podijele u parove (ukupno 5 parova).
2. **Uloge:** U svakom paru, jedna osoba glumi "dijete s teškoćama" i **zatvara oči**, a druga osoba je "pomoćnik".
3. **Zadatak:** pomoćnik mora primiti osobu zatvorenih očiju za ruku ili rame i provesti je kroz prostoriju (između stolaca, napraviti mali krug) u potpunoj tišini – **bez ijedne izgovorene riječi**.
4. **Zamjena uloga:** Nakon 2 minute, polaznici mijenjaju uloge, ali ovaj put voditelj daje novu uputu: "Sada, prije nego što uopće dodirnete partnera i krenete, morate mu šapnuti točno što ćete učiniti (npr. 'Sada ću te primiti za ruku i krenut ćemo polako udesno')."

Ključna poruka za pomoćnike (osvrst)

Nakon vježbe, pitajte grupu kako su se osjećali u prvom, a kako u drugom krugu. Voditelj zaključuje:

"Kada radite s djetetom s teškoćama (poput cerebralne paralize), ono često ne može predvidjeti vaš pokret ako ga ne najavite ili ako ga izvedete naglo. Tijelo djeteta tada reagira grčem (spazmom). Babyhandling nije samo tehnika držanja, to je način komunikacije. Usporavanje i najava pokreta djetetu pružaju osjećaj sigurnosti koji mu je neophodan."

Prilog D:

Praktične vježbe za pomoćnike (20 minuta)

1. Podizanje sa stolca/poda preko boka (Zlatno pravilo za CP)

- **Problem:** pomoćnici obično podižu dijete "ispod pazuha". Kod djeteta s CP-om to izaziva refleksni spazam – noge se križaju poput škara, a glava leći unatrag.
- **Vježba:** Naučite ih da dijete uvijek okreću preko boka. Okretanjem na bok automatski se "razbija" spazam, kukovi se šire, a glava ide prema naprijed. Tek iz tog bočnog položaja dijete se podiže u naručje.

2. Pravilno nošenje (Širenje kukova i kontrola trupa)

- **Problem:** Dijete s CP-om se u naručju često "izvija u most" (ekstenzijski spazam).
- **Vježba:** pomoćnik uči nositi dijete tako da su djetetove noge raširene oko pomoćničke kuka (tzv. "jahaći položaj"). pomoćnik jednom rukom drži djetetovu zdjelicu prema dolje, a djetetova ramena i glavu lagano usmjerava prema naprijed (fleksija). Ovaj položaj direktno sprječava kontrakture u kukovima.

3. Vođenje za ruku i senzorna priprema (Spoj CP-a i autizma)

- **Problem:** Naglo povlačenje za ruku može iščašiti zglobov djeteta s niskim tonusom ili izazvati paničnu/agresivnu reakciju kod djeteta s autizmom.
- **Vježba:** pomoćnici vježbaju "čvrst, ali nježan" hvat na djetetovom ramenu ili kuku, umjesto povlačenja za šaku. Prije svakog dodira, pomoćnik uči glasovno i vizualno najaviti akciju (npr. pokazati rukom prema vratima i reći: "Marko, sada idemo gore"), dajući djetetu s autizmom 5 sekundi da procesira informaciju prije fizičkog kontakta.

Tri "Zabranjene zone" koje pomoćnici moraju zapamtiti

1. **Nema podizanja pod pazuhe:** To fiksira ramena u lošem položaju i pojačava ukočenost nogu.
2. **Nema povlačenja za ispružene ruke:** Izuzetno opasno za zglobove i potiče izvrtanje tijela unatrag.
3. **Nema brzih pokreta u tišini:** Iznenadni dodir kod djece s autizmom i CP-om izaziva obrambeni mehanizam (fizički grč ili emocionalni slom).

Prilog E:

PODSJETNIK ZA pomoćnike:

Ispravno postupanje (Babyhandling)

Za djecu s cerebralnom paralizom (CP) i autizmom (1 – 7 godina)

3 ZLATNA PRAVILA PRIJE SVAKOG DODIRA

1. **USPORI:** Brzi pokreti kod djeteta s CP-om izazivaju grč (spazam), a kod djeteta s autizmom paniku.
 2. **NAJAVI:** Uvijek glasom i pokazivanjem (vizualno) reci djetetu što ćeš učiniti. Pričekaj **5 sekundi** da dijete obradi informaciju.
 3. **POGLEDAJ:** Ostvari kontakt očima u razini djetetovih očiju prije nego što započneš aktivnost.
-

SVAKODNEVNE SITUACIJE: KORAK-PO-KORAK

1. Podizanje sa stolca ili poda (Preko boka)

- [**Grafička smjernica:** Zamisli strelicu koja vodi djetetovo tijelo u polukrug (rotaciju), a ne ravno prema gore.]
- **Kako raditi:** Nikada ne vuci dijete ravno uvis. Lagano ga okreni na bok. Kada je na boku, spazam u nogama se smanjuje, a glava prirodno ide prema naprijed. Tek iz tog bočnog položaja podigni dijete u naručje.

2. Pravilno nošenje (Jahaći položaj)

- [**Grafička smjernica:** Djetetove noge obuhvaćaju tvoj kuk u obliku slova "V", a djetetova leđa su blago zaobljena prema naprijed (oblik slova "C").]
- **Kako raditi:** Postavi dijete tako da jaše na tvom kuku. Tvoja ruka čvrsto drži djetetovu zdjelicu prema dolje. Time se sprječava križanje nogu ("škare") i automatski šire kukovi, što izravno sprječava nastanak kontraktura.

3. Hranjenje (Sigurno gutanje i kontrola)

- [**Grafička smjernica:** Djetetova brada je lagano usmjerena prema prsima (dolje), a trup je nagnut blago prema naprijed.]
- **Kako raditi:** Nikada ne hrani dijete dok mu je glava zabačena unatrag (opasnost od gušenja i pojačavanja spazma). Ako dijete sjedi u

kolicima ili stolcu, podupri mu zdjelicu i ramena tako da bude stabilno, a glavu rukom lagano usmjeri prema naprijed i dolje. Žlicu prinosi odozdo, u razini djetetovih usta, kako ne bi moralo podizati glavu da uzme hranu.

4. Pomoć pri odlasku na toalet (Stabilnost i opuštanje)

- [**Grafička smjernica:** Djetetova koljena su podignuta više od razine kukova, a stopala imaju čvrst oslonac.]
- **Kako raditi:** Da bi se dijete moglo pomokriti ili izvršiti nuždu, njegovi mišići moraju biti opušteni, što je kod CP-a teško ako mu noge vise. Uvijek postavi čvrstu klupicu/povišenje pod djetetova stopala na zahodskoj školjci. Prilikom svlačenja i oblačenja odjeće, djetetovu težinu prebaci na jedan bok kako bi lakše i bez otpora savilo drugu nogu.

5. Igra na podu i za stolom (Pravilan položaj)

- [**Grafička smjernica:** Izbjegavaj tzv. "W" položaj sjedenja na podu (kada dijete sjedi između svojih peta). Dozvoljen je turski sjed ili sjed s ispruženim/raširenim nogama.]
- **Kako raditi:**
 - **Na podu:** Ako dijete sjedi u "W" položaju, to uništava kukove i stvara kontrakture. Pomogni mu da sjedne s nogama pruženim prema naprijed ili u turski sjed. Ako ne može održati ravnotežu, sjedni iza njega na pod i budi mu oslonac svojim tijelom.
 - **Za stolom:** Stol i stolac moraju biti prilagođeni tako da su djetetovi kukovi, koljena i stopala pod kutom od 90 stupnjeva. Ruke moraju biti oslonjene na stol ispred njega (podlaktice na stolu), što djetetu s CP-om i autizmom daje osjećaj stabilnosti i omogućuje bolji fokus na igračku ili zadatak.

✗ CRVENA ZONA – OVO NIKADA NE RADITI!

- ✗ **NEMA podizanja ispod pazuha** (izaziva trenutačni spazam, zabacivanje glave natrag i kočenje nogu).
- ✗ **NEMA povlačenja za šake ili ispružene ruke** (opasnost od deformacija i ozljeda zglobova).
- ✗ **NEMA hranjenja sa zabačenom glavom unatrag** (iznimno opasno za gutanje).
- ✗ **NEMA dopuštanja "W" sjedenja na podu** (izravno uzrokuje trajne deformacije kukova).

Pamti: Tvoj smiren i pravilan pokret je djetetov lijek i sigurnost!

Prilog F:

EVALUACIJSKI UPITNIK: Radionica "Babyhandling u praksi pomoćnika"

Molimo Vas da ocijenite sljedeće tvrdnje ocjenom od **1 (uopće se ne slažem)** do **5 (potpuno se slažem)**:

Tvrdnja	1	2	3	4	5
1. Sadržaj radionice je bio jasan i razumljiv (bez previše stručnih izraza).	☐	☐	☐	☐	☐
2. Video edukacija (40 min) mi je pomogla da vizualno uočim razliku između pravilnih i nepravilnih pokreta.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Praktične vježbe (podizanje, nošenje, igra) dale su mi konkretne vještine za rad.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Dobiveni "šalabahter" s grafičkim smjernicama bit će mi koristan u svakodnevnom radu s djecom.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Nakon ove radionice osjećam se sigurnije i imam manje straha od dodira i rada s djetetom s teškoćama.	☐	☐	☐	☐	☐

Kratka pitanja s otvorenim odgovorom:

1. **Koja vam je praktična vježba ili dio radionice bio najkorisniji i zašto?**

2. **Postoji li neka situacija u radu s djetetom (s CP-om ili autizmom) o kojoj biste željeli saznati više u budućnosti?**

3. **Vaš komentar, pohvala ili prijedlog za poboljšanje voditelju radionice:**

Hvala Vam na izdvojenom vremenu! Vaše mišljenje nam pomaže da budemo još bolji.

Dodatak:

EVALUACIJSKI UPITNIK ZA POLAZNIKE RADIONICE (nakon završetka svih modula)

Poštovani polaznici,
ovaj je upitnik anonimn. Vaše iskreno mišljenje, ocjene i prijedlozi iznimno su nam važni kako bismo procijenili uspješnost ove radionice i unaprijedili kvalitetu budućih edukacija. Molimo Vas da zaokružite željenu ocjenu i odgovorite na pitanja. Hvala Vam na izdvojenom vremenu!

I. OPĆI PODACI

Moja uloga/zanimanje (zaokružite ili dopišite):

- a) Roditelj / skrbnik
- b) Odgojitelj
- c) Stručni suradnik (logoped, edukacijski rehabilitator, psiholog, pedagog...)
- d) Pomoćnik djetetu/ stručni komunikacijski posrednik
- e) Ostalo: _____

II. PROCJENA KVALITETE I PRIMJENJIVOSTI SADRŽAJA

Molimo Vas da procijenite sljedeće tvrdnje ocjenom od **1 (uopće se ne slažem)** do **5 (potpuno se slažem)**.

Tvrdnja	1	2	3	4	5
1. Sadržaj i teme radionice bili su jasno i razumljivo izloženi.	1	2	3	4	5
2. Praktični primjeri i videoedukacija bili su zorni i korisni.	1	2	3	4	5
3. Stečena znanja i vještine moći ću primijeniti u svakodnevnom radu/životu s djetetom.	1	2	3	4	5
4. Struktura i priručnik radionice dobro su organizirani i prate izlaganje.	1	2	3	4	5
5. Voditelj/ica radionice pokazao/la je visoku razinu stručnosti i pristupačnosti.	1	2	3	4	5
6. Atmosfera na radionici bila je poticajna za učenje i postavljanje pitanja.	1	2	3	4	5

III. KVALITATIVNI OSVRT (OTVORENA PITANJA)

1. Koje sadržaje, tehnike ili cjeline s ove radionice smatrate **najkorisnijima** za Vaš daljnji rad ili svakodnevnu skrb o djetetu?
2. Postoje li teme koje su Vam ostale **nejasne** ili smatrate da je pojedinim dijelovima trebalo posvetiti **više vremena**?
3. Navedite Vaše prijedloge, komentare ili pohvale koji nam mogu pomoći u unaprjeđenju budućih radionica:

Hvala Vam na sudjelovanju i doprinosu!

LITERATURA I PREPORUČENI IZVORI

- Amanović, R. (2021, 9. travnja). *Osobitosti komunikacije (razvoj i poticanje) djece i učenika s PSA (strategije u odgojno-obrazovnom radu)* [Predavanje]. Stručni skup „Od početka zajedno“, Agencija za odgoj i obrazovanje i Centar za autizam.
- Biel, L. i Peske, N. (2007). *Senzorna integracija iz dana u dan: Odgoj djece s teškoćama senzorne integracije*. Ostvarenje.
- Bjelčić, N. i Mihoković, Ž. (2007). *Ispravno postupanje s djetetom „Baby handling“*. Zagreb: Udruga roditelja djece s oštećenjem vida i dodatnim poteškoćama u razvoju „OKO“. share.google
- Blažević, J. (2021, 23. travnja). 3. Online radionica o potpomognutoj komunikaciji (AAK) [Videozapis]. YouTube. youtu.be
- Blažević, M. (b. d.). *Plakat: Prava na komunikaciju*. Centar za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju Virovitica. Preuzeto s mrežnih stranica COOR Virovitica [Pristupljeno: kolovoz 2026.].
- Bohaček, S., Car, S., Čavuzić Čajko, J., Ivšac Pavliša, J., Jagodić, I., Jagodić, M., Jurjak, A., Magušić, M., Milković, M., Pinjatela, R., Politano, A., Popčević, M., Rodić Marušić, M., Rosandić Grgić, I., Šimleša, S., Tomić, M., Škorvaga, M. i Žilak, M. (2021). *Potpomognuta komunikacija kao metoda rane intervencije – teorijska ishodišta i klinička praksa* (J. Ivšac Pavliša, ur.). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. ict-aac.hr
- Bratuš Albreht, K., Kompare Volasko, N., Korošec Zavšek, S., Kristovič, J., Marinič, I., Perić, E., Piber, N., Ponikvar, J., Rodošek Kretič, V., Tomac Calligaris, M., Valentinčić, L., Zupančić, B. i Žnidarko, B. (2024). *Priročnik za delo z osebami z avtizmom* (S. Korošec Zavšek, ur.). Zveza nevladnih organizacij za avtizem Slovenije. zveza-avtizem.eu
- Cboard AAC. (2026). *Cboard AAC – Komunikacijske ploče za sve (Službena platforma za alternativnu i augmentativnu komunikaciju)*. cboard.io [Pristupljeno: kolovoz 2026.].
- Centar za odgoj, obrazovanje i razvojnu podršku dr. Terezija Salaj Rakić. (b. d.). *Povelja o pravima na komunikaciju* [Informativni plakat / Letak].
- Cindrić, A. (2021, 9. travnja). *Podrška djeci s poremećajem iz spektra autizma u dječjem vrtiću* [Predavanje]. Stručni skup „Od početka zajedno“, Agencija za odgoj i obrazovanje i Centar za autizam.
- Daniels, M. (2001). *Dancing with words: Signing for hearing children's literacy* (1. izd.). Bergin & Garvey.

- Frost, L. & Bondy, A. (2002). *The Picture Exchange Communication System (PECS) training manual* (2. izd.). Pyramid Educational Products.
- Glavaš, I., Pintarić Mlinar, Lj. i Tepeš, I. (2018). *Funkcionalno praćenje i procjena – pristup baziran na aktivnosti*. Stručno razvojni centar Dječjeg vrtića Sopot.
- Greenspan, S. I. i Wieder, S. (b. d.). *Basic Elements and the Hardest Part of the DIR®/Floortime™ Approach* [Audio radijska emisija]. Zaklada ICDL.
- Ivasović, V. (2010). *Baby Signs® program: Edukacija odgojitelja* [Priručnik za polaznike edukacije]. Zagreb: Baby Signs Hrvatska.
- Ivasović, V. (b. d.). *Modificirani znakovi za djecu s višestrukim teškoćama* [Stručni priručnik]. Preuzeto s mrežnih izvora.
- Ivasović, V. (b. d.). *ZNAKOM – Alternativna komunikacija* [Interni priručnik]. Centar za autizam Zagreb.
- Ivasović, V. i Duspara, Lj. (2011, listopad). *Praćenje primjene programa znakovanja u jaslicama* [Izlaganje na stručnom skupu]. Edukativni skup unutar vrtića „Vedri dani“, Zagreb, Hrvatska.
- *Ja imam nešto za reći* (b. d.). Poglavlje: PECS [Blog o potpomognutoj komunikaciji]. Preuzeto s: <https://wordpress.com> [Pristupljeno: 10. kolovoza 2026.].
- Jakobović, M. (2021, 9. travnja). *Strategije podrške u radu s djecom/učenicima s poremećajem iz spektra autizma* [Predavanje]. Stručni skup „Od početka zajedno“, Agencija za odgoj i obrazovanje i Centar za autizam.
- Jančec, M. (2023). *Strategije bihevioralne analize u nošenju s izazovnim oblicima ponašanja učenika s autizmom*. Centar za autizam Zagreb.
- Katavić Ljevar, A., Vrkić, A., Uglešić, K. i Miočić, D. (b. d.). *BABY HANDLING – Ispravno postupanje s djetetom* [Videozapis]. Produkcija: Film 54 za Društvo „Naša djeca“ Zadar. youtu.be
- Klopotan, Ž. i sur. (2023). *Iz Centra o autizmu*. Centar za autizam Zagreb.
- Kos, M., Ljubičić, N. i Kovačević, P. M. (2026, 15. travnja). *Rad s djecom s teškoćama u razvoju – primjer Dječjeg vrtića Maslačak Krapinske Toplice* [Predavanje]. Međužupanijski stručni skup Agencije za odgoj i obrazovanje „Planiranje, dokumentiranje i vrednovanje odgojno-obrazovnog rada s djecom s posebnim potrebama“, Dječji vrtić Krapinske Toplice, Hrvatska.
- Ljubešić, M., Šimleša, S. i Bučar, M. (ur.). (2015). *Razvoj inkluzivne prakse u dječjim vrtićima: Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće*. Hrvatska udruga za ranu intervenciju u djetinjstvu (HURID).

- Mali dom – Zagreb. (2023). *Rana razvojna podrška: Pristup usmjeren na obitelj*. Dnevni centar za rehabilitaciju „Mali dom“ – Zagreb.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: MZO. (Referentni okvir za razvoj socijalnih i građanskih kompetencija).
- Modrić, N. (2009). *Upravljanje problemnim situacijama (UPS model) u odgojno-obrazovnim ustanovama*. Zagreb: Profil. (Izvorni stručni priručnik za primjenu UPS modela).
- Mrzljak, V. (2022). *Pomoćnici za djecu s teškoćama u vrtiću s posebnim osvrtom na Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju*. EDUS – Edukacijski pravni portal. Dostupno na: <https://edusinfo.hr>
- National Autistic Society. (2014). *Sensory Overload* [Videozapis]. YouTube. youtu.be
- National Autistic Society. (2016, 1. travnja). *Can you make it to the end?* [Videozapis]. YouTube. <https://youtube.com>
- Ognjenović, M. (2024). *Suvremeni pristupi u augmentativnoj komunikaciji* [Materijali s interne edukacije]. Interna dokumentacija ustanove.
- Pećnik, N. i Starc, B. (2010). *Rastimo zajedno: Program radionica s roditeljima najmlađe djece*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Preuzeto s: <https://rastimozajedno.hr>
- Porter, G. (2017). *Pragmatic Organisation Dynamic Display (PODD) communication books: Introductory workshop manual*. Cerebral Palsy Education Centre.
- Prevatte, J. (2005). *Effects of American Sign Language on hearing children's pre-literacy skills as an early education intervention model* [Doktorska disertacija]. Preuzeto iz međunarodnih baza znanstvenih radova.
- Radić, S. (b. d.). *Kako posložiti puzzle* [Prezentacija s edukacije]. Interni materijali.
- Radetić, M. (n. d.). *Dnevnik o djetetu* [Neobjavljeni interni dokument]. Dječji vrtić "Vedri dani", Zagreb.
- Slovensko društvo za avtizem. (2018). *Priročnik za delo z osebami z avtizmom*. Zveza nevladnih organizacij za avtizem Slovenije.
- Stock Kranowitz, C. (2003). *The out-of-sync child has fun: Activities for kids with sensory processing disorder*. The Berkley Publishing Group.

- Stošić, J. (2009). *Strategije vizualne podrške i strukturirane okoline za djecu s poremećajem iz spektra autizma* [Stručni rad / Presentacija]. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Sussman, F. (2004). *More than words: A guide to helping parents promote communication and social skills in children with autism spectrum disorder*. A Hanen Centre Publication.
- Škrinja znanja. (2025). *Rad s djecom s TUR-om u predškolskoj ustanovi* [Ciklus predavanja i radni materijali više autora, online edukacija].
- The Greenspan Floortime Approach. (2024). *Greenspan Floortime and Sensory Play: Engagement and Responsiveness in Non-Speaking Child w/ ASD* [Videozapis]. YouTube. Pristupljeno 10. kolovoza 2026. s youtu.be
- Thunberg, G., Carlstrand, A., Claesson, B. i Rensfeldt Flink, A. (2018). *Započnimo! – tečaj komunikacije i potpomognute komunikacije za roditelje* (J. Ivšac Pavliša, ur. hrv. izd.). Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Umićević, Lj. (2021, 9. travnja). *Primjerene metode i oblici rada s učenicima s poremećajem iz spektra autizma* [Predavanje]. Stručni skup „Od početka zajedno“, Agencija za odgoj i obrazovanje i Centar za autizam.
- Vuković, D., Tomić Vrbić, I., Pucko, S. i Marciuš, A. (2007). *Down sindrom – vodič za roditelje i stručnjake*. Zagreb: Hrvatska zajednica za Down sindrom.